

Issue №14
Part 3

International periodic scientific journal

ONLINE

www.modscires.pro

Indexed in
INDEXCOPERNICUS
(ICV: 86.17)

MODERN Scientific Researches

Issue №14
Part 3
December 2020

With the support of:

D.A.Tsenov Academy of Economics - Svishtov (Bulgaria)
Institute of Sea Economy and Entrepreneurship
Moscow State University of Railway Engineering (MIIT)
Ukrainian National Academy of Railway Transport
State Research and Development Institute of the Merchant Marine of Ukraine (UkrNIIMF)
Lugansk State Medical University
Kharkiv Medical Academy of Postgraduate Education
Alecu Russo State University of Bălți
GUUPO "Belarusian-Russian University"
Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian Sciences
Odessa Research Institute of Communications

Published by:
Yolnat PE, Minsk, Belarus

Editor: Shibaev Alexander Grigoryevich, *Doctor of Technical Sciences, Professor, Academician*
Scientific Secretary: Kuprienko Sergey, *candidate of technical sciences*

Editorial board: More than 190 doctors of science. Full list on pages 3-4

The International Scientific Periodical Journal "*Modern Scientific Researches*" has been published since 2017 and has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars.

Periodicity of publication: Quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

UDC 08
LBC 94
DOI: 10.30889/2523-4692.2020-14-03

Published by:
Yolnat PE,
Minsk, Belarus
e-mail: editor@modscires.pro

The publisher is not responsible for the validity of the information or for any outcomes resulting from reliance thereon.

Copyright
© Authors, 2020

Редакционный Совет

Аверченков Владимир Иванович, доктор технических наук, профессор, Брянский государственный технический университет, Россия
 Ангелова Поля Георгиевна, доктор экономических наук, профессор, Хозяйственная академия им. Д. А. Ценова, Свиштор, Болгария, Болгария
 Анищенко Евгений Георгиевич, доктор географических наук, профессор, Уральский государственный экономический университет, Россия
 Антонов Валерий Николаевич, доктор технических наук, профессор, Национальный технический университет Украины "Киевский политехнический институт", Украина
 Антрапова Надежда Михайловна, доктор химических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
 Ахмадиев Габдулахат Маликович, доктор ветеринарных наук, профессор, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Россия
 Бажева Римма Чамаловна, доктор химических наук, профессор, Кабардино-Балкарский государственный университет имени Х. М. Бербекова, Россия
 Батыргареева Владислава Станиславовна, доктор юридических наук, Научно-исследовательский институт изучения проблем преступности имени академика В. В. Сташиса НАПРН Украины, Украина
 Безденежных Татьяна Ивановна, доктор экономических наук, профессор, Санкт-Петербургский государственный экономический университет, Россия
 Блатов Игорь Анатольевич, доктор физико-математических наук, профессор, Поволжский государственный университет телекоммуникаций и информатики, Россия
 Бурда Алексей Григорьевич, доктор экономических наук, профессор, Кубанский государственный аграрный университет, Россия
 Бухарина Ирина Леонидовна, доктор биологических наук, профессор, Удмуртский государственный университет, Россия
 Бушуева Инна Владимировна, доктор фармацевтических наук, профессор, Запорожский государственный медицинский университет, Украина
 Быков Юрий Александрович, доктор технических наук, профессор, Московский государственный университет путей сообщения, Россия
 Величко Степан Петрович, доктор педагогических наук, профессор, Кировградский государственный педагогический университет им. Владимира Винниченко, Украина
 Визир Вадим Анатольевич, доктор медицинских наук, профессор, Запорожский государственный медицинский университет, Украина
 Вожегова Раиса Анатольевна, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Институт орошаемого земледелия Национальной академии аграрных наук Украины, Украина
 Волгирева Галина Павловна, кандидат исторических наук, доцент, Пермский государственный университет, Россия
 Волох Дмитрий Степанович, доктор фармацевтических наук, профессор, Национальный медицинский университет имени А. А. Богомольца, Украина
 Ворожбитова Александра Анатольевна, доктор филологических наук, профессор, Сочинский государственный университет, Россия
 Гавриленко Наталия Николаевна, доктор педагогических наук, доцент, Российский университет дружбы народов, Россия
 Георгиевский Геннадий Викторович, доктор фармацевтических наук, старший науч. сотрудник, ГП «Украинский научный фармакопейный центр качества лекарственных средств», Украина
 Гетьман Анатолий Павлович, доктор юридических наук, профессор, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина
 Гилев Геннадий Андреевич, доктор педагогических наук, профессор, Московский государственный индустриальный университет, Россия
 Гончарук Сергей Миронович, доктор технических наук, профессор, Россия
 Грановская Людмила Николаевна, доктор экономических наук, профессор, Херсонский государственный аграрный университет, Украина
 Гребнева Надежда Николаевна, доктор биологических наук, профессор, Россия
 Гризодуб Александр Иванович, доктор химических наук, профессор, ГП «Украинский научный центр качества лекарственных средств», Украина
 Грищенко Светлана Анатольевна, доктор биологических наук, доцент, Уральская государственная академия ветеринарной медицины, Россия
 Гудзенко Александр Павлович, доктор фармацевтических наук, профессор, Луганский государственный медицинский университет, Украина
 Демидова В. Г., кандидат педагогических наук, доцент, Украина
 Денисов Сергей Александрович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Россия
 Дорофеев Андрей Викторович, доктор педагогических наук, доцент, Башкирский государственный университет, Россия
 Дорохина Елена Юрьевна, доктор экономических наук, доцент, Российский экономический университет имени Г. В. Плеханова, Россия
 Ермагамбет Болат Толеуханович, доктор химических наук, профессор, Директор Института химии угля и технологий ТОО, Казахстан
 Жовтоног Ольга Игоревна, доктор сельскохозяйственных наук, Институт водных проблем и мелиорации НААН, Украина
 Захаров Олег Владимирович, доктор технических наук, профессор, Саратовский государственный технический университет, Россия
 "Зубков Руслан Сергеевич, доктор экономических наук, доцент, Николаевский межрегиональный институт развития человека высшего учебного заведения «Университет» Украин », Украина"
 Иржи Хлаула, доктор геолого-минералогических наук, профессор, FLKR - Университет Т. Бати, Злин, Чехия
 Калайда Владимир Тимофеевич, доктор технических наук, профессор, Томский государственный университет, Россия
 Каленик Татьяна Кузьминична, доктор биологических наук, профессор, Дальневосточный федеральный университет, Россия
 Кантарович Ю. Л., кандидат искусствоведения, Одесская национальная музыкальная академия, Украина
 Капитанов Василий Павлович, доктор технических наук, профессор, Одесский национальный морской университет, Украина
 Карпова Наталия Константиновна, доктор педагогических наук, профессор, Южный федеральный университет, Россия
 Кафарский Владимир Иванович, доктор юридических наук, профессор, директор науч.-ис. Центра укр конституционализма, Украина
 Кириллова Елена Викторовна, доктор технических наук, доцент, Одесский национальный морской университет, Украина
 Кириченко Александр Анатольевич, доктор юридических наук, профессор, Украина
 Климова Наталья Владимировна, доктор экономических наук, профессор, Кубанский государственный аграрный университет, Россия

Князева Ольга Александровна, доктор биологических наук, доцент, Башкирский государственный медицинский университет, Россия
 Коваленко Елена Михайловна, доктор философских наук, профессор, Южный федеральный университет, Россия
 Коваленко Петр Иванович, доктор технических наук, профессор, Институт водных проблем и мелиорации Национальной академии аграрных наук Украины, Украина
 Кокбаева Гульжаухар Какеновна, доктор исторических наук, профессор, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан
 Кондратов Дмитрий Вячеславович, доктор физико-математических наук, доцент, Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Россия
 Копей Богдан Владимирович, доктор технических наук, профессор, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина
 Косенко Надежда Федоровна, доктор технических наук, доцент, Ивановский государственный химико-технологический университет, Россия
 Костенко Василий Иванович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Украина
 Котляров Владимир Владиславович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, КубГАУ, Россия
 Кочинев Юрий Юрьевич, доктор экономических наук, доцент, Санкт-Петербургский государственный политехнический университет, Россия
 Кравчук Анна Викторовна, доктор экономических наук, профессор, Академия Государственной пенитенциарной службы, Украина
 Крутлов Валерий Михайлович, доктор технических наук, профессор, Московский государственный университет путей сообщения, Россия
 Кудерин Марат Крыкбаевич, доктор технических наук, профессор, ПГУ им. С. Торайгырова, Казахстан
 Курмаев Петр Юрьевич, доктор экономических наук, профессор, Уманский государственный педагогический университет им. Павла Тычины, Украина
 Кухар Елена Владимировна, доктор биологических наук, доцент, Казахский агротехнический университет им. С. Сейфуллина, Казахстан
 Лапкина Инна Александровна, доктор экономических наук, профессор, Одесский национальный морской университет, Украина
 Латыгина Наталья Анатольевна, доктор политологических наук, профессор, Киевский национальный торгово-экономический университет, Украина
 Лебедев Анатолий Тимофеевич, доктор технических наук, профессор, Ставропольский государственный аграрный университет, Россия
 Лебедева Лариса Александровна, кандидат психологических наук, доцент, Мордовский государственный университет, Россия
 Липич Тамара Ивановна, доктор философских наук, доцент, Белгородский государственный университет, Россия
 Ломотыч Денис Викторович, доктор технических наук, профессор, Украинский государственный университет железнодорожного транспорта, Украина
 Лыткина Лариса Владимировна, доктор филологических наук, доцент, Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации, Россия
 Лялякина Галина Борисовна, доктор физико-математических наук, профессор, Пермский национальный исследовательский политехнический университет, Россия
 Майданюк Ирина Зиновьевна, доктор философских наук, доцент, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
 Макарова Ирина Викторовна, доктор технических наук, профессор, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Россия
 Максим Виктор Иванович, доктор химических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
 Малахов А. В., доктор физико-математических наук, профессор, Украина
 Мальцева Анна Васильевна, доктор социологических наук, доцент, Алтайский государственный университет, Россия
 Мельник Алёна Алексеевна, доктор экономических наук, доцент, Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина
 Милиева Лариса Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, Бийский технологический институт (филиал) «Алтайский государственный технический университет им. И. И. Ползунова», заведующий кафедрой экономики предпринимательства, Россия
 Мишенни Татьяна Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Криворожский государственный педагогический университет, Украина
 Могилевская И. М., кандидат педагогических наук, профессор, Украина
 Монсейкина Людмила Гучаевна, доктор биологических наук, профессор, Калмыцкий государственный университет, Россия
 Морозов Алексей Владимирович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Херсонский государственный аграрный университет, Украина
 Морозова Татьяна Юрьевна, доктор технических наук, профессор, Московский государственный университет приборостроения и информатики, Россия
 Нефедьева Елена Эдуардовна, доктор биологических наук, доцент, Волгоградский государственный технический университет, Россия
 Николаева Алла Дмитриевна, доктор педагогических наук, профессор, Северо-Восточный федеральный университет имени М. К. Аммосова, Россия
 Орлов Николай Михайлович, доктор наук государственного управления, доцент, Академия внутренних войск МВД Украины, кафедра оперативного применения ВВ, Украина
 Отепова Гульфира Елубаевна, доктор исторических наук, профессор, Павлодарский государственный педагогический институт, Казахстан
 Павленко Анатолий Михайлович, доктор технических наук, профессор, Полтавский национальный технический университет им. Юрия Кондратюка, Украина
 Парунакян Ваагн Эмилевич, доктор технических наук, профессор, Приазовский государственный технический университет, Украина
 Патыка Николай Владимирович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Национальный научный центр "Институт земледелия НААН", Украина
 Пахомова Елена Анатольевна, доктор экономических наук, доцент, Международный университет природы, общества, и человека "Дубна", Россия
 Пачурин Герман Васильевич, доктор технических наук, профессор, Нижегородский государственный технический университет им. Р. Е. Алексеева, Россия
 Першин Владимир Федорович, доктор технических наук, профессор, Тамбовский государственный технический университет, Россия
 Пиганов Михаил Николаевич, доктор технических наук, профессор, Самарский государственный аэрокосмический университет имени академика С. П. Королёва, Россия
 Поляков Андрей Павлович, доктор технических наук, профессор, Винницкий национальный технический университет, Украина
 Попов Виктор Сергеевич, доктор технических наук, профессор, Саратовский государственный технический университет, Россия

Попова Таисия Георгиевна, доктор филологических наук, профессор, Российский университет дружбы народов, Россия

Растрюгина Алла Николаевна, доктор педагогических наук, профессор, Кировоградский государственный педагогический университет имени Владимира Винниченко, Шевченко, 1, г Кропивницкий, Украина

Ребезов Максим Борисович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Россия

Резников Андрей Валентинович, доктор экономических наук, доцент, Московский государственный технологический университет "Станкин", Россия

Рокочинский Анатолий Николаевич, доктор технических наук, профессор, Национальный университет водного хозяйства и природопользования, Украина

Ромашенко Михаил Иванович, доктор технических наук, профессор, Институт водных проблем и мелиорации Национальной академии аграрных наук Украины, Украина

Рылов Сергей Иванович, кандидат экономических наук, профессор, Одесский национальный морской университет, Украина

Савельева Нелли Александровна, доктор экономических наук, профессор, Сочинский государственный университет, Россия

Сафаров Артур Махмудович, доктор филологических наук, старший преподаватель, Россия

Светлов Виктор Александрович, доктор философских наук, профессор, Петербургский государственный университет путей сообщения, Россия

Семенцов Георгий Никифорович, доктор технических наук, профессор, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина

Сентябров Николай Николаевич, доктор биологических наук, профессор, Волгоградская государственная академия физической культуры, Россия

Сидорович Марина Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Херсонский государственный университет, Украина

Сирота Наум Михайлович, доктор политологических наук, профессор, Государственный университет аэрокосмического приборостроения, Россия

Смирнов Евгений Иванович, доктор педагогических наук, профессор, Ярославский государственный педагогический университет им К Д Ушинского, Россия

Соколова Надежда Геннадьевна, доктор экономических наук, доцент, Ижевский государственный технический университет, Россия

Стародубцев Владимир Михайлович, доктор биологических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина

Стегний Василий Николаевич, доктор социологических наук, профессор, Пермский национальный исследовательский политехнический университет, Россия

Степенко Валерий Ефремович, доктор юридических наук, доцент, Тихоокеанский государственный университет, Россия

Стовпец Александр Васильевич, доктор философских наук, доцент, Одесский национальный морской университет, Украина

Стовпец Василий Григорьевич, кандидат филологических наук, доцент, Одесский национальный морской университет, Украина

Стрельцова Елена Дмитриевна, доктор экономических наук, доцент, Южно-Российский государственный технический университет (НПИ), Россия

Сухенко Юрий Григорьевич, доктор технических наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина

Сухова Мария Геннадьевна, доктор географических наук, доцент, Горно-Алтайский государственный университет, Россия

Тарарико Юрий Александрович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Украина

Тарасенко Лариса Викторовна, доктор социологических наук, профессор, Южный федеральный университет, Россия

Тестов Борис Викторович, доктор биологических наук, профессор, Тобольская комплексная научная станция УРО РАН, г Тобольск, Россия

Токарева Наталья Геннадьевна, кандидат медицинских наук, доцент, Медицинский институт ФГБОУ ВО "МГУ им Н П Огарева, Россия

Толбатов Андрей Владимирович, кандидат технических наук, доцент, Сумский национальный аграрный университет, Украина

Тонков Евгений Евгеньевич, доктор юридических наук, профессор, Юридический институт Национального исследовательского университета «Белгородский государственный университет», Россия

Тригуб Петр Никитович, доктор исторических наук, профессор, Украина

Тунгушбаева Зина Байбагусовна, доктор биологических наук, Казахстан

Национальный Педагогический Университет имени Абая, Казахстан

Устенко Сергей Анатольевич, доктор технических наук, доцент, Николаевский государственный университет им В О Сухомлинского, Украина

Фатеева Надежда Михайловна, доктор биологических наук, профессор, Тюменский государственный университет, Россия

Фатыхова Алевтина Леонтьевна, доктор педагогических наук, доцент, Башкирский государственный Университет (Стерлитамакский филиал), Россия

Федоришин Дмитро Дмитриевич, доктор геолого-минералогических наук, профессор, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина

Федотова Галина Александровна, доктор педагогических наук, профессор, Новгородский государственный университет, Россия

Федянина Людмила Николаевна, доктор медицинских наук, профессор, Дальневосточный федеральный университет, Россия

Хабибуллин Рифат Габдулхакович, доктор технических наук, профессор, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Россия

Ходакова Нина Павловна, доктор педагогических наук, доцент, Московский городской педагогический университет, Россия

Хребина Светлана Владимировна, доктор психологических наук, профессор, Пятигорский государственный лингвистический университет, Россия

Червоний Иван Федорович, доктор технических наук, профессор, Запорожская государственная инженерная академия, Украина

Чигиринская Наталья Вячеславовна, доктор педагогических наук, профессор, Волгоградский государственный технический университет, Россия

Чурекова Татьяна Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Россия

Шайко-Шайковский Александр Геннадьевич, доктор технических наук, профессор, Черновицкий национальный университет им Ю Фельдковича, Украина

Шаповалов Валентин Валерьевич, доктор фармацевтических наук, профессор, Харьковская медицинская академия последипломного обучения, Украина

Шаповалов Валерий Владимирович, доктор фармацевтических наук, профессор, Харьковская областная государственная администрация, Украина

Шаповалова Виктория Алексеевна, доктор фармацевтических наук, профессор, Харьковская медицинская академия последипломного образования, Украина

Шарагов Василий Андреевич, доктор химических наук, доцент, Бельцкий государственный университет "Алеку Руссо", Молдова

Шевченко Лариса Васильевна, доктор ветеринарных наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина

Шепитько Валерий Юрьевич, доктор юридических наук, профессор, Национальный юридический университету имени Ярослава Мудрого, Украина

Шибяев Александр Григорьевич, доктор технических наук, профессор, Одесский национальный морской университет, Украина

Шипка Роман Богданович, доктор юридических наук, профессор, Национальный авиационный университет, Украина

Шербань Игорь Васильевич, доктор технических наук, доцент, Россия

Элезович М Далибор , доктор исторических наук, доцент, Приштинский университет К Митровица, Сербия

Яровенко Василий Васильевич, доктор юридических наук, профессор, Морской государственный университет имени адмирала Г И Невельского, Россия

Яценко Александр Владимирович, профессор, Институт морехозяйства и предпринимательства, Украина

Евстропов Владимир Михайлович, доктор медицинских наук, профессор, Российская таможенная академия, Россия

Кононова Александра Евгеньевна, кандидат экономических наук, доцент, Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры, Украина

Титова Светлана Викторовна, кандидат географических наук, доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

Татарчук Тетяна Васильевна, кандидат технических наук, НУ "Запорожская политехника", Украина

Чухакина Светлана Васильевна, кандидат педагогических наук, доцент, Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника, Украина

Бойко Руслан Васильевич, кандидат экономических наук, доцент, Хмельницкий национальный университет, Украина

Воропаева Татьяна Сергеевна, кандидат психологических наук, доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Украина

Захаренко Наталья Сергеевна, кандидат экономических наук, Приазовский государственный технический университет, Украина

Кириен Александр Павлович, кандидат технических наук, доцент, Приазовский государственный технический университет, Украина

Княвновский Александр Моисеевич, кандидат химических наук, доцент, Херсонский государственный аграрный университет, Украина

Тхаркахова Ирина Григорьевна, кандидат экономических наук, доцент, Адыгейский государственный университет, Россия

Ветровый Андрей Орестович, кандидат технических наук, доцент, Тернопольский национальный экономический университет, Украина

Холаковская Ольга Васильевна, доктор экономических наук, старший научный сотрудник, Национальный научный центр "Институт аграрной экономики", Украина

Шатковский Андрей Петрович, доктор сельскохозяйственных наук, Институт водных проблем и мелиорации Национальной академии аграрных наук Украины, Украина

Катеринчук Иван Степанович, доктор технических наук, профессор, Национальная академия Государственной пограничной службы Украины имени Богдана Хмельницкого, Украина

Гончаренко Игорь Владимирович, доктор сельскохозяйственных наук, профессор, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина

Горностай Орислава Богдановна, кандидат технических наук, доцент, Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности, Украина

Станиславчук Оксана Владимировна, кандидат технических наук, доцент, Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности, Украина

Мирус Александр-Зиновий Львович, кандидат химических наук, доцент, Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности, Украина

Нашинец-Наумова Анфиса Юрьевна, доктор юридических наук, доцент, Киевский университет имени Бориса Гринченко, Украина

Киселев Юрий Александрович, доктор географических наук, профессор, Уманский национальный университет садоводства, Украина

Смутчак Зинаида Васильевна, доктор экономических наук, доцент, Летная академия Национального авиационного университета, Украина

Поленова Галина Тихоновна, доктор филологических наук, профессор, Ростовский-на-Дону государственный экономический университет, Россия

Макеева Вера Степановна, доктор педагогических наук, профессор, Российский государственный университет физической культуры, спорта, молодежи и туризма, Россия

Бунчук Оксана Борисовна, доктор юридических наук, доцент, Черновицкий национальный университет имени Юрия Фельдковича, Украина

Гладух Евгений Владимирович, доктор фармацевтических наук, профессор, Национальный фармацевтический университет, Украина

Бенера Валентина Ефремовна, доктор педагогических наук, профессор, Кременецкая областная гуманитарно-педагогическая академия имени Тараса Шевченко, Украина

Демезенко Наталья Николаевна, доктор педагогических наук, профессор, Национальный педагогический университет им Драгоманова, Украина

Макаренко Андрей Викторович, кандидат педагогических наук, доцент, Донбасский государственный педагогический университет, Украина

Харковлюк-Балакина Наталья Валерьевна, кандидат биологических наук, доцент, ГУ "Институт геронтологии НАМН Украины", Украина

Чушенко Валентина Николаевна, кандидат фармацевтических наук, доцент, Национальный Фармацевтический университет, Украина

Малинина Нина Львовна, доктор философских наук, доцент, Дальневосточный федеральный университет », Россия

Бруханский Руслан Феоктистович, доктор экономических наук, профессор, Запорожский национальный университет, Украина

Заставецкая Леся Богдановна, доктор географических наук, профессор, Тернопольский национальный педагогический университет им В Гнатюка, Украина

Калабская Вера Степановна, кандидат педагогических наук, доцент, Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Украина

Кутишев Станислав Николаевич, доктор физико-математических наук, профессор, ВТТУ, Россия

Пикас Ольга Богдановна, доктор медицинских наук, профессор, Национальный медицинский университет имени А А Богомольца, Украина

Редакційна Рада

Аверченко Володимир Іванович, доктор технічних наук, професор, Брянський державний технічний університет, Росія
 Ангелова Поля Георгіївна, доктор економічних наук, професор, Господарська академія ім Д А Ценова, Свиштов, Болгарія, Болгарія
 Аніміца Євген Георгійович, доктор географічних наук, професор, Уральський державний економічний університет, Росія
 Антонов Валерій Миколайович, доктор технічних наук, професор, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут", Україна
 Антрапцева Надія Михайлівна, доктор хімічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Ахмаді Габдулахат Маликович, доктор ветеринарних наук, професор, Казанський (Приволзький) федеральний університет, Росія
 Бажев Риму Чамаловна, доктор хімічних наук, професор, Кабардино-Балкарський державний університет імені Х М Бербекова, Росія
 Батиргареева Владислава Станіславовна, доктор юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В В Сташиса НАПрН України, Україна
 Безгрошових Тетяна Іванівна, доктор економічних наук, професор, Санкт-Петербурзький державний економічний університет, Росія
 Блатов Ігор Анатолійович, доктор фізико-математичних наук, професор, Поволзький державний університет телекомунікацій та інформатики, Росія
 Бурда Олексій Григорович, доктор економічних наук, професор, Кубанський державний аграрний університет, Росія
 Бухаріна Ірина Леонідівна, доктор біологічних наук, професор, Удмуртська державний університет, Росія
 Бушуєва Інна Володимирівна, доктор фармацевтичних наук, професор, Запорізький державний медичний університет, Україна
 Биков Юрій Олександрович, доктор технічних наук, професор, Московський державний університет шляхів сполучення, Росія
 Величко Степан Петрович, доктор педагогічних наук, професор, Кировоградський державний педагогічний університет ім Володимира Винниченка, Україна
 Візир Вадим Анатолійович, доктор медичних наук, професор, Запорізький державний медичний університет, Україна
 Вожегова Раїса Анатоліївна, доктор сільськогосподарських наук, професор, Інститут зрощуваного землеробства Національної академії аграрних наук України, Україна
 Волгірева Галина Павлівна, кандидат історичних наук, доцент, Пермський державний університет, Росія
 Волох Дмитро Степанович, доктор фармацевтичних наук, професор, Національний медичний університет імені О О Богомольця, Україна
 Ворожітова Олександра Анатоліївна, доктор філологічних наук, професор, Сочинський державний університет, Росія
 Гавриленко Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, доцент, Російський університет дружби народів, Росія
 Георгієвський Геннадій Вікторович, доктор фармацевтичних наук, старший науч сотрудник, ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів», Україна
 Гетьман Анатолій Павлович, доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна
 Гилев Геннадій Андрійович, доктор педагогічних наук, професор, Московський державний індустріальний університет, Росія
 Гончарук Сергій Миронович, доктор технічних наук, професор, Росія
 Грановська Людмила Миколаївна, доктор економічних наук, професор, Херсонський державний аграрний університет, Україна
 Гребньова Надія Миколаївна, доктор біологічних наук, професор, Росія
 Гризодуб Олександр Іванович, доктор хімічних наук, професор, ДП «Український науковий центр якості лікарських засобів», Україна
 Грищенко Світлана Анатоліївна, доктор біологічних наук, доцент, Уральська державна академія ветеринарної медицини, Росія
 Гузенко Олександр Павлович, доктор фармацевтичних наук, професор, Луганський державний медичний університет, Україна
 Демидова В Г, кандидат педагогічних наук, доцент, Україна
 Денисов Сергій Олександрович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Росія
 Дорофеев Андрій Вікторович, доктор педагогічних наук, доцент, Башкирська державний університет, Росія
 Дорохіна Олена Юріївна, доктор економічних наук, доцент, Російський економічний університет імені Г В Плеханова, Росія
 Ермагамбет Болат Толеуханович, доктор хімічних наук, професор, Директор Інституту хімії вугілля і технологій ТОО, Казахстан
 Жовтоног Ольга Ігорівна, доктор сільськогосподарських наук, Інститут водних проблем і меліорації НААН, Україна
 Захаров Олег Володимирович, доктор технічних наук, професор, Саратовський державний технічний університет, Росія
 Зубков Руслан Сергійович, доктор економічних наук, доцент, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку человекависшего навчального закладу «Університет» Україн», Україна
 Іржі Хлаула, доктор геолого-мінералогічних наук, професор, FLKR - Університет Т Баті, Злін, Чехія
 Калайда Володимир Тимофійович, доктор технічних наук, професор, Томський державний університет, Росія
 Каленик Тетяна Кузьмівна, доктор біологічних наук, професор, Далекосхідний федеральний університет, Росія
 Кантаровіч Ю Л, кандидат мистецтвознавства, Одеська національна музична академія, Україна
 Капітанів Василь Павлович, доктор технічних наук, професор, Одеський національний морський університет, Україна
 Карпова Наталія Костянтинівна, доктор педагогічних наук, професор, Південний федеральний університет, Росія
 Кафарський Володимир Іванович, доктор юридичних наук, професор, директор науч-іс центру укр конституціоналізму, Україна
 Кирилова Олена Вікторівна, доктор технічних наук, доцент, Одеський національний морський університет, Україна
 Кириченко Олександр Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, Україна
 Климова Наталія Володимирівна, доктор економічних наук, професор, Кубанський державний аграрний університет, Росія

Князева Ольга Олександрівна, доктор біологічних наук, доцент, Башкирська державний медичний університет, Росія
 Коваленко Олена Михайлівна, доктор філософських наук, професор, Південний федеральний університет, Росія
 Коваленко Петро Іванович, доктор технічних наук, професор, Інститут водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України, Україна
 Кокебаєва Гульжаухар Какеновна, доктор історичних наук, професор, Казахський національний університет імені аль-Фарабі, Казахстан
 Кондратов Дмитро Вячеславович, доктор фізико-математичних наук, доцент, Російська академія народного господарства та державної служби при Президенті Російської Федерації, Росія
 Копалень Богдан Володимирович, доктор технічних наук, професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна
 Косенко Надія Федорівна, доктор технічних наук, доцент, Іванівський державний хіміко-технологічний університет, Росія
 Костенко Василь Іванович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Україна
 Котляров Володимир Владиславович, доктор сільськогосподарських наук, професор, КубГАУ, Росія
 Коцине Юрій Юрійович, доктор економічних наук, доцент, Санкт-Петербурзький державний політехнічний університет, Росія
 Кравчук Ганна Вікторівна, доктор економічних наук, професор, Академія державної пенітенціарної служби, Україна
 Круглов Валерій Михайлович, доктор технічних наук, професор, Московський державний університет шляхів сполучення, Росія
 Кудерін Марат Крикбаєвич, доктор технічних наук, професор, ПГУ ім С Торайгирова, Казахстан
 Курман Петро Юрійович, доктор економічних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет ім Павла Тичини, Україна
 Кухар Олена Володимирівна, доктор біологічних наук, доцент, Казахський агротехнічний університет ім С Сейфулліна, Казахстан
 Лапкіна Інна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, Одеський національний морський університет, Україна
 Латигіна Наталія Анатоліївна, доктор політологічних наук, професор, Київський національний торговельно-економічний університет, Україна
 Лебедєв Анатолій Тимофійович, доктор технічних наук, професор, Ставропольський державний аграрний університет, Росія
 Лебедєва Лариса Олександрівна, кандидат психологічних наук, доцент, Мордовський державний університет, Росія
 Ліпич Тамара Іванівна, доктор філософських наук, доцент, Белгородський державний університет, Росія
 Ломотко Денис Вікторович, доктор технічних наук, професор, Український державний університет залізничного транспорту, Україна
 Літкіна Лариса Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, Російська академія народного господарства та державної служби при Президенті Російської Федерації, Росія
 Ляльська Галина Борисівна, доктор фізико-математичних наук, професор, Пермський державний технічний університет, Росія
 Майданюк Ірина Зіновіївна, доктор філософських наук, доцент, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Макарова Ірина Вікторівна, доктор технічних наук, професор, Казанський (Приволзький) федеральний університет, Росія
 Максим Віктор Іванович, доктор хімічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Малахов А В, доктор фізико-математичних наук, професор, Україна
 Мальцева Анна Василівна, доктор соціологічних наук, доцент, Алтайський державний університет, Росія
 Мельник Олена Олексіївна, доктор економічних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, Україна
 Міляєва Лариса Григорівна, доктор економічних наук, професор, Бійський технологічний інститут (філія) «Алтайський державний технічний університет ім ІІ Ползунова», завідувач кафедри економіки підприємництва, Росія
 Мішеніна Тетяна Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет, Україна
 Могилевська І М, кандидат педагогічних наук, професор, Україна
 Моїсейкін Людмила Гучаєвна, доктор біологічних наук, професор, Коломацький державний університет, Росія
 Морозов Олексій Володимирович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Херсонський державний аграрний університет, Україна
 Морозова Тетяна Юріївна, доктор технічних наук, професор, Московський державний університет приладобудування і інформатики, Росія
 Нефедьєва Олена Едуардівна, доктор біологічних наук, доцент, Волгоградський державний технічний університет, Росія
 Николаєва Алла Дмитрівна, доктор педагогічних наук, професор, Північно-Східний федеральний університет імені М К Аммосова, Росія
 Орлов Микола Михайлович, доктор наук з державного управління, доцент, Академія внутрішніх військ МВС України, кафедра оперативного примінення ВВ, Україна
 Отепова Гульфіра Елубаєвна, доктор історичних наук, професор, Павлодарський державний педагогічний інститут, Казахстан
 Павленко Анатолій Михайлович, доктор технічних наук, професор, Полтавський національний технічний університет ім Юрія Кондратюка, Україна
 Парунакян Ваагн Еміль, доктор технічних наук, професор, Приазовський державний технічний університет, Україна
 Патица Микола Володимирович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Національний науковий центр "Інститут землеробства НААН", Україна
 Пахомова Олена Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, Міжнародний університет природи, суспільства, і людини "Дубна", Росія
 Паучурін Герман Васильович, доктор технічних наук, професор, Нижгородський державний технічний університет ім Р С Алексєєва, Росія
 Першин Володимир Федорович, доктор технічних наук, професор, Тамбовський державний технічний університет, Росія
 Піганов Михайло Миколайович, доктор технічних наук, професор, Самарський державний аерокосмічний університет імені академіка С П Королева, Росія

Поляков Андрій Павлович, доктор технічних наук, професор, Вінницький національний технічний університет, Україна
 Попов Віктор Сергійович, доктор технічних наук, професор, Саратовський державний технічний університет, Росія
 Попова Таїсія Георгіївна, доктор філологічних наук, професор, Російський університет дружби народів, Росія
 Растрігіна Алла Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, Шевченко, 1, м Кропивницький, Україна
 Ребезо Максим Борисович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Росія
 Резніков Андрій Валентинович, доктор економічних наук, доцент, Московський державний технологічний університет "Станкін", Росія
 Рокочинський Анатолій Миколайович, доктор технічних наук, професор, Національний університет водного господарства та природокористування, Україна
 Ромащенко Михайло Іванович, доктор технічних наук, професор, Інститут водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України, Україна
 Рілов Сергій Іванович, кандидат економічних наук, професор, Одеський національний морський університет, Україна
 Савельєва Неллі Олександрівна, доктор економічних наук, професор, Сочинський державний університет, Росія
 Сафаров Артур Махмудович, доктор філологічних наук, старший викладач, Росія
 Светлов Віктор Олександрович, доктор філософських наук, професор, Петербурзький державний університет шляхів сполучення, Росія
 Семенцов Георгій Никифорович, доктор технічних наук, професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна
 Вересень Микола Миколайович, доктор біологічних наук, професор, Волгоградська державна академія фізичної культури, Росія
 Сидорович Марина Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, Херсонський державний університет, Україна
 Сирота Наум Михайлович, доктор політологічних наук, професор, Державний університет аерокосмічного приладобудування, Росія
 Смирнов Євген Іванович, доктор педагогічних наук, професор, Ярославський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського, Росія
 Соколова Надія Геннадіївна, доктор економічних наук, доцент, Іжевський державний технічний університет, Росія
 Стародубцев Володимир Михайлович, доктор біологічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Стегній Василь Миколайович, доктор соціологічних наук, професор, Пермський державний технічний університет, Росія
 Степенко Валерій Єфремович, доктор юридичних наук, доцент, Тихоокеанський державний університет, Росія
 Стопець Олександр Васильович, доктор філософських наук, доцент, Одеський національний морський університет, Україна
 Стопець Василь Григорович, кандидат філологічних наук, доцент, Одеський національний морський університет, Україна
 Стрельцова Олена Дмитрівна, доктор економічних наук, доцент, Південно-Російський державний технічний університет (НПІ), Росія
 Сухенко Юрій Григорович, доктор технічних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Сухова Марія Геннадіївна, доктор географічних наук, доцент, Гірничо-Алтайський державний університет, Росія
 Тараріко Юрій Олександрович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Україна
 Тарасенко Лариса Вікторівна, доктор соціологічних наук, професор, Південний федеральний університет, Росія
 Тестів Борис Вікторович, доктор біологічних наук, професор, Тобольська комплексна наукова станція Уро РАН, г Тобольск, Росія
 Токарєва Наталя Геннадіївна, кандидат медичних наук, доцент, Медичний інститут ФГБОУ ВО "МДУ ім. Н.П. Огарьова, Росія
 Толбатов Андрій Володимирович, кандидат технічних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет, Україна
 Тонков Євген Євгенович, доктор юридичних наук, професор, Юридичний інститут Національного дослідницького університету «Білгородський державний університет», Росія
 Тригуб Петро Микитович, доктор історичних наук, професор, Україна
 Тунгунбаєва Зіна Байбагуєвна, доктор біологічних наук, Казахський Національний Педагогічний Університет імені Абая, Казахстан
 Устенко Сергій Анатолійович, доктор технічних наук, доцент, Миколаївський державний університет ім. В.О. СУХОМЛІНСЬКОГО, Україна
 Фатєєва Надія Михайлівна, доктор біологічних наук, професор, Тюменський державний університет, Росія
 Фатихова Алевтина Леонтіївна, доктор педагогічних наук, доцент, Башкирська державний університет (Стерлітамакський філія), Росія
 Федоринин Дмитро Дмитрович, доктор геолого-мінералогічних наук, професор, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна
 Федотова Галина Олександрівна, доктор педагогічних наук, професор, Новгородський державний університет, Росія
 Федяніна Людмила Миколаївна, доктор медичних наук, професор, Далекосхідний федеральний університет, Росія
 Хабібуллін Рифат Габдулхакович, доктор технічних наук, професор, Казанський (Привольський) державний університет, Росія
 Ходалова Ніна Павлівна, доктор педагогічних наук, доцент, Московський міський педагогічний університет, Росія
 Хребіна Світлана Володимирівна, доктор психологічних наук, професор, Пятигорський державний лінгвістичний університет, Росія
 Червоний Іван Федорович, доктор технічних наук, професор, Запорізька державна інженерна академія, Україна
 Чигиринська Наталя Вячеславівна, доктор педагогічних наук, професор, Волгоградський державний технічний університет, Росія
 Чурекова Тетяна Михайлівна, доктор педагогічних наук, професор, Росія
 Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович, доктор технічних наук, професор, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, Україна
 Шаповалов Валентин Валерійович, доктор фармацевтичних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти, Україна
 Шаповалов Валерій Володимирович, доктор фармацевтичних наук, професор, Харківська обласна державна адміністрація, Україна

Шаповалова Вікторія Олексіївна, доктор фармацевтичних наук, професор, Харківська медична академія післядипломної освіти, Україна
 Шарага Василь Андрійович, доктор хімічних наук, доцент, Бельський державний університет "Аліку Руссо", Молдова
 Шевченко Лариса Василівна, доктор ветеринарних наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Шепітько Валерій Юрійович, доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна
 Шибєв Олександр Григорович, доктор технічних наук, професор, Одеський національний морський університет, Україна
 Шишка Роман Богданович, доктор юридичних наук, професор, Національний авіаційний університет, Україна
 Шербань Ігор Васильович, доктор технічних наук, доцент, Росія
 Елєзовіч М. Далібор, доктор історичних наук, доцент, Приштинський університет К. Мітровіца, Сербія
 Яровенко Василь Васильович, доктор юридичних наук, професор, Морський державний університет імені адмірала Г.І. Невельського, Росія
 Яценко Олександр Володимирович, професор, Інститут моргосподарства і підприємництва, Україна
 Євстропов Володимир Михайлович, доктор медичних наук, професор, Російська митна академія, Росія
 Кононова Олександра Євгенівна, кандидат економічних наук, доцент, Придніпровська державна академія будівництва і архітектури, Україна
 Титова Світлана Вікторівна, кандидат географічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
 Татарчук Тетяна Василівна, кандидат технічних наук, НУ "Запорізька політехніка", Україна
 Чупахіна Світлана Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Україна
 Бойко Руслан Васильович, кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький національний університет, Україна
 Воронаєва Тетяна Сергіївна, кандидат психологічних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна
 Захаренко Наталя Сергіївна, кандидат економічних наук, Приазовський державний технічний університет, Україна
 Кіркін Олександр Павлович, кандидат технічних наук, доцент, Приазовський державний технічний університет, Україна
 Киянівський Олександр Мойсейович, кандидат хімічних наук, доцент, Херсонський державний аграрний університет, Україна
 Тхаркахова Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, Адигейський державний університет, Росія
 Вітровий Андрій Орестович, кандидат технічних наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Україна
 Ходаловська Ольга Василівна, доктор економічних наук, старший науковий співробітник, Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", Україна
 Шатковський Андрій Петрович, доктор сільськогосподарських наук, Інститут водних проблем і меліорації Національної академії аграрних наук України, Україна
 Катеринчук Іван Степанович, доктор технічних наук, професор, Національна академія державної ПРИКОРДОННОЇ служби України імені Богдана Хмельницького, Україна
 Гончаренко Ігор Володимирович, доктор сільськогосподарських наук, професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
 Горностаєв Оріслава Богданівна, кандидат технічних наук, доцент, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна
 Станіславчук Оксана Володимирівна, кандидат технічних наук, доцент, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна
 Мірус Олександр-Зеновій Львович, кандидат хімічних наук, доцент, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, Україна
 Напінєць-Наумова Анфіса Юріївна, доктор юридичних наук, доцент, Київський університет імені Бориса Грінченка, Україна
 Кисельов Юрій Олександрович, доктор географічних наук, професор, Уманський національний університет садівництва, Україна
 Смутчак Зінаїда Василівна, доктор економічних наук, доцент, Льотна академія національного авіаційного університету, Україна
 Поленова Галина Тихонівна, доктор філологічних наук, професор, Ростовський-на-Дону державний економічний університет, Росія
 Макеєва Віра Степанівна, доктор педагогічних наук, професор, Російський державний університет фізичної культури, спорту, молоді та туризму, Росія
 Бунчук Оксана Борисівна, доктор юридичних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна
 Гладух Євген Володимирович, доктор фармацевтичних наук, професор, Національний фармацевтичний університет, Україна
 Бенєра Валентина Єфреміївна, доктор педагогічних наук, професор, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія імені Тараса Шевченка, Україна
 Демєнєнко Наталя Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Національний педагогічний університет ім. Драгоманова, Україна
 Макаренко Андрій Вікторович, кандидат педагогічних наук, доцент, Донбаський державний педагогічний університет, Україна
 Харковлюк-Балакіна Наталя Валеріївна, кандидат біологічних наук, доцент, ДУ "Інститут геронтології НАМН України", Україна
 Чушенко Валентина Миколаївна, кандидат фармацевтичних наук, доцент, Національний фармацевтичний університет, Україна
 Малиніна Ніна Львівна, доктор філософських наук, доцент, Далекосхідний федеральний університет, Росія
 Бруханський Руслан Феоктистович, доктор економічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет, Україна
 Заставецька Леся Богданівна, доктор географічних наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет ім. В.Гнатюка, Україна
 Калабська Віра Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Україна
 Кутіпєв Станіслав Миколайович, доктор фізико-математичних наук, професор, ВГТУ, Росія
 Пікас Ольга Богданівна, доктор медичних наук, професор, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна

Editorial board

Averchenkov Vladimir Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Bryansk State Technical University, Russia
 Angelova Polya Georgieva, Doctor of Economic Sciences, Professor, Economic Academy D A Tsenova, Svishov, Bulgaria, Bulgaria
 Animica Evgenij Georgievich, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ural State University of Economics, Russia
 Antonov Valerij Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, National Technical University of Ukraine "Kiev Polytechnic Institute", Ukraine
 Antrapeva Nadezhda Mihajlovna, Doctor of Chemical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Ahmadiyev Gabbulhat Malikovich, Doctor of Veterinary Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
 Bazheva Rima Chamalovna, Doctor of Chemical Sciences, Professor, Kabardino-Balkarian State University named after H M Berbekov, Russia
 Batyrgareeva Vladislava Stanislavovna, Doctor of Law, Research Institute for the Study of Crime Problems named after academician V V Stashisa NAPRN of Ukraine, Ukraine
 Bezdenezhnyh Tatyana Ivanovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, St Petersburg State University of Economics, Russia
 Blatov Igor Anatolevich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Volga State University of Telecommunications and Informatics, Russia
 Burda Aleksey Grigorevich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
 Buharina Irina Leonidovna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Udmurt State University, Russia
 Bushueva Inna Vladimirovna, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine
 Bykov Yuriy Aleksandrovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Railway Engineering, Russia
 Velichko Stepan Petrovich, Doctor of Education, Professor, Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenko, Ukraine
 Vizir Vadim Anatolevich, Doctor of Medical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine
 Vozhegova Raisa Anatolevna, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Institute of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
 Volgrieva Galina Pavlovna, Candidate of Historical Sciences, assistant professor, Perm State University, Russia
 Voloh Dmitriy Stepanovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, A A National Medical University Pilgrim, Ukraine
 Vorozhitova Aleksandra Anatolevna, Doctor of Philology, Professor, Sochi State University, Russia
 Gavrilenko Nataliya Nikolaevna, Doctor of Education, assistant professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russia
 Georgievskij Gennadiy Viktorovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, senior scientific employee, SE "Ukrainian Scientific Pharmacopoeia Center for the Quality of Medicines", Ukraine
 Getman Anatolij Pavlovich, Doctor of Law, Professor, National Law University named after Yaroslav the Wise, Ukraine
 Gilev Gennadiy Andreevich, Doctor of Education, Professor, Moscow State Industrial University, Russia
 Goncharuk Sergej Mironovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Russia
 Granovskaya Lyudmila Nikolaevna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kherson State Agrarian University, Ukraine
 Grebneva Nadezhda Nikolaevna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Russia
 Grizodub Aleksandr Ivanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, SE "Ukrainian Scientific Center for the Quality of Medicines", Ukraine
 Gricenko Svetlana Anatolevna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Ural State Academy of Veterinary Medicine, Russia
 Gudzenko Aleksandr Pavlovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Lugansk State Medical University, Ukraine
 Demidova V G, candidate of pedagogical sciences, assistant professor, Ukraine
 Denisov Sergej Aleksandrovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russia
 Dorofeev Andrej Viktorovich, Doctor of Education, assistant professor, Bashkir State University, Russia
 Dorohina Elena Yurevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, G V Russian University of Economics Plekhanova, Russia
 Ermagambet Bolat Toleuhanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, Director of the Institute of Coal Chemistry and Technology LLP, Kazakhstan
 Zhovtonog Olga Igorevna, Doctor of Agricultural Sciences, Institute of Water Problems and Land Reclamation NAAS, Ukraine
 Zaharov Oleg Vladimirovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Saratov State Technical University, Russia
 Zubkov Ruslan Sergeevich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Nikolaev Interregional Institute for Human Development of the Higher Educational Institution "University of Ukraine", Ukraine
 Irzhi Hlahula, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor, FLKR - T Bati University, Zlin, Czech
 Kalajda Vladimir Timofeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Tomsk State University, Russia
 Kalenik Tatyana Kuzminichna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Far Eastern Federal University, Russia
 Kantarovich Yu L, Ph D in History of Arts, Odessa National Music Academy, Ukraine
 Kapitanov Vasilij Pavlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Karpova Nataliya Konstantinovna, Doctor of Education, Professor, South Federal University, Russia
 Kafarskij Vladimir Ivanovich, Doctor of Law, Professor, Director of Science Center of Ukrainian Constitutionalism, Ukraine
 Kirillova Elena Viktorovna, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Kirichenko Aleksandr Anatolevich, Doctor of Law, Professor, Ukraine
 Klimova Natalya Vladimirovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
 Knyazeva Olga Aleksandrovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Bashkir State Medical University, Russia
 Kovalenko Elena Mihajlovna, doctor of philosophical science, Professor, South Federal University, Russia
 Kovalenko Petr Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian

Sciences of Ukraine, Ukraine
 Kokebaeva Gulzhauhar Kakenovna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan
 Kondratov Dmitriy Vyacheslavovich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, assistant professor, Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Russia
 Kopej Bogdan Vladimirovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
 Kosenko Nadezhda Fedorovna, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Ivanovo State University of Chemical Technology, Russia
 Kostenko Vasilij Ivanovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine
 Kotlyarov Vladimir Vladislavovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Kuban State Agrarian University, Russia
 Kochinev Yuriy Yurevich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, St Petersburg State Polytechnic University, Russia
 Kravchuk Anna Viktorovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academy of the State Prison Service, Ukraine
 Kruglov Valerij Mihajlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Railway Engineering, Russia
 Kuderin Marat Krykbaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, PSU named after S Toraygryova, Kazakhstan
 Kurmaev Petr Yurevich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychna, Ukraine
 Kuhar Elena Vladimirovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Kazakh Agro Technical University S Seifullina, Kazakhstan
 Lapkina Inna Aleksandrovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Latygina Natalya Anatolevna, Doctor of Political Science, Professor, Kiev National University of Trade and Economics, Ukraine
 Lebedev Anatolij Timofeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Stavropol State Agrarian University, Russia
 Lebedeva Larisa Aleksandrovna, candidate of psychological sciences, assistant professor, Mordovian State University, Russia
 Lipich Tamara Ivanovna, doctor of philosophical science, assistant professor, Belgorod State University, Russia
 Lomoto Denis Viktorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ukrainian State University of Railway Transport, Ukraine
 Lytkina Larisa Vladimirovna, Doctor of Philology, assistant professor, Russian Academy of National Economy and Public Administration under the President of the Russian Federation, Russia
 Lyalkina Galina Borisovna, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Perm National Research Polytechnic University, Russia
 Majdanyuk Irina Zinovievna, doctor of philosophical science, assistant professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Makarova Irina Viktorovna, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
 Maksin Viktor Ivanovich, Doctor of Chemical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Malahov A V, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Ukraine
 Malcheva Anna Vasilevna, Doctor of Sociology, assistant professor, Altai State University, Russia
 Melnik Alyona Alekseevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Kiev National University of Technology and Design, Ukraine
 Milyaeva Larisa Grigorevna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Byisk Technological Institute (branch) "Altai State Technical University named after I I Polzunova", head of the department of business economics, Russia
 Mishenina Tatyana Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Kryvyi Rih State Pedagogical University, Ukraine
 Mogilevskaya I M, candidate of pedagogical sciences, Professor, Ukraine
 Moisejkina Lyudmila Guhaevna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Kalmyk State University, Russia
 Morozov Aleksey Vladimirovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Kherson State Agrarian University, Ukraine
 Morozova Tatyana Yurevna, Doctor of Technical Sciences, Professor, Moscow State University of Instrument Engineering and Computer Science, Russia
 Nefedeva Elena Eduardovna, Doctor of Biological Sciences, assistant professor, Volgograd State Technical University, Russia
 Nikolaeva Alla Dmitrievna, Doctor of Education, Professor, Northeast Federal University named after M K Ammosova, Russia
 Orlov Nikolaj Mihajlovich, Doctor of Science in Public Administration, assistant professor, Academy of Internal Troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Department of Operational Conquest of the BB, Ukraine
 Otepova Gulgira Elubayevna, Doctor of Historical Sciences, Professor, Pavlodar State Pedagogical Institute, Kazakhstan
 Pavlenko Anatolij Mihajlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Poltava National Technical University Yuri Kondratyuk, Ukraine
 Parunakyan Vaagn Emilevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Priazov State Technical University, Ukraine
 Patyka Nikolaj Vladimirovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, National Scientific Center "Institute of Agriculture of NAAS", Ukraine
 Pahomova Elena Anatolevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, International University of Nature, Society, and Man "Dubna", Russia
 Pachurin German Vasilevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Nizhny Novgorod State Technical University R E Alekseeva, Russia
 Pershin Vladimir Fedorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Tambov State Technical University, Russia
 Piganov Mihail Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Samara State Aerospace University named after academician S P Queen, Russia
 Polyakov Andrej Pavlovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Vinnitsa National Technical University, Ukraine
 Popov Viktor Sergeevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Saratov State Technical University, Russia
 Popova Taisiya Georgievna, Doctor of Philology, Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Russia
 Rastrygina Alla Nikolaevna, Doctor of Education, Professor, Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vinnichenko, I Shevchenko, Kropyvnytskyi, Ukraine
 Rebezov Maksim Borisovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Russia
 Reznikov Andrej Valentinovich, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Moscow State Technological University "Stankin", Russia
 Rokochinskij Anatolij Nikolaevich, Doctor of Technical Sciences, Professor,

National University of Water Resources and Environmental Management, Ukraine
 Romashenko Mihail Ivanovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Institute of Water Problems and Land Reclamation of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
 Rylov Sergej Ivanovich, PhD in Economics, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Saveleva Nelli Aleksandrovna, Doctor of Economic Sciences, Professor, Sochi State University, Russia
 Safarov Artur Mahmudovich, Doctor of Philology, Senior Lecturer, Russia
 Svetlov Viktor Aleksandrovich, doctor of philosophical science, Professor, Petersburg State University of Railway Engineering, Russia
 Semencov Georgij Nikiforovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
 Sentyabrev Nikolaj Nikolaevich, Doctor of Biological Sciences, Professor, Volgograd State Academy of Physical Culture, Russia
 Sidorovich Marina Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Kherson State University, Ukraine
 Sirotka Naum Mihajlovich, Doctor of Political Science, Professor, State University of Aerospace Instrumentation, Russia
 Smirnov Evgenij Ivanovich, Doctor of Education, Professor, Yaroslavl State Pedagogical University named after K D Ushinsky, Russia
 Sokolova Nadezhda Gennadevna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, Izhevsk State Technical University, Russia
 Starodubcev Vladimir Mihajlovich, Doctor of Biological Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Stegnij Vasilij Nikolaevich, Doctor of Sociology, Professor, Perm National Research Polytechnic University, Russia
 Stepenko Valerij Efremovich, Doctor of Law, assistant professor, Pacific State University, Russia
 Stoypec Olesandr Vasilovich, Doctor of Philosophy, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Stoypec Vasil Grigorovich, Candidate of Philology, assistant professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Strelcova Elena Dmitrievna, Doctor of Economic Sciences, assistant professor, South Russian State Technical University (NPI), Russia
 Suhenko Yuriy Grigorevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Suhova Mariya Gennadevna, Doctor of Geographical Sciences, assistant professor, Gorno-Altai State University, Russia
 Tarariko Yuriy Aleksandrovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Ukraine
 Tarasenko Larisa Viktorovna, Doctor of Sociology, Professor, South Federal University, Russia
 Testov Boris Viktorovich, Doctor of Biological Sciences, Professor, Tobolsk Integrated Scientific Station, Ural Branch of the Russian Academy of Sciences, Tobolsk, Russia
 Tokareva Natalya Gennadevna, Candidate of Medical Sciences, assistant professor, Medical Institute FSBEI HE "Moscow State University named after NP Ogarev, Russia
 Tolbatov Andrej Vladimirovich, candidate of technical sciences, assistant professor, Sumy National Agrarian University, Ukraine
 Tonkov Evgenij Evgenievich, Doctor of Law, Professor, Law Institute of the National Research University Belgorod State University, Russia
 Trigub Petr Nikitovich, Doctor of Historical Sciences, Professor, Ukraine
 Tungushbaeva Zina Bajbagusovna, Doctor of Biological Sciences, Kazakh National Pedagogical University named after Abay, Kazakhstan
 Ustenko Sergej Anatolevich, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Nikolaev State University named after V O Sukhomlinsky, Ukraine
 Fateeva Nadezhda Mihajlovna, Doctor of Biological Sciences, Professor, Tyumen State University, Russia
 Fathyova Alevtina Leontevna, Doctor of Education, assistant professor, Bashkir State University (Sterlitamak branch), Russia
 Fedorishin Dmitro Dmitrovich, Doctor of Geological and Mineralogical Sciences, Professor, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
 Fedotova Galina Aleksandrovna, Doctor of Education, Professor, Novgorod State University, Russia
 Fedyanina Lyudmila Nikolaevna, Doctor of Medical Sciences, Professor, Far Eastern Federal University, Russia
 Habibullin Rifat Gabdulhakovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Kazan (Volga) Federal University, Russia
 Hodakova Nina Pavlovna, Doctor of Education, assistant professor, Moscow City Pedagogical University, Russia
 Hrebina Svetlana Vladimirovna, Doctor of Psychology, Professor, Pyatigorsk State Linguistic University, Russia
 Chervonyj Ivan Fedorovich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Zaporizhzhya State Engineering Academy, Ukraine
 Chigirinskaya Natalya Vyacheslavovna, Doctor of Education, Professor, Volgograd State Technical University, Russia
 Churekova Tatyana Mihajlovna, Doctor of Education, Professor, Russia
 Shajko-Shajkovskij Aleksandr Gennadevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Chernivtsi National University Y Fedkovich, Ukraine
 Shapovalov Valentin Valerevich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkov Medical Academy of Postgraduate Education, Ukraine
 Shapovalov Valerij Vladimirovich, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkiv Regional State Administration, Ukraine
 Shapovalova Viktoriya Alekseevna, Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Kharkov Medical Academy of Postgraduate Education, Ukraine
 Sharagov Vasilij Andreevich, Doctor of Chemical Sciences, assistant professor, Balti State University "Alecu Russo", Moldova
 Shevchenko Larisa Vasilevna, Doctor of Veterinary Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Shepitko Valerij Yurevich, Doctor of Law, Professor, National Law University named after Yaroslav the Wise, Ukraine
 Shibaev Aleksandr Grigorevich, Doctor of Technical Sciences, Professor, Odessa National Maritime University, Ukraine
 Shishka Roman Bogdanovich, Doctor of Law, Professor, National Aviation University, Ukraine
 Sherban Igor Vasilevich, Doctor of Technical Sciences, assistant professor, Russia
 Elezovich M Dalibor, Doctor of Historical Sciences, assistant professor, Pristina University K Mitrovica, Serbia
 Yarovenko Vasilij Vasilevich, Doctor of Law, Professor, Admiral G I Maritime State University Nevelsky, Russia
 Yacenko Aleksandr Vladimirovich, Professor, Institute of Maritime Economics and Entrepreneurship, Scientific Research Design Institute of the Marine Fleet of

Ukraine, Ukraine
 Evstropov Vladimir Mikhailovich, Doctor of Medical Sciences, Professor, Russian Customs Academy, Russia
 Kononova Alexandra Evgenievna, PhD in Economics, docent, Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, Ukraine
 Svitlana Titova, PhD in Geography, docent, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
 Tatarchuk Tetiana, PhD in technical sciences, NU "Zaporizhzhya Polytechnic", Ukraine
 Chupakhina Svitlana Vasyilivna, PhD in pedagogical sciences, docent, Vasil Stefanyk Precarpathian National University, Ukraine
 Boiko Ruslan Vasilovich, PhD in Economics, docent, Khmelnytsky National University, Ukraine
 Voropayeva Tetiana Sergiivna, PhD in Psychology, docent, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
 Zakharenko Natalia, PhD in Economics, Priazov State Technical University, Ukraine
 Kirkin Olesandr Pavlovich, PhD in technical sciences, docent, Priazov State Technical University, Ukraine
 Kyianovskiy Aleksandr Moiseevich, PhD in Chemistry, docent, Kherson State Agrarian University, Ukraine
 Tharkahova Irma Grigorevna, PhD in Economics, docent, Adyge State University, Russia
 Vitroviy Andriy Orestovych, PhD in technical sciences, docent, Ternopil National Economic University, Ukraine
 Khodakivska Olga, Doctor of Economic Sciences, senior research assistant, National Research Center "Institute of Agrarian Economics", Ukraine
 Shatkovskiy Andrii, Doctor of Agricultural Sciences, Institute of Water Problems and Melioration of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Ukraine
 Katerynychuk Ivan Stepanovych, Doctor of Technical Sciences, Professor, National Academy of the State Border Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytsky, Ukraine
 Goncharenko Igor Vladimirovich, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, Ukraine
 Gornostaj Oryslava Bogdanivna, PhD in technical sciences, docent, Lviv State University of Life Safety, Ukraine
 Stanislavchuk Oksana Volodymyrivna, PhD in technical sciences, docent, Lviv State University of Life Safety, Ukraine
 Mirus Olesandr-Zenovij Lvovich, PhD in Chemistry, docent, Lviv State University of Life Safety, Ukraine
 Nashynets-Naumova Anfisa, Doctor of Law, docent, Boris Grinchenko Kyiv University, Ukraine
 Kyselov Iurii Olexandrovych, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Uman National University of Horticulture, Ukraine
 Smutchak Zinaida Vasyilivna, Doctor of Economic Sciences, docent, Flight Academy of the National Aviation University, Ukraine
 Polenova Galina Tikhonovna, Doctor of Philology, Professor, Rostov-on-Don State University of Economics, Russia
 Makeeva Vera Stepanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Russian State University of Physical Culture, Sports, Youth and Tourism, Russia
 Bunchuk Oksana, Doctor of Law, docent, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine
 Gladukh Ievgenii, Doctor of Pharmacy, Professor, National University of Pharmacy, Ukraine
 Benera Valentuna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Taras Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical Academy of Kremenets, Ukraine
 Demyanenko Natalia, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Taras Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical Academy of Kremenets, Ukraine
 Makarenko Andriy Viktorovich, PhD in pedagogical sciences, docent, Donbass State Pedagogical University, Ukraine
 Kharkovliuk-Balakina Natalia, PhD in biological sciences, docent, State Institution "Institute of Gerontology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine", Ukraine
 Chushenko Valentina Mykolayivna, PhD in pharmaceutical sciences, docent, National Pharmaceutical University, Ukraine
 Malinina Nina Lvovna, doctor of philosophical science, docent, Far Eastern Federal University, Russia
 Brukhansky Ruslan Feoktistovich, Doctor of Economic Sciences, Professor, Western Ukrainian National University, Ukraine
 Zastavetska Lesya Bogdanovna, Doctor of Geographical Sciences, Professor, Ternopil National Pedagogical University named after V Gnatyuk, Ukraine
 Kalabska Vira Stepanivna, PhD in pedagogical sciences, docent, Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychina, Ukraine
 Kutishchev Stanislav Nikolaevich, Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, VSTU, Russia
 Pikas Olha Bohdanivna, Doctor of Medical Sciences, Professor, National Medical University named after A A Bogomolets, Ukraine

О журнале О журнале

Международный научный периодический журнал "*Modern Scientific Researches*" получил большое признание среди отечественных и зарубежных интеллектуалов. Сегодня в журнале публикуются авторы из России, Украины, Молдовы, Казахстана, Беларуси, Чехии, Болгарии, Литвы Польши и других государств.

Учрежден в 2017 году. Периодичность выхода: 4 раза в год.

Основными целями журнала являются:

- содействие обмену знаниями в научном сообществе;
- помощь молодым ученым в информировании научной общественности об их научных достижениях;
- создание основы для инноваций и новых научных подходов, а также открытий в неизвестных областях;
- содействие объединению профессиональных научных сил и формирование нового поколения ученых-специалистов в разных сферах.

Журнал целенаправленно знакомит читателя с оригинальными исследованиями авторов в различных областях науки, лучшими образцами научной публицистики.

Публикации журнала предназначены для широкой читательской аудитории – всех тех, кто любит науку. Материалы, публикуемые в журнале, отражают актуальные проблемы и затрагивают интересы всей общественности.

Каждая статья журнала включает обобщающую информацию на английском языке.

Журнал зарегистрирован в INDEXCOPERNICUS.

Про журнал

Міжнародний науковий періодичний журнал "*Modern Scientific Researches*" отримав велике визнання серед вітчизняних і зарубіжних інтелектуалів. Сьогодні в журналі публікуються автори з Росії, України, Молдови, Казахстану, Білорусі, Чехії, Болгарії, Литви, Польщі та інших держав.

Дата заснування в 2018 році. Періодичність виходу: 4 рази на рік

Основними цілями журналу є:

- сприяння обміну знаннями в науковому співтоваристві;
- допомога молодим вченим в інформуванні наукової громадськості про їх наукові досягнення;
- створення основи для інновацій і нових наукових підходів, а також відкриттів в невідомих областях;
- сприяння об'єднанню фахових наукових сил і формування нового покоління вчених-фахівців в різних сферах.

Журнал цілеспрямовано знайомить читача з оригінальними дослідженнями авторів в різних областях науки, кращими зразками наукової публіцистики.

Публікації журналу призначені для широкої читачької аудиторії - усіх тих, хто любить науку. Матеріали, що публікуються в журналі, відображають актуальні проблеми і зачіпають інтереси всієї громадськості.

Кожна стаття журналу включає узагальнюючу інформацію англійською мовою.

Журнал зареєстрований в INDEXCOPERNICUS.

About the journal

The International Scientific Periodical Journal "*Modern Scientific Researches*" has gained considerable recognition among domestic and foreign researchers and scholars. Today, the journal publishes authors from Russia, Ukraine, Moldova, Kazakhstan, Belarus, Czech Republic, Bulgaria, Lithuania, Poland and other countries.

Journal Established in 2018. Periodicity of publication: quarterly

The journal activity is driven by the following objectives:

- Broadcasting young researchers and scholars outcomes to wide scientific audience
- Fostering knowledge exchange in scientific community
- Promotion of the unification in scientific approach
- Creation of basis for innovation and new scientific approaches as well as discoveries in unknown domains

The journal purposefully acquaints the reader with the original research of authors in various fields of science, the best examples of scientific journalism.

Publications of the journal are intended for a wide readership - all those who love science. The materials published in the journal reflect current problems and affect the interests of the entire public.

Each article in the journal includes general information in English.

The journal is registered in the INDEXCOPERNICUS.

Требования к статьям

Статьи должны соответствовать тематическому профилю журнала, отвечать международным стандартам научных публикаций и быть оформленными в соответствии с установленными правилами. Они также должны представлять собой изложение результатов оригинального авторского научного исследования, быть вписанными в контекст отечественных и зарубежных исследований по этой тематике, отражать умение автора свободно ориентироваться в существующем библиографическом контексте по затрагиваемым проблемам и адекватно применять общепринятую методологию постановки и решения научных задач.

Все тексты должны быть написаны литературным языком, отредактированы и соответствовать научному стилю речи. Некорректность подбора и недостоверность приводимых авторами фактов, цитат, статистических и социологических данных, имен собственных, географических названий и прочих сведений может стать причиной отклонения присланного материала (в том числе – на этапе регистрации).

Все таблицы и рисунки в статье должны быть пронумерованы, иметь заголовки и ссылки в тексте. Если данные заимствованы из другого источника, на него должна быть дана библиографическая ссылка в виде примечания.

Название статьи, ФИО авторов, учебные заведения (кроме основного языка текста) должны быть представлены и на английском языке.

Статьи должны сопровождаться аннотацией и ключевыми словами на языке основного текста и обязательно на английском языке. Аннотация должна быть выполнена в форме краткого текста, который раскрывает цель и задачи работы, ее структуру и основные полученные выводы. Аннотация представляет собой самостоятельный аналитический текст и должна давать адекватное представление о проведенном исследовании без необходимости обращения к статье. Аннотация на английском (Abstract) должна быть написана грамотным академическим языком.

Приветствуется наличие УДК, ББК, а также (для статей по Экономике) код JEL (<https://www.acaaweb.org/jel/guide/jel.php>)

Принятие материала к рассмотрению не является гарантией его публикации. Зарегистрированные статьи рассматриваются редакцией и при формальном и содержательном соответствии требованиям журнала направляются на экспертное рецензирование, в том числе через открытое обсуждение с помощью веб-ресурса www.sworld.education.

В журнале могут быть размещены только ранее неопубликованные материалы.

Вимоги до статей

Статті повинні відповідати тематичному профілю журналу, відповідати міжнародним стандартам наукових публікацій і бути оформленими відповідно до встановлених правил. Вони також повинні представляти собою виклад результатів оригінального авторського наукового дослідження, бути вписаними в контекст вітчизняних і зарубіжних досліджень з цієї тематики, відображати вміння автора вільно орієнтуватися в існуючому бібліографічному контексті по піднятим проблемам і адекватно застосовувати загальноприйняту методологію постановки і вирішення наукових завдань.

Всі тексти повинні бути написані літературною мовою, відредаговані і відповідати науковому стилю мовлення.

Некоректність підбору і недостовірність наведених авторами фактів, цитат, статистичних та соціологічних даних, власних імен, географічних назв та інших відомостей може стати причиною відхилення надісланого матеріалу (в тому числі - на етапі реєстрації).

Всі таблиці і рисунки в статті повинні бути пронумеровані, мати заголовки і посилання в тексті. Якщо дані запозичені з іншого джерела, на нього повинні бути бібліографічні посилання у вигляді примітки.

Назва статті, ПІБ авторів, навчальні заклади (крім основної мови тексту) повинні бути представлені і на англійській мові.

Статті повинні супроводжуватися анотацією та ключовими словами на мові основного тексту і обов'язково англійською мовою. Анотація повинна бути виконана у формі короткого тексту, який розкриває мету і завдання роботи, її структуру та основні отримані висновки. Анотація представляє собою самостійний аналітичний текст і повинна давати адекватне уявлення про проведене дослідження без необхідності звернення до статті. Анотація англійською (Abstract) повинна бути написана грамотною академічною мовою.

Заохочується наявність УДК, ББК, а також (для статей по Економіці) код JEL (<https://www.acaaweb.org/jel/guide/jel.php>)

Ухвалення матеріалу до розгляду не є гарантією його публікації. Зареєстровані статті розглядаються редакцією і при формальному і змістовному відповідно до вимог журналу направляються на експертне рецензування, в тому числі через відкрите обговорення за допомогою веб-ресурсу www.sworld.education.

У журналі можуть бути розміщені тільки раніше неопубліковані матеріали.

Requirements for articles

Articles should correspond to the thematic profile of the journal, meet international standards of scientific publications and be formalized in accordance with established rules. They should also be a presentation of the results of the original author's scientific research, be inscribed in the context of domestic and foreign research on this topic, reflect the author's ability to freely navigate in the existing bibliographic context on the problems involved and adequately apply the generally accepted methodology of setting and solving scientific problems.

All texts should be written in literary language, edited and conform to the scientific style of speech. Incorrect selection and unreliability of the facts, quotations, statistical and sociological data, names of own, geographical names and other information cited by the authors can cause the rejection of the submitted material (including at the registration stage).

All tables and figures in the article should be numbered, have headings and links in the text. If the data is borrowed from another source, a bibliographic reference should be given to it in the form of a note.

The title of the article, the full names of authors, educational institutions (except the main text language) should be presented in English.

Articles should be accompanied by an annotation and key words in the language of the main text and must be in English. The abstract should be made in the form of a short text that reveals the purpose and objectives of the work, its structure and main findings. The abstract is an independent analytical text and should give an adequate idea of the research conducted without the need to refer to the article. Abstract in English (Abstract) should be written in a competent academic language.

The presence of UDC, BBK

Acceptance of the material for consideration is not a guarantee of its publication. Registered articles are reviewed by the editorial staff and, when formally and in substance, the requirements of the journal are sent to peer review, including through an open discussion using the web resource www.sworld.education

Only previously unpublished materials can be posted in the journal.

Положение об этике публикации научных данных и ее нарушениях

Редакция журнала осознает тот факт, что в академическом сообществе достаточно широко распространены случаи нарушения этики публикации научных исследований. В качестве наиболее заметных и вопиющих можно выделить плагиат, направление в журнал ранее опубликованных материалов, незаконное присвоение результатов чужих научных исследований, а также фальсификацию данных. Мы выступаем против подобных практик.

Редакция убеждена в том, что нарушения авторских прав и моральных норм не только неприемлемы с этической точки зрения, но и служат преградой на пути развития научного знания. Потому мы полагаем, что борьба с этими явлениями должна стать целью и результатом совместных усилий наших авторов, редакторов, рецензентов, читателей и всего академического сообщества. Мы призываем всех заинтересованных лиц сотрудничать и участвовать в обмене информацией в целях борьбы с нарушением этики публикации научных исследований.

Со своей стороны редакция готова приложить все усилия к выявлению и пресечению подобных неприемлемых практик. Мы обещаем принимать соответствующие меры, а также обращать пристальное внимание на любую предоставленную нам информацию, которая будет свидетельствовать о неэтичном поведении того или иного автора.

Обнаружение нарушений этики влечет за собой отказ в публикации. Если будет выявлено, что статья содержит откровенную клевету, нарушает законодательство или нормы авторского права, то редакция считает себя обязанной удалить ее с веб-ресурса и из баз цитирования. Подобные крайние меры могут быть применены исключительно при соблюдении максимальной открытости и публичности.

Положення про етику публікації наукових даних і її порушення

Редакція журналу усвідомлює той факт, що в академічній спільноті досить широко поширені випадки порушення етики публікації наукових досліджень. В якості найбільш помітних можна виділити плагиат, відправлення в журнал раніше опублікованих матеріалів, незаконне привласнення результатів чужих наукових досліджень, а також фальсифікацію даних. Ми виступаємо проти подібних практик.

Редакція переконана в тому, що порушення авторських прав і моральних норм не тільки неприйнятні з етичної точки зору, але і служать перешкодою на шляху розвитку наукового знання. Тому ми вважаємо, що боротьба з цими явищами повинна стати метою і результатом спільних зусиль наших авторів, редакторів, рецензентів, читачів і усієї академічної спільноти. Ми закликаємо всіх зацікавлених осіб співпрацювати і брати участь в обміні інформацією з метою боротьби з порушенням етики публікації наукових досліджень.

Зі свого боку редакція готова докласти всіх зусиль до виявлення та припинення подібних неприйнятних практик. Ми обіцяємо вживати відповідних заходів, а також звертати пильну увагу на будь-яку надану нам інформацію, яка буде свідчити про неетичну поведінку того чи іншого автора.

Виявлення порушень етики тягне за собою відмову в публікації. Якщо буде виявлено, що стаття містить відвертий наклеп, порушує законодавство або норми авторського права, то редакція вважає себе зобов'язаною видалити її з веб-ресурсу і з баз цитування. Подібні крайні заходи можуть бути застосовані виключно при дотриманні максимальної відкритості і публічності.

Regulations on the ethics of publication of scientific data and its violations

The editors of the journal are aware of the fact that in the academic community there are quite widespread cases of violation of the ethics of the publication of scientific research. As the most notable and egregious, one can single out plagiarism, the posting of previously published materials, the misappropriation of the results of foreign scientific research, and falsification of data. We oppose such practices.

The editors are convinced that violations of copyrights and moral norms are not only ethically unacceptable, but also serve as a barrier to the development of scientific knowledge. Therefore, we believe that the fight against these phenomena should become the goal and the result of joint efforts of our authors, editors, reviewers, readers and the entire academic community. We encourage all stakeholders to cooperate and participate in the exchange of information in order to combat the violation of the ethics of publication of scientific research.

For its part, the editors are ready to make every effort to identify and suppress such unacceptable practices. We promise to take appropriate measures, as well as pay close attention to any information provided to us, which will indicate unethical behavior of one or another author.

Detection of ethical violations entails refusal to publish. If it is revealed that the article contains outright slander, violates the law or copyright rules, the editorial board considers itself obliged to remove it from the web resource and from the citation bases. Such extreme measures can be applied only with maximum openness and publicity.

УДК 37.062.2

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE PREVENTION OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT РОЛЬ ПЕДАГОГА У ПРОФІЛАКТИЦІ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Nikolenko L.M. / Ніколенко Л.М.

с.р.с., docent/к.п.н., доцент

ORCID: 0000-0001-8708-3117

Vlasova Ye.R. / Власова Є.Р.

student / студентка

Oles Honchar Dnipro National University, Gagarin Ave., Dnipro, 72, 49000

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,

проспект Гагаріна 72, Дніпро, 49000

Анотація. У даній роботі розглянуто роль педагога у профілактиці психологічного насильства в інклюзивному середовищі. Визначено необхідність педагогічної роботи щодо прийняття класним колективом дітей з особливими освітніми потребами. Запропоновано деякі види роботи педагога для профілактики психологічного насильства в інклюзивному освітньому середовищі. Зокрема, на первинному етапі профілактики це можуть бути просвітницькі заходи різного типу (різноманітні семінари, соціальні відеосюжети, приклади із життя тощо), на вторинному – індивідуальна робота з дітьми, що у зоні ризику (наприклад, тренінги, коуч-сесії та ін.), і, нарешті, на третинному етапі педагог для допомоги дитині, що опинилася під впливом психологічного насильства, може задіяти спеціалістів.

Ключові слова: інклюзивна освіта, профілактика, педагог, профілактика психологічного насильства, інклюзивне середовище, дитина з порушеннями психофізичного розвитку.

Вступ

Загальновідомо, що школярі проводять більшість свого часу в навчальному закладі. А з введенням інклюзії, двері загальноосвітніх шкіл відкрилися для дітей з особливими освітніми потребами. Для них заклад освіти – не тільки місце навчання, а й перша сходинка до соціалізації. Проте, на жаль, діти з порушеннями психофізичного розвитку стають жертвами агресивного ставлення до себе як зі сторони нормотипових однолітків, так і зі сторони вчителів.

Основний текст

На думку психологів, у розвитку дитини є періоди, які провокують насильство з боку батьків та педагогів [1]. У нормотипових дітей ці періоди короткотривалі і скороминучі. На жаль, дитина з особливими освітніми потребами дуже часто провокує агресію своєю незвичною поведінкою, необхідністю індивідуального підходу та тим, що вона просто слабша за інших чи то інакша. А інколи оточуючі впадають в іншу крайність: наприклад, батьки хвилюються за свою дитину, бояться, що її будуть ображати та знущатися з неї, хвилюються, що і так слабе здоров'я опиниться під загрозою. Дуже часто таких дітей повністю ізолюють: переводять на домашнє навчання, обмежують відвідування різних заходів, соціальні зв'язки. У результаті такої гіперопіки діти взагалі не соціалізуються. Як наслідок, утворюється замкнуте коло – діти з

порушеннями психофізичного розвитку ізольовані від навколишнього середовища, діти з нормотиповим розвитком не мають змоги комунікувати з ними, і якщо така дитина з'являється в колективі, нормотипові діти просто не вміють знаходити з нею спільну мову. Інклюзія – найкраща можливість розірвати це замкнуте коло.

Згідно із Саламанською декларацією, основний принцип створення інклюзивної школи полягає в тому, що всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не дивлячись на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними [4]. Говорячи про роль інклюзивного освітнього середовища у розвитку дитини та його вплив на особистість, варто пам'ятати, що кожен учасник інклюзії потребує створення умов для свого розвитку та освіти.

Інклюзивне освітнє середовище має бути безпечним для дитини з особливими освітніми потребами. Обов'язок вчителя інклюзивної освіти – створити таке безпечне розвивальне середовище. Педагог має попереджувати будь-яку агресію в колективі, підтримувати дружню атмосферу, адже він взаємодіє з дітьми протягом більшої частини дня, п'ять днів на тиждень і може помічати зміни у поведінці учнів, відчувати їх емоційний стан. Досвідчений педагог не тільки може дати раду дитині з особливими освітніми потребами, а й стати їй помічником та навіть вірним другом. Розуміючи особливості таких дітей та помічаючи певні зміни в їх поведінці, можна ефективно проводити профілактичні заходи щодо попередження психологічного насильства у стінах навчального закладу. Варто донести дітям, що дитина з порушеним розвитком нічим не відрізняється від інших: вона має такі ж права, хоче так само спілкуватися, брати участь у навчальному процесі та позакласних заходах. І саме педагог може сприяти засвоєнню дітьми цих простих істин.

Профілактику психологічного насильства можна умовно поділити на первинну, вторинну та третинну. Велика роль педагога саме у первинній профілактиці. Первинна профілактика забезпечує попередження виникнення проблеми шляхом формування відповідної громадської думки щодо небезпечності насильства як явища, поваги до прав кожної дитини й необхідності їх дотримання; важливості уміння будувати свої стосунки з оточенням без застосування насильницьких методів.

Саме під час первинної профілактики має проводитись робота з батьками нормотипових дітей. Адже діти є відображенням своїх батьків. І якщо батьки будуть з повагою ставитись до дітей з порушеннями розвитку, та з дитинства прищеплювати своїм дітям таке ж ставлення, позиція суспільства до людей з порушеннями розвитку буде будуватися зовсім по-іншому.

До первинної профілактики можна віднести такий популярний напрямок як онлайн-вебінари для батьків, які можна проводити на базі домену навчального закладу [2]. Розвивати толерантне ставлення до них допоможуть короткі відеосюжети про доброзичливість і допомогу іншим. Але, найголовніше, на нашу думку, знайти уміння і здібності дитини з особливими освітніми потребами і зробити їх її надбанням, показати, на що вона здатна, іншим дітям, зацікавити їх спілкуванням із таким однокласником.

Вторинна профілактика здебільшого направлена на тих дітей, що знаходяться у зоні ризику. На жаль, діти з особливими освітніми потребами мають великий ризик жорстокого поводження щодо них. Тому педагог також може застосовувати вторинну профілактику у своїй діяльності. До вторинної профілактики можна віднести тренінги, на яких є можливість «пропрацювати» ризики насильства та можливі варіанти його уникнення, алгоритм дій. Під час вторинної профілактики також можна використовувати такі ефективні методи роботи, як коуч-сесії засобами арттерапії. Подібні методи роботи можуть допомогти дитині розкритися, краще пояснити свої емоції та почуття, підвищити самооцінку, упевненість у собі. Ефективною також є методика «допомоги для самодопомоги» [3], яка передбачає, що теоретично кожна людина здатна сама впоратись з кризовою ситуацією, мінімізувавши вплив на свою психіку.

Третинна профілактика зорієнтована на надання допомоги дитині, яка вже постраждала від психологічного насильства. Педагог може надати першу психологічну допомогу дитині, проте на цьому рівні варто все ж звернутися до спеціалістів, справа має бути розглянута керівництвом школи та уповноваженими органами.

Профілактична робота щодо запобігання насильства не повинна обмежуватись просвітницькими заходами серед нормотипових дітей. Варто навчати дітей з особливими освітніми потребами адекватним способам вираження своїх емоцій, контролю рухів, самоконтролю щодо поведінки і дотримання правил взаємодії у класі. Це кропітка і дуже важлива робота, до якої має бути залучений й асистент вчителя, і тьютор дитини.

Оскільки причини насильницької поведінки можуть бути різні, то і роботу слід проводити в різних напрямках, системно і повсякчас. Варто співпрацювати з іншими педагогами, батьками та підходити до профілактики психологічного насильства комплексно.

Узагальнення та висновки

На сьогодні проблема психологічного насильства в інклюзивному середовищі залишається невирішеною. Але в силах педагога попередити це негативне явище в стінах навчальних закладів. Варто підходити до профілактики комплексно, залучати до просвітницьких заходів всіх учасників навчального процесу: учнів, педагогічний колектив, керівництво закладу, батьків та всіх небайдужих до цього питання. Саме профілактика психологічного насильства може допомогти запобігти жахливим наслідкам та відіграти важливу роль у соціалізації дітей з особливими потребами.

Література:

1. Бондаровська О.О. Стан системи попередження насильства в сім'ї в Україні: правові, соціальні, психологічні та медичні аспекти. 2010. 372 с.
2. Войтова Л.В. Соціально-педагогічна робота щодо профілактики насильства над дітьми в сім'ї. URL: <http://www.archive.nbuv.gov.ua>.
3. Ніколенко Л.М., Власова Є.Р. Сутність методу "Допомога для самодопомоги" у профілактиці психологічного насильства. *Передовая наука*.

Шеффілд. Руснаукa, 2020.

4. Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

References:

1. Bondarovska O.O. Stan systemy poperedzhennia nasylstva v simi v Ukraini: pravovi, sotsialni, psykholohichni ta medychni aspekty. 2010. 372 s.

2.Voitova L.V. Sotsialno-pedahohichna robota shchodo profilaktyky nasylstva nad ditmy v simi. URL: <http://www.archive.nbuv.gov.ua>.

3.Nikolenko L.M., Vlasova Ye.R. Sutnist metodu "Dopomoha dlia samodopomohy" u profilaktytsi psykholohichnoho nasylstva. Peredovaia nauka . Sheffield. Rusnauka, 2020.

4.Salamanska deklaratsiia ta ramky dii shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/>

Abstract: *This scientific work considers the role of the teacher in the prevention of psychological violence in an inclusive environment. The necessity of pedagogical work on acceptance of children with special educational needs by the class team is determined. Some types of teacher's work for the prevention of psychological violence in an inclusive educational environment are proposed. In particular, at the primary stage of prevention it can be educational activities of various types (for example, trainings), at the secondary stage - individual work with children at risk, and finally, at the third stage the teacher can use the help of law enforcement agencies*

Key words: *inclusive education, prevention of psychological violence, teacher, inclusive environment, a child with mental and physical disabilities.*

Стаття відправлена 06.12.2020 р.
Ніколенко Л.М., Власова Є.Р.

УДК 376.1-056.264

THE ADJUSTMENT OF ARTICULATION FOR STUDENTS MAJORING IN SPECIAL EDUCATION (SPEECH THERAPY. SPECIAL PSYCHOLOGY)**КОРЕКЦІЯ ЗВУКОВИМОВИ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА (ЛОГОПЕДІЯ. СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ)****Zelinska-Liubchenko K. / Зелінська-Любченко К.***s.p.s., senior lecturer / к.п.н., ст. викладач*

ORCID: 0000-0002-9986-4989

Stakhova L. / Стахова Л.*s.p.s., senior lecturer / к.п.н., ст. викладач*

ORCID: 0000-0002-0540-0674

Kravchenko A. / Кравченко А.*s.p.s., prof. / к.п.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-9523-7435

Moroz L. / Мороз Л.*s.p.s., as.prof. / к.п.н., доц.*

ORCID: 0000-0001-6087-1252

*Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko,**Sumy, Romenska, 87, 40002**Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,**Суми, вул. Роменська, 87, 40002*

Анотація. У статті актуалізовано проблему нормативності звуковимови майбутніх фахівців-логопедів у контексті їх професійної мовленнєвої компетентності. Наголошено, що порушення звуковимови у майбутнього вчителя-логопеда є неприпустимою професійною невідповідністю. Виявлено, що майже третина студентів-першокурсників мають певні порушення звуковимови і це можна розцінювати як перешкоду до подальшої професійної діяльності на посаді вчителя-логопеда.

Авторами здійснено опис особливостей реалізації, організаційних, етапних, змістовних та методичних компонентів корекційно-логопедичної роботи з дорослими людьми (студентами), а також представлено результати експериментальної системи корекційно-логопедичної роботи щодо корекції звуковимови у студентів спеціальності Спеціальна освіта (Логопедія. Спеціальна психологія) в умовах закладу вищої освіти.

Результативність покращення звуковимови автори пояснюють специфікою «перенавчання» дорослої людини та відношенням до корекційно-логопедичної роботи самих студентів.

Ключові слова: експериментальна система, заклад вищої освіти, корекційно-логопедична робота, студенти-логопеди, звуковимова, фонетична сторона мовлення.

Вступ.

Системі вищої освіти в сучасних умовах необхідно надати нової якості та громадського статусу, що передбачає розуміння її як особливої сфери, першочерговим завданням якої є випереджальна підготовка висококваліфікованих фахівців, в тому числі й фахівців у галузі спеціальної освіти.

У сучасний період розвитку держави необхідний професіонал-дефектолог, діяльність якого виходить далеко за рамки звичайної педагогічної діяльності. Висококваліфікований педагог повинен володіти великим спектром знань, умінь, навичок і повинен мати високорозвинені компетенції, необхідні в його

професійній діяльності. Однією з них є мовленнєва компетентність, яка, передусім, полягає у володінні грамотним, правильним мовленням зі зразковою звуковимовою. Порушення звуковимови у студента-логопеда є неприпустимою професійною невідповідністю і унеможливорює подальшу трудову діяльність за фахом. Отже, на сьогодні існує потреба визначення та розвитку правильності мовлення майбутніх фахівців-логопедів.

Над визначенням поняття професійності, професіоналізму працювали багато дослідників. Так, професіонал, на думку С. Ожегова, це людина, яка займається певною справою як фахівець, тобто володіє професією. У своєму словнику автор дає таке визначення: «професіоналізм – добре володіння своєю професією» [4, с. 1018]. Під поняттям «професіоналізм» С. Дружилов має на увазі, «особливу властивість людей систематично, ефективно і надійно виконувати складну діяльність в самих різних умовах» [1, с. 165].

У свою чергу проблемами готовності до професійної діяльності майбутніх педагогів, у тому числі й логопедів займалися В. Акименко, Л. Белякова, Н. Безсмертна, Л. Волкова, О. Жукатинська, Т. Корнійченко, Л. Лісуренко, М. Орешкіна, О. Орлова, Р. Султанова, Т. Філічева, Н. Чевелева, Г. Чиркіна та інші. Проте й на сьогодні майже немає наукових теоретично обґрунтованих публікацій з проблеми корекції звуковимови у майбутніх логопедів.

Основний текст.

Враховуючи досвід викладачів кафедри логопедії Сумського державного педагогічного університету у роботі з підготовки майбутніх фахівців-логопедів за умови вступу на навчання за результатами зовнішнього незалежного оцінювання знань, було виявлено, що у 32% студентів-першокурсників 2019 року вступу наявні певні проблеми експресивного мовлення: у 6-и студентів (24%) були наявні різні (не складні) порушення звуковимови, 2-є студентів (8%) потребували занять із риторики. Виходячи з цього можна констатувати, що не всі студенти-першокурсники є професійно придатними до подальшої роботи на посаді вчителя-логопеда. А отже ця проблема є надзвичайно важливою та нагальною у розв'язанні. Саме тому на базі Науково-практичного центру кафедри логопедії СумДПУ імені А. С. Макаренка нами було розроблено та впроваджено систему роботи щодо корекції звуковимови студентів спеціальності Спеціальна освіта (Логопедія. Спеціальна психологія).

Усіх студентів із порушеннями звуковимови було розподілено на групи (за спорідненістю порушень), за кожною групою закріплювався наставник (студент-магістрант) та провідний фахівець кафедри.

У формуальному експерименті брали участь 6 студентів I курсу спеціальності Спеціальна освіта (Логопедія. Спеціальна психологія). Також двом студентам було запропоновано покращувати своє мовлення шляхом використання риторичних прийомів. Вони не увійшли до складу основної групи.

У ході корекційно-логопедичної роботи застосовувалась методика, що базувалася на структурі послідовності етапів формування фонетичної сторони мовлення (М. Фомічової та М. Хватцева) та складалася з чотирьох послідовних етапів: підготовчого, постановки звуку, автоматизації звуку і, у випадках заміни

одного звуку іншим чи змішування їх, – етап диференціації [5; 6].

Підготовчий етап передбачав систему вправ, спрямованих на розвиток рухливості артикуляційного апарату. Ці вправи можна розділити на 2 групи.

1-а група – масаж артикуляційного апарату, метою якого є вироблення рухливості губ, язика, здатності перемикатися з одного артикуляційного укладу на інший.

2-а група – вправи, виконання яких допомагає створити необхідну артикуляційну базу для появи звуків, відсутніх у мовленні.

Постановка звуку являє собою процес формування артикуляції, навчання вимові звуку в ізолюваному звучанні. На етапі постановки звуку формується звичка правильної вимови ізолюваного звуку, закріплюється слуховий, кінестетичний образ звуку, використовується зорове сприйняття артикуляції [7, с. 24].

З фізіологічної точки зору цей етап автоматизації звуку є закріпленням умовно-рефлекторних мовленнєворухових зв'язків із використанням різного мовного матеріалу. Поставлений звук спочатку дуже «крихкий», умовно-рефлекторний зв'язок може швидко руйнуватися без підкріплення. Автоматизувати звук – це означає, ввести його в склади, слова, речення, зв'язне мовлення. У осіб дорослого віку з порушеннями звуковимови має місце формування хибного динамічного стереотипу – дуже стійкої для корекції неправильної вимови слів, речень тощо [2, с. 17].

Робота з диференціації звуків здійснювалася в наступних напрямках: розвиток слухової диференціації, закріплення вимовної диференціації, формування фонематичного аналізу і синтезу [3, с. 68].

Звісно, робота зі студентами мала свої особливості. Так, з ними проводилося одне заняття на тиждень (проводив досвідчений фахівець кафедри за участю студента-магістранта), а решту часу студенти мали займатися самостійно та отримувати консультації від закріпленого за ними студента-магістранта. Кілька перших занять були спрямовані на більш глибоку діагностику та безпосередню постановку звуків. Студентам пояснювалися всі етапи логопедичної роботи, які їм доведеться пройти. Наступні заняття проводилися більше в консультативній формі та мали на меті перевірку досягнутих результатів і постановку нових завдань.

Необхідно відзначити таку особливість, приймаючи участь у таких заняттях студенти одночасно виступали і в ролі фахівця-логопеда, і в ролі його вихованця. Таким чином студенти мали можливість відчувати усі моменти корекційно-логопедичної роботи на собі, зрозуміти наскільки наполегливою має бути робота з постановки, автоматизації та диференціації звуків. На нашу думку цей досвід може бути дуже корисним для подальшого професійного становлення випускників-логопедів.

У роботі зі студентами використовувався як дитячий дидактичний матеріал, так і більш дорослі форми наочності. Таким чином, студент знайомився з методами корекції порушень мовлення у дітей та не відчував певної образи через те, що йому (дорослій людині) доводилося вчити, наприклад, дитячі віршики.

Дуже часто студенти засмучуються дізнаючись, що мають певні порушення мовлення. У нашій практиці бували випадки, коли студенти навіть не підозрювали про неправильну звуковимову, особливо якщо порушення виявлялись мінімальними (на межі норми і патології). Фахівці центру намагалися зробити корекційно-логопедичний процес якомога комфортнішим та безболісним для студентів, делікатно знаходили підхід та необхідні слова для кожного з них.

Заняття з розвитку звукової культури мовлення в досліджуваній групі були спрямовані на:

- постановку і початкове закріплення звуків, з якими спостерігалися проблеми за результатами первинної бесіди;
- роботу над рухливістю органів апарату артикуляції;
- автоматизацію поставлених звуків (у складах, словах, словосполученнях, реченнях, зв'язному мовленні);
- поліпшення диференціації поставлених або збережених звуків у вимові.

Як вже зазначалося вище, у формувальному експерименті брали участь шестеро студентів I курсу спеціальності Спеціальна освіта (Логопедія. Спеціальна психологія). У всіх студентів відмічалось порушення звуковимови. Так, у 2-х студентів було наявне порушення звуковимови звука [р], а в трьох студентів – звуків [с], [з], і в одного студента [л].

Після проведення експериментальної роботи нами було проведено контрольний зріз за методикою констатувального експерименту.

За результатами повторного обстеження ми відмітили значні покращення звуковимови у студентів. Так, у студентів не було відмічено порушень звуковимови ході відтворення окремих складів та слів. Також було підтверджено те, що фонематичний слух у студентів не порушений.

Під час виконання всіх завдань логопед уважно слідкував за артикуляцією звуків. Так, повністю виправленими виявилася вимова звука [л] у одного студента, звука [р] у одного студента та звуків [с], [з] у двох студентів.

Слід зазначити, що у одного студента вдалося поставити звук [р] та автоматизувати його в складах, словах, словосполученнях і реченнях, проте у самотійному зв'язному мовленні студент ще відчував значні труднощі нормативної вимови цього звуку.

Також у одного студента відзначалася міжзубна вимова звуків [с], [з] під час зв'язних висловлювань, тоді як ізольована вимова цих звуків була правильною. Також студент правильно вимовляв ці звуки у складах, словах, словосполученнях і реченнях. На нашу думку, подібна ситуація може бути пов'язана і з важкістю «перенавчання» дорослої людини, а також, певною мірою, з недостатньо відповідальним, несумлінним ставленням до корекційно-логопедичної роботи самих студентів.

За отриманими результатами ми можемо зробити наступні висновки: обстежувані нами студенти мають достатній рівень розвитку фонематичного слуху, звуковимова 4 студентів (67%) може вважатися виправленою, а 2 (33%) студентів потребують подальшої корекційно-логопедичної роботи.

Заключення та висновки.

Для реалізації основних завдань реформування вищої школи необхідне підвищення рівня професійної підготовки майбутніх фахівців-логопедів. Наявність порушень звуковимови у майбутніх вчителів-логопедів є неприпустимим і вимагає їх своєчасного виявлення та корекції ще на перших курсах навчання у вищому закладі освіти.

Можна констатувати, що запропонована нами система роботи зі студентами-логопедами щодо корекції порушень звуковимови дала позитивний результат, проте сумління деяких студентів та їх бажання позбутися свого порушення може відігравати у ході такої роботи вирішальну роль.

Литература:

1. Дружилов С. А. Психология профессионализма: Инженерно-психологический подход: монография. Харьков: Издательский дом «Гуманитарный центр», 2011. 296 с.
2. Кусова М. Л. Звуковая культура речи как языковая основа овладения речевыми умениями в дошкольном детстве // Филологический класс, 2003 - №9. - С.16-21.
3. Максаков А. И., Фомичева М. Ф. Звуковая культура речи. Москва: Просвещение, 2014. 148 с.
4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка / под ред. проф. Л. И. Скворцова. 28-е изд. перераб. Москва: Мир и образование, 2014. 1376 с.
5. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильного произношения. Москва: Просвещение, 2010. 240 с.
6. Хватцев М. Е. Логопедия. Книга для преподавателей и студентов высших педагогических учебных заведений. В двух книгах. Книга 1 / под ред. Р. И. Лалаевой, С. Н. Шаховской. Москва: гуманитар. изд. центр «ВЛАДОС», 2009, 272 с.
7. Чиркина Г. В., Российская Е. Н. Произношение. Мир звуков: пособие для учителя-логопеда специальных (коррекционных) школ V вида. Москва: АРКТИ, 2003. 96 с.

References

1. Druzhyllov S. A. Psykholohyia professyonalizma: Ynzhenerno-psykholohycheskyi podkhod: monohrafiya. Kharkov: Yzdatelskyi dom «Humanytarnyi tsentr», 2011. 296 s.
2. Kusova M. L. Zvukovaia kultura rechy kak yazykovaia osnova ovladeniya rechevymy umeniyamy v doskolnom detstve // Fylolohycheskyi klass, 2003 - № 9. - S.16-21.
3. Maksakov A. Y., Fomycheva M. F. Zvukovaia kultura rechy. Moskva: Prosveshchenye, 2014. 148 s.
4. Ozhehov S. Y. Tolkovyi slovar russkoho yazyka / pod red. prof. L. Y. Skvortsova. 28-e yzd. pererab. Moskva: Myr y obrazovanye, 2014. 1376 s.
5. Fomycheva M. F. Vospytanye u detei pravylnoho proyznosheniya. Moskva: Prosveshchenye, 2010. 240 s.
6. Khvattsev M. E. Lohopedyia. Knyha dlia prepodavatele y studentov vysshikh pedahohycheskykh uchebnykh zavedeniy. V dvukh knykhakh. Knyha 1 / pod red. R. Y. Lalaevoi, S. N. Shakhovskoi. Moskva: humanytar. yzd. tsentr «VLADOS», 2009, 272 s.
7. Chyrkyna H. V., Rossyiskaia E. N. Proyznoshenye. Myr zvukov: posobyie dlia uchytelia-lohopeda spetsyalnykh (korrektsyonnykh) shkol V vyda. Moskva: ARKTY, 2003. 96 s.

Abstract. The article actualizes the problem of the normative sound production of prospective speech therapists in the context of their professional competence. It is emphasized that the abnormal articulation is an unacceptable professional inconsistency for the future teacher speech-therapist. It was found that almost a third of first-year students have certain articulation deviations, which is considered an obstacle to further professional activity.

The authors describe the features of implementation, stages, organizational, and methodological components of remedial work with adults (students), as well as the results of such on the students majoring in Special Education (Speech Therapy. Special Psychology) on the base of a higher educational institution.

The authors explain the effectiveness of improving pronunciation with the specifics of "retraining" for adults and the attitude to the correctional speech-therapy of the students themselves.

Keywords: experimental system, an institution of higher education, correctional and speech therapy work, students-speech therapists, sound pronunciation, phonetic side of speech.

Стаття відправлена: 7.12.2020 р.

© Зелінська-Любченко К., Стахова Л., Кравченко А., Мороз Л.

УДК 371.3

**READY OF THE FUTURE LANGUAGE TEACHER FOR INNOVATIVE
ACTIVITY****ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МОВИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ****Yatsiuk Y. / Яцюк Ю.А.**

lecturer/ викладач

ORCID: 0000-0003-4743-6250

Uman pedagogical university Pavla Tychyny, Uman, Sadova 2, 2030

Уманський педагогічний університет імені Павла Тичини, Садова 2, 20300

У статті обґрунтовано сутність та зміст готовності майбутнього вчителя мови до інноваційної діяльності у вищій педагогічній школі. Представлено сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів мови у контексті готовності до інноваційної діяльності. Майбутній вчитель мови чутливий до проблем початкової освіти, до складних педагогічних ситуацій, які вимагають особистісної участі та вирішення. Визначена та охарактеризована готовність майбутнього вчителя мови до інноваційної діяльності; динаміка інноваційного освітнього процесу. Визначені критерії сформованості готовності майбутнього вчителя мови. Виокремлено власні рекомендації щодо розвитку інноваційної поведінки майбутнього вчителя мови. Доведено ефективність інноваційних процесів у сфері професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів мови, що обумовлюється інноваційним середовищем закладів вищої освіти, яке забезпечує розвиток готовності до нововведень як компонента професійної підготовки фахівців.

Ключові слова: інноваційна діяльність; готовність майбутнього вчителя мови до інноваційної діяльності.

Вступ.

Забезпечення інноваційної діяльності передбачає глибоке вивчення теоретичних питань удосконалення освітнього процесу, педагогічних теорій, ідей і технологій, які вже досліджувались і впроваджувались у педагогічну практику. Тільки на основі ґрунтовної дослідної роботи щодо вивчення фундаментальних педагогічних теорій і технологій, обґрунтування механізму їх упровадження дозволить підвищити рівень освітнього процесу.

Процес сприйняття нових ідей, інновацій у галузі педагогіки, за визначенням Е. Роджерса – складний багатоетапний розумовий процес прийняття рішення, який має тривалий термін від першого знайомства людини з інновацією до її кінцевого сприйняття. У ході цього процесу відбувається оцінювання значення і наслідків прийняття рішення. Е.Роджерс поділяє цей процес на основні етапи: ознайомлення з інновацією, появи зацікавленості, оцінки, апробації, кінцевого сприйняття [1].

Метою нашого дослідження є аналіз сучасного бачення сутності та змісту організації інноваційної діяльності у вищій школі та обґрунтування сутності та змісту готовності майбутнього вчителя мови до інноваційної діяльності. Виявити сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів мови у контексті готовності майбутнього вчителя до інноваційної діяльності.

Основний текст.

Реалізації готовності майбутніх учителів мови до інноваційної діяльності сприяють зміни, що відбуваються у мисленні людини, усуненні обмежень у

професійній діяльності, що дозволяє сприймати значно більше коло зовнішніх явищ. Зменшення упереджених, нав'язаних думок і суджень, а також збільшення потоку інформації забезпечує необхідну свободу дій, своєчасне реагування на зовнішні зміни. Майбутній вчитель мови має бути готовий до реагування на несподіванки, до прийняття самостійних рішень, нести за них відповідальність, критичність в оцінці власних і чужих дій. Інновації в освіті, породжують проблеми: поєднання інноваційних програм з існуючими державними програмами виховання і навчання, співіснування різних педагогічних концепцій, невідповідність нових типів освітньо– виховних закладів вимогам батьків, потреба у нових методичних розробках, новому педагогові–новаторі тощо.

Проблеми, що постають перед майбутнім педагогом в умовах інноваційного підходу, пов'язані з недостатнім рівнем готовності до інноваційної діяльності. Інноваційна педагогічна діяльність –це особливий вид творчої діяльності, яка спрямована на оновлення системи освіти.

Інноваційна діяльність – це створення нового, що змінює звичний погляд на педагогічне явище, перебудовує педагогічні відносини.

Вчитель мови в інноваційній педагогічній діяльності – дослідник власної мовної особистості і діяльності учнів початкової школи. Особистісно – орієнтований характер інноваційної педагогічної діяльності майбутнього вчителя мови визначає міру включення у неї. Вивчення інноваційної практики педагогічних освітніх закладів дозволяє стверджувати, що результативність інноваційної діяльності педагога залежить не лише від його професійної майстерності, а і від позитивної "Я" – концепції, особистісної готовності перетворювати освітній процес. Готовність розглядається як внутрішня сила, що формує інноваційну позицію майбутнього вчителя мови.

Готовність – складне інтегративне утворення, яке включає мотиваційний, емоційно-вольовий, пізнавальний компоненти. Кожний компонент готовності до інноваційної діяльності характеризується певними особливостями.

Позитивна мотивація до інноваційної діяльності проявляється через задоволення особистісних і професійних потреб педагога: створення і підвищення педагогічної майстерності, подолання професійних труднощів, мотиви особистісного і професійного самоствердження у новій для нього діяльності.

Професійні труднощі знімаються через організацію творчих груп студентів, в яких створена ситуація успіху, терпимості до невдач. Групові дискусії, рефлексивна інверсія, проблемні ситуації зменшують опір новому, формують орієнтацію на досягнення успіху.

Ставлення до нововведень відображає сформованість емоційно-вольового компонента готовності майбутнього вчителя мови до інноваційної діяльності, незадоволеність власною професійною діяльністю у межах традиційного педагогічного процесу. Випробувавши себе у різних моделях навчання і виховання, майбутній вчитель мови обирає інноваційні педагогічні методи, прийоми, способи роботи, які адекватні його особистісній і професійній спрямованості.

Пізнавальний компонент особистісної готовності майбутнього вчителя мови до інноваційної діяльності характеризується сформованістю необхідних мовленнєвих знань, умінь, навичок, досвідом з позитивними результатами виступають:

- методологічні знання з мови;
- загальнотеоретичні і методичні мовні знання і вміння;
- позитивними педагогічний досвід.

Майбутній вчитель мови повинен професійно самовизначитись, тобто усвідомити норми і модель своєї професії і співвіднести себе з нею. Серед важливих особистісних і мовних умінь, якостей значне місце посідає установка майбутнього вчителя мови на розуміння нового в початковій освіті та нетрадиційний підхід до структурування освітнього процесу, вміння творчо вирішувати професійні питання.

Порівняння даних, одержаних Ш.Амонашвілі, Є.Бондаревською, Т.Поніманською, В.Сластьоніним тощо та аналіз їх у контексті вимог особистісно – орієнтованого підходу до навчання учнів початкової школи, дозволяє визначити показники готовності майбутнього вчителя мови до інноваційної діяльності:

- усвідомлена потреба введення педагогічних інновацій на рівні власної педагогічної практики;
- інформованість про інноваційні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи з мови;
- бажання створювати власні творчі завдання з мови, методики, проводити експериментальну роботу;
- готовність до подолання труднощів змістового і організаційного плану;
- наявність практичних умінь з освоєння педагогічних інновацій та створення нових.

Співвідношення проявів показників готовності майбутнього вчителя мови дозволяє виділити інформаційний, пошуковий, творчий рівні сформованості готовності до педагогічних інновацій. Для студентів інформаційного рівня освоєння педагогічних інновацій характерною є змістова орієнтація у загальних мовних теоретичних підходах, конкретних методиках роботи педагогів-новаторів, а також зарубіжному досвіді педагогічних технологій.

Студенти пошукового рівня освоєння педагогічних інновацій намагаються втілити у власну діяльність під час освітньої роботи. Характерним є прагнення навчатися новому, експериментувати, бажання поділитися досвідом успіхів і помилок з іншими щодо осмислення педагогічних інновацій.

Студенти творчого рівня глибоко розуміють роль інновацій у виконанні сучасних завдань початкової освіти, мають широкі і змістовні знання про наукові та новаторські підходи до навчання і виховання, володіють новітніми технологіями. Для них є характерним прагнення індивідуального творчого вкладу в інноваційний навчальний процес на уроках мови.

Т. Поніманська визначає ситуативну, творчу й авторську види готовності до інноваційної педагогічної діяльності, які слід формувати у студентів під час вузівського навчання [6].

Ситуативна готовність передбачає уміння оперативно і доцільно вирішувати нестандартні завдання, які виникають у виховному процесі, навчає самоспостереженню і саморефлексії ставлення до активної позиції студента, її прийняття та використанні з педагогічним ефектом.

Творча інноваційна готовність є основою педагогічного процесу, який базується на передових ідеях та інноваційних технологіях, сприяє професійно-гуманістичному розвитку педагога. З цією метою доцільно використовувати методи активного навчання.

Готовність до авторських інновацій, є виключно індивідуальною, вимагає педагогічного мислення, спрямованої на знаходження, продукування і розробку нових педагогічних технологій, залучення студента до науково-дослідницької роботи. Даний вид готовності інноваційної діяльності базується на особливостях індивідуальності студента, його здатності до створення нового.

На жаль, вузівська підготовка майбутніх вчителів мови не завжди відповідає сучасним вимогам. Причини такої неадекватності полягають у наступному:

- інновації слабо представлені у освітніх системах навчальних закладах, у відносинах викладач – студент;
- процеси оновлення навчання недостатньо враховують потреби студентів;
- у сфері професійно-педагогічної підготовки виявляється дисонанс між цінностями викладачів і студентів;
- недостатній рівень поінформованості і низька процесуальна готовність до інновацій, посилення екстернальності викладача перешкоджає формуванню ставлення до інноваційної діяльності як педагогічної цінності;
- процес професійної підготовки майбутніх вчителів мови не орієнтований на забезпечення готовності до нововведень, що гальмує розвиток інноваційної поведінки.

Готовність до інноваційної діяльності обумовлюється двома необхідними чинниками: організацією оптимального інноваційного середовища та освоєнням технології організації педагогічної діяльності. Структурна модель інноваційної діяльності – це інтегрована система цілісного педагогічного процесу та інноваційної педагогічної діяльності, в основі якої студент має можливість оволодіти всіма її структурними елементами – від формування мети до одержання результату, його оцінки та наступної корекції.

Структурна модель інноваційної діяльності може бути представлена педагогічними характеристиками-цінностями за трьома параметрами:

- емоційно-ціннісним;
- когнітивним;
- процесуальним.

Використання означеної структурної моделі у процесі підготовки майбутніх вчителів мови передбачає зміну змісту освіти та інноваційні технології навчання мови, дозволяють включати майбутніх вчителів мови до особистісно-значущих видів діяльності, забезпечують готовність до

інноваційної діяльності.

Педагогічна взаємодія зі студентами організується з урахуванням принципів:

- неперервності та цілісності розвитку особистості;
- гармонізації педагогічної діяльності;
- інтеграції навчання;
- особистісної зорієнтованості;
- професійно-практичної спрямованості;
- альтернативності, свободи вибору;
- усвідомленості професійно-особистісного розвитку під час педагогічної взаємодії (рефлексія, корекції власної діяльності);
- творчого самовираження, співробітництва і співтворчості.

Для розвитку творчого самовираження майбутніх вчителів мови у процесі навчання необхідно:

- усувати внутрішні перепони творчим проявам. Щоб студенти були готові до творчого пошуку, потрібно допомогти їм набути впевненості у своїх взаєминах з оточуючими;
- приділяти увагу роботі підсвідомості. Навіть коли проблема не знаходиться безпосередньо у центрі уваги, наша підсвідомість може непомітно для нас самих працювати над нею.
- утримуватися від оцінок. Це дозволяє студентам розширити потік ідей, більше часу й уваги приділити роздумам над проблемою;
- показувати студентам можливості використання метафор і аналогій для творчого пошуку, пошук нових асоціацій і зв'язків. Можливості творчого пошуку збільшуються за рахунок незвичайних співставлень, порівнянь. Під час вузівського навчання робота з метафорами передбачає не просто спонування до образного мислення, але й поєднання спонтанності у створенні образів і цілеспрямованості в їх осмисленні, включенні у вирішення творчого завдання;
- надавати можливість розумової розминки, зміст якої не пов'язаний з майбутньою запланованою діяльністю;
- підтримувати уяву, яка є підґрунтям творчого мислення;
- формувати уяву, фантазію і контролювати їх;
- розвивати сприйнятливність, підвищувати чутливість, широту і насиченість сприйняття всього оточуючого;
- допомагати студентам знаходити сенс визначати загальну спрямованість їх творчої діяльності, бачити у цьому розвиток власних можливостей у вирішенні творчих завдань[6].

Серед прикладів моделей навчання М.Кларін виокремлює організацію творчого пошуку на основі систематичного вирішення проблем, дискусії та дидактичної гри. Особливе місце серед означених моделей належить дидактичним і рольовим навчальним іграм, які дозволяють найбільшою мірою відтворити ситуації творчого професійного пошуку.

Висновки.

Отже, ефективність інноваційних процесів у сфері професійно-педагогічної підготовки майбутніх вчителів мови обумовлюється інноваційним середовищем закладів вищої освіти, яке забезпечує розвиток готовності до нововведень як компонента професійної підготовки фахівців.

Література:

1. Rogers E.M. Diffusion of innovations // Free Press. – 1983. – №3. – С. 12–14.
2. Васьков Ю.В. Педагогічні теорії, технології, досвід (дидактичний аспект) / Ю.В.Васьков. – Х.: Скорпіон, 2000. – 120 с.
3. Коберник О. М., Коберник Г. І. Підготовка майбутніх учителів до інноваційної педагогічної діяльності [Електронний ресурс] / О. М.Коберник, Г. І. Коберник. – Режим доступу: <http://studentam.net.ua/content/view/7686/97>
4. Пащенко М.І., Красноштан І.В., Інноваційні технології навчання: словник-довідник. навчальний посібник/М.І. Пащенко.- Умань: ПП Жовтий, 2012. – 194 с.
5. Підласий І.П., Трипольська С.А.Формування професії як мета підготовки вчителя // Рідна школа.1998.-№1.-С.3-8.
6. Поніманська Т.І. Готовність до педагогічних інновацій у контексті гуманістичної педагогіки // Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні: Наукові записки РДГПІ. -Вип.5.-Рівне: РДПІ, 1999.-С.10-15.

Abstract. The article substantiates the essence and content of future teacher's readiness for innovative activity in higher pedagogical school. Contemporary requirements for the professional training of future teachers are presented in the context of the future teacher's readiness to innovate. The future teacher's readiness for innovative activity is defined and characterized; dynamics of innovative educational process. The own recommendations for the development of innovative behavior of the future teacher are outlined.

Keywords: innovative activity; willingness of the future teacher to innovate; innovative position of the future teacher; situational, creative and authorial readiness for innovation.

Статья отправлена: 07.12.2020 г.

© Яцюк Ю.А.

УДК 140.8: 616-051

**FORMATION OF WORLD VIEW CULTURE OF FUTURE NURSES BY
MEANS OF IMPLEMENTATION OF DEONTOLOGICAL APPROACH:
STRUCTURAL FUNCTIONAL FUNCTION****ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР
ЗАСОБАМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕОНТОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ: СТРУКТУРНО-
ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ****Zaluzhna A.E./ Залужна А.Є.***Doctor of Philosophy, Professor / доктор філософських наук, професор
National University of Water Management and Nature
Management, professor of the department of Philosophy
Національний університет водного господарства
та природокористування, професор кафедри філософії***Prokopchuk V.Yu. / Прокопчук В.Ю.***Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor /
кандидат педагогічних наук, доцент кафедра фізичної терапії, еготерапії
Rivne Medical Academy**KZBO «Рівненська медична академія»***Kovtun O.M. / Ковтун О.М.***Candidate / здобувач
National University of Water Management and Nature Management
Національний університет водного господарства та природокористування*

Анотація. У статті виокремлено основні структурно-функціональні компоненти сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами реалізації деонтологічного підходу: мотиваційно-ціннісний, освітньо-когнітивний, особистісно-розвивальний, практично-діяльнісний, визначено критерії: аксіологічний, інтелектуальний, гуманістичний та процесуальний.

На основі показників кожного критерію проведено діагностику сформованості у майбутнього медичного персоналу світоглядної культури засобами деонтологічного підходу, що засвідчила початковий, середній, достатній та високий рівні.

Ключові слова: світоглядна культура, деонтологічний підхід, компоненти, критерії, показники, рівні готовності, майбутній фахівець, медична сестра, медичний коледж.

Вступ. Сучасний образ фахівця будь-якої сфери, а особливо медичної, невід'ємний від рівня сформованості його світоглядної культури, що безпосередньо впливає на досягнення професійної компетентності та соціальної зрілості. Ця думка стає провідною у працях сучасних дослідників (А. Хуторський, В. Краєвський) [5; 3], які підкреслюють потребу компетентісно орієнтованого підходу до формування змісту освіти як її концептуального орієнтира, що дозволяє розглядати рівень сформованості світоглядної культури крізь призму мотиваційного, етичного, соціального і поведінкового компонентів, що перебувають з нею у прямій кореляції. Означена позиція стає для нас безумовною спонукою для визначення такої системи компонентів та їхніх критеріїв, розвиток яких найбільшою мірою сприяє формуванню світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами реалізації деонтологічного підходу.

Основна частина. Розглядаючи світоглядну культуру особистості крізь

призму загальної культури «як елемента духовності», І. Ковальчук [2] переконує, що здійснення аналітичного осмислення зовнішніх нормативних настанов, їх синтетичної обробки на основі індивідуальних оцінок, поглядів та переконань і відповідно до них –практичної реалізації комунікативної суб'єкт-суб'єктної взаємодії, творчості й самовдосконалення передусім зумовлене світоглядними імперативами індивіда. Натомість В. Шамсутдінова ступінь сформованості світоглядної культури особистості студента визначає з позицій «світоглядної орієнтації особи на загальнолюдські соціокультурні норми, на духовно-патріотичні ідеали рідної культури і готовність особи слідувати їм у своїх справах і вчинках» [7, с. 1].

У дослідженнях Л. Абросимової, присвячених формуванню світоглядної культури студентів у гуманітарних ВНЗ, вона постає в статусі «багатокомпонентного інтегративного особистісного утворення, невід'ємного від загальнолюдської культури, що характеризується наявністю достатнього запасу знань, переконань, навичок і норм діяльності, поведінки в сукупності з досвідом творчої діяльності [1], що містить у собі п'ять компонентів, зокрема: мотиваційно-цільовий, емоційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний.

Відтак, аналітичний огляд компонентної структури світоглядної культури особистості (І. Ковальчук [1]), студентів гуманітарних вищих закладів освіти (В. Шамсутдінова [7], Л. Абросимова [1]) дозволяє нам трактувати поняття «компоненти світоглядної культури майбутніх медичних сестер» як таке, що окреслює найвагоміші елементи світогляду, які забезпечують ефективне виконання медичними працівниками професійних обов'язків із яскраво вираженим піклуванням про пацієнта та толерантним ставленням до інших суб'єктів професійної та соціально-культурної взаємодії. Основною метою виокремлення структурних компонентів світоглядної культури у контексті нашого дослідження є формування у межах освітньої діяльності майбутніх медичних сестер цілісної, внутрішньо мотивованої особистісної культурної та фахової підготовки на стійких морально-етичних засадах. На цій підставі нами визначено наступні компоненти сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу: мотиваційно-ціннісний, освітньо-когнітивний, особистісно-розвивальний, практично-діяльнісний. З огляду на вищезначене з'ясуємо їх зміст та функціональне призначення.

І. Мотиваційно-ціннісний компонент характеризує:

- ступінь мотиваційних спонукань майбутніх медичних сестер, що впливають на ставлення до соціуму, формування культурних та професійних інтересів та різних варіантів життєвого вибору, а також виражену градацію мотивів за принципом їх соціальної та культурної значущості;
- наявність стійкої потреби студента у визначенні зони потенційного розширення соціокультурних можливостей та готовність до переорієнтації власної життєдіяльності відповідно до обраних світоглядних орієнтирів та деонтологічних детермінант, що проявляється у виборі і намаганні освоїти складні життєві ситуації і такі ділянки майбутньої діяльності, що потребують

зваженого світоглядного вибору;

- яскраво виражений інтерес до обраного фаху, що базується на суспільних мотивах, бажанні отримати знання для подальшої суспільно корисної діяльності, усвідомлення зон ризику та готовність реалізовувати цінності вищого порядку, сформована система професійних цінностей;

- сформованість ціннісно-сислової сфери особистості майбутньої медичної сестри.

II. Професійно-когнітивний компонент відображає:

- компетентне виконання майбутніми медичними сестрами покладених на них професійних обов'язків, зумовлене усвідомленим ставленням до фахової діяльності, що базується на їхньому особистісному когнітивному та деонтологічному потенціалі, відповідно до якого професійна компетентність постає не тільки відображенням високого ступеня обізнаності у медичній сфері, але й способом реалізації власного професійного покликання;

- сформоване стійке прагнення до підвищення фахового рівня через формальне, неформальне й інформальне навчання та самоосвітню діяльність. Зауважимо, що професійно-когнітивний компонент є важливим елементом світоглядної культури майбутнього медичного працівника, оскільки прагнення підвищити власний професіоналізм є одним із атрибутів культурно-світоглядного становлення особистості. Розмаїття сучасних закладів та установ освіти дає можливість майбутнім медичним сестрам значно розширити свій фаховий діапазон, а також загальний рівень підготовки вже на етапі здобуття фаху. Водночас плюралізм тренінгових курсів, майстер-класів, інших методичних заходів із питань деонтології, які передбачені освітнім процесом підготовки майбутніх медичних сестер, також сприяє зростанню рівня світоглядної культури медичного персоналу;

- медичну обізнаність, що проявляється у здатності молодшої медичної сестри роз'яснювати пацієнтам і їхнім законним представникам особливості дії, порядок підготовки до певних медичних процедур, медичних призначень маніпуляцій, обстежень та умінні формувати їх позитивне сприйняття.

III. Особистісно-розвивальний компонент передбачає:

- самоорганізованість, сформовані стійкі навички раціонального розподілу робочого часу з метою чіткого розмежування послідовності медичних призначень лікарів і доведення їх вагомості й необхідності для пацієнтів та їхніх законних представників;

- здатність проявляти чуйність, турботу й співчуття до пацієнтів і їхніх законних представників, що виражається через засвоєну систему форм ввічливості, доброти і чуйності, демонстрація постійної зацікавленості самопочуттям пацієнта, створенням атмосфери турботливості й співчутливого ставлення до пацієнтів і їхніх родичів / відвідувачів хворих;

- уміння співпереживати разом із пацієнтом; толерантність, емпатія як невід'ємні і незамінні елементи світоглядної культури, активними проявами яких є здатність майбутніх медичних сестер поставити себе на місце пацієнта, пережити його біль і страждання, відчути соціальний дискомфорт, викликаний тривалим перебуванням у медичному закладі, але при цьому зберігати

достатній рівень самоволодіння, а також налаштування пацієнта на сприятливий перебіг хвороби, що відображається шляхом переконання хворого у тому, що усі запропоновані медичні дії спрямовані на оптимізацію його стану;

- адекватність і поміркованість у наданні інформації пацієнтам і їхнім законним представникам про стан здоров'я хворого та динаміку його одужання з урахуванням принципу об'єктивності та можливими ризиками її впливу на психоемоційний стан хворого;

- здійснення швидкого й доцільного вибору методів психологічного впливу на пацієнтів із чітким урахуванням їхнього психофізіологічного стану, перспектив, бачень, індивідуальних особливостей, соціального статусу, життєвих обставин, здатність прогнозувати розвиток емоційного стану і життєвих обставин, у яких перебуває пацієнт.

IV. Практично-діяльнісний компонент містить:

- вміння давати обґрунтовану характеристику щодо необхідності, доцільності й ефективності призначених лікарями медичних дій, маніпуляцій, додаткових обстежень, що відображає рівень розуміння медсестринським персоналом показів до певних маніпуляцій і здатність донести мету таких процедур до конкретного адресата, упевненість у виконуваних діях та автоматизм професійних навичок;

- здатність налагоджувати чіткий зворотний зв'язок між медичною сестрою і лікарями, які роблять медичні призначення пацієнтам, що проявляється через наявність урегульованих комунікативних актів між вказаними сторонами задля досягнення злагодженості роботи медичного персоналу та забезпечення сприятливої атмосфери лікування.

- вміння вибудовувати ефективну комунікацію з представниками цільової аудиторії (пацієнтами, колегами, лікарями, адміністрацією лікувальної установи), що передбачає швидкість, ефективність та легкість комунікативних трансакцій, відсутність конфліктів та непорозумінь з боку колег, лікарів, адміністрації, пацієнтів і їхніх родичів, а також вміння створювати позитивну атмосферу для хворих, які перебувають на лікуванні у закладі охорони здоров'я, що полягає у позитивному світосприйнятті і налаштуванні на позитивне світобачення пацієнтів медичного закладу за допомогою вербальних засобів;

- здатність майбутніх медичних сестер «згладжувати» гострі кути, запобігати і врегульовувати ймовірні чи реальні конфліктні ситуації, тактовність у формулюванні вимог, рекомендацій і зауважень пацієнтам, їхнім родичам, що проявляється в умінні здійснювати ефективні комунікації у межах власних посадових компетенцій на засадах ввічливості. У разі виникнення непорозумінь між пацієнтами, їхніми родичами та медичним персоналом, підтвердження професіоналізму медичної сестри виступає аргументоване і ввічливе формулювання нею непохитної позиції у формі рекомендації, вимоги, зауваження, запиту тощо;

- комунікативно-емоційну мобільність, стриманість і переконливість у висловлюваннях, що проявляється у здатності керувати власними емоціями задля досягнення мети комунікації у професійній сфері.

Водночас оцінити рівень сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами реалізації деонтологічного підходу можна на основі критеріальних характеристик, вибір яких зумовлений метою та завданнями дослідження.

Відтак, критеріями сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу вважаємо наступні: аксіологічний, інтелектуальний, гуманістичний та процесуальний.

Аксіологічний критерій сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу у нашому дослідженні співвідноситься з мотиваційно-ціннісним компонентом. Він апелює до ціннісної платформи професійної освіти майбутньої медичної сестри, збагачуючи її духовний світ вищими світоглядними смислами. Уявлення про те, якою має бути медицина, сприяє формуванню особистісної ієрархії ціннісних орієнтацій, а відповідно до неї і життєвих цілей та норм поведінки, які розглядаються майбутньою медичною сестрою еталонним статусом. Аксіологічний потенціал виводить особистість медичного працівника на новий, творчий рівень життєдіяльності, внаслідок цього особистісні норми стають тотожними ціннісним настановам, трансформуючись у внутрішню спонуку і усвідомлюючись як обов'язок, що відіграє чи не найважливішу роль у медичній діяльності. Саме тому базова медична освіта повинна бути орієнтованою на вищі духовні цінності, а саме: самопожертву, відданість, любов, – які були вироблені культурою і стали її невід'ємним елементом світогляду.

Показниками аксіологічного критерію сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу визначено:

1. Наявність у майбутніх медичних сестер інтересу до формування світоглядної культури в обраній професії.
2. Прагнення майбутніх медичних сестер до вдосконалення особистісних якостей та ціннісних орієнтацій на основі формування стійких мотивів до формування світоглядної культури.
3. Ставлення до професії як цінності та усвідомлення її особистісного та культурного змісту.

Інтелектуальний критерій сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу у нашому дослідженні співвідноситься з професійно-когнітивним компонентом.

Виражаючи рівень інтелектуальних досягнень та фахового удосконалення, інтелектуальний критерій позначається обсягом набутих знань, умінь, навичок, сукупністю професійно-особистісних якостей, що визначають внутрішню готовність виконувати фахові обов'язки на основі кваліфікаційних вимог та морально-етичних норм, високою інтелектуальною спроможністю до розширення горизонтів загального медичного кругозору, здатністю продукувати ідеї, успішно втілювати конкретні життєві та професійні ідеї, належно оволодівати фаховими компетенціями. Інтелектуальний критерій націлює на розвиток індивідуальних здібностей, сприяє рефлексивній самоорганізації медичної діяльності, передбачає розвиток інтелектуального

потенціалу студентів-медиків, що залежить від рівня освоєння пізнавальних дій, способів переробки і застосування професійної інформації.

Показниками інтелектуального критерію сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу у нашому дослідженні є:

1. Знання студентами основних понять, підходів та вимог деонтології у формуванні світоглядної культури майбутніх медичних сестер.

2. Наявність фахових і соціально орієнтованих знань, які свідчать про сформованість світоглядної культури.

3. Вільне оперування базовою медичною термінологією для розв'язання професійних та культурно-світоглядних завдань.

Гуманістичний критерій сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу у нашому дослідженні співвідноситься з особистісно-розвивальним компонентом.

Він ставить акцент на людиноцентричному вимірі професійної діяльності медика, базованої на загальнолюдських цінностях, якими постають життя, гідність, гуманність, добро, любов, справедливість, відповідальність тощо. Гуманістичні імперативи сприяють морально-етичному становленню медичної сестри, формуючи деонтологічний простір її фахової самореалізації. Надання кваліфікованої допомоги, спрямованої на одужання хворих, їх обслуговування у закладі охорони здоров'я відбувається з урахуванням «пацієнтоцентричного» підходу, відповідно до якого білий сестринський халат стає символом співстраждання, милосердя, порядності, любові, співчуття. Ці моральні якості, поєднані з високим рівнем кваліфікації, стають істотним важелем світоглядної культури майбутніх медичних сестер та невід'ємним елементом світогляду, спрямованого на реалізацію фундаментальних імперативів медичної діяльності, а саме: «позбавлення пацієнта від страждань» та «святості людського життя». Сучасна гуманістична педагогіка на перший план висуває інтереси окремої особистості, акцентуючи увагу на її внутрішньому світі, її прагненнях, інтересах та цілях. Як зауважує Ю. Колісник-Гуменюк, «бути кваліфікованим фахівцем – означає не лише відмінно засвоїти теоретичні знання та практичні навички, а й мати сформований відповідний світогляд, стрижнем якого має бути гуманізм, висока культура та духовність» [3, с. 220]. На думку дослідниці, нормами професійно-етичної культури медичного працівника є: вміння спілкуватися, оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки; розвиток почуттів; формування переконань, умінь і поведінкових звичок тощо. Одним із елементів сучасної медичної етики є біоетика, у контексті якої майбутні медики знайомляться з проблемами штучного запліднення, стерилізації, абортів, евтаназії, трансплантації органів, клонування, тощо, які проектується не тільки на професійну діяльність медика, а й окреслюють його морально-етичні горизонти. Невипадково культурно-світоглядне становлення майбутнього представника медичної сфери передбачає: «гуманістичне поєднання професійного становлення з формуванням високоморальних рис громадянина України; формування всебічно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної особистості, здатної до самовдосконалення та самореалізації, виховання у неї

почуття відповідальності, високої духовності; формування цінностей у процесі усвідомлення своїх інтересів та переваг; знання джерел і рушійних сил самовизначення особистості; запобігання негативному впливу на свідомість студентів інформації, яка містить елементи жорстокості, бездуховності; впровадження у свідомість молодих людей переваг здорового способу життя, формування національної культури, соціально активної, здорової та духовно багатой особистості» [5].

Показниками гуманістичного критерію сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу у дисертації визначено:

1. Усвідомлення соціально-культурної сутності діяльності медичної сестри крізь призму здатності до емпатії, піклування, співпереживання в особистісній взаємодії з хворими.

2. Становлення стійкої морально-світоглядних орієнтирів шляхом дотримання морально-етичного кодексу у повсякденній професійній діяльності.

3. Організація та вдосконалення самоосвіти та саморозвитку, спрямованих на становлення світоглядних культурно-особистісних імперативів.

Процесуальний критерій сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу співвіднесено з практично-діяльнісним компонентом.

Він репрезентує рівень професійних знань, навичок, умінь, реалізованих безпосередньо у сфері медичної практики; виражає проведення медичними працівниками відповідно до їх функціональних обов'язків цілої низки комплексних заходів, спрямованих на покращення здоров'я хворого (фізичного, психічного). Водночас, процесуальний критерій також стає мірою розвитку комунікативної культури медичної сестри, актуалізуючи арсенал мовленнєво-виражальних засобів, етикетних формул повсякденного фахового спілкування. Виражаючи сформовану систему психоемоційних важелів, які забезпечують і гарантують високий рівень емоційної стабільності й урівноваженості у процесі виконання фахових завдань, процесуальний критерій забезпечує ефективну взаємодію із соціокультурним середовищем. Він також зумовлює адекватне реагування на запити цільової аудиторії – пацієнтів, їхніх родичів, колег, адміністрації.

Показниками процесуального критерію сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу постає:

1. Здатність до формування світоглядної культури на основі здійснення ефективної комунікації для взаємодії з професійним та соціально-культурним середовищем.
2. Удосконалення практичних навичок особистісної взаємодії із пацієнтами;
3. Здатність до творчих та світоглядно орієнтованих рішень під час виконання типових і нетипових професійних завдань.

Висновки. Підбиваючи підсумок, можна сказати, що до компонентів світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу можна віднести такі, як: мотиваційно-ціннісний, професійно-

когнітивний, особистісно-розвивальний, практично-діяльнісний.

Відповідно критеріями сформованості світоглядної культури майбутніх медичних сестер засобами деонтологічного підходу визначено: аксіологічний, інтелектуальний, гуманістичний та процесуальний.

На основі показників кожного критерію проведено структурно-функціональну діагностику сформованості у майбутнього медичного персоналу світоглядної культури засобами деонтологічного підходу, що засвідчила початковий, середній, достатній та високий рівні крізь призму фіксації усіх можливих зрізів фахової діяльності – мотиваційного, духовно-ціннісного, морально-етичного, комунікативного, процесуального, людиновимірною та ін.

Література:

1. Абросимова Л. Ф. Формирование мировоззренческой культуры студентов в вузе гуманитарного профиля : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Смоленск, 2009. 20 с.
2. Ковальчук І. А. Світоглядна культура особистості в контексті дефінітивних підходів / І. А. Ковальчук // SWorld : сб. науч. трудов [внесён в международную наукометрическую базу РИНЦ SCIENCE INDEX]. – Иваново, 2013. – Вып. 3, т. 17. С. 7–15.
3. Колісник-Гуменюк Ю. Формування професійної етики майбутніх фахівців. Педагогіка і психологія професійної освіти, 2014, № 5. С.215–222.
4. Краевский В. В. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / В. В. Краевский, А. В. Хуторской // Педагогика. – 2003. – № 3. С. 3–10.
5. Тимофієва М. П. Психологічна концепція професійного становлення та самореалізація особистості у вищому медичному закладі [Електронний ресурс] // Педагогические науки. : http://www.rusnauka.com/34_NIEK_2010/Pedagogica/75369.doc.htm.
6. Хуторской А. Предметное и общепредметное в образовательных стандартах / А. Хуторской // Педагогика. – 2003. – №3. С. 3–10.
7. Шамсутдинова В.Р. Содержание и структура мировоззренческой культуры личности студента ССЗУ педагогического профиля / В.Р. Шамсутдинова // Казанский педагогический журнал: [Научный психолого-педагогический журнал: методология, теория, практика]. 2008. № 1 (55). С. 13–19.

Abstract. The article highlights the main structural and functional components of the formation of the worldview culture of future nurses by means of implementing the deontological approach: motivational-value, educational-cognitive, personal-developmental, practical-activity, defines the criteria: axiological, intellectual, humanistic and procedural,

Based on the indicators of each criterion, the diagnosis of the formation of the future medical staff of worldview culture by means of deontological approach, which showed the initial, secondary, sufficient and high levels.

Key words: worldview culture, deontological approach, components, criteria, indicators, levels of readiness, future specialist, nurse, medical college.

УДК 378:908

PEDAGOGICAL LOCAL LORE AS A PHENOMENON

ПЕДАГОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО ЯК ФЕНОМЕН

Matijash V.V./Матіяш В.В.

k.p.n., doc./к.п.н., доц.

ORCID: 0000-0003-2381-8318

Ternopol National Pedagogical University, Ternopol, Krivonosa 2, 46000

Тернопільський національний педагогічний університет

Тернопіль, вул. Кривоноса, 2, 46000

Анотація. У даній статті розглядається феномен педагогічного краєзнавства, його роль у розвитку педагогічної науки та його складові.

Ключові слова: педагогічне краєзнавство, педагогічна наука, краєзнавство.

Вступ

Нові реалії педагогічної дійсності об'єктивно створюють передумови для вдосконалення підготовки майбутніх учителів, оволодіння сучасними технологіями, необхідними для успішної організації навчально-виховного процесу у школі. Саме тому, значний інтерес представляє педагогічне краєзнавство як поліфункціональний транслятор педагогічного досвіду і здобутків у конкретному регіоні щодо розв'язання актуальних завдань навчання та виховання, які ставить перед нами концепції нової української школи.

Основний текст

Педагогічне краєзнавство то його вагомий потенціал у навчанні та вихованні підростаючого покоління розглядались у низці досліджень А.Аптікієвої, С.Кривої, Т.Міщенко, О.Москаленко, Н.Побірченко, Л.Смирної, О.Сухомлинської, О.Терьохіної.

Останні тенденції розвитку педагогіки свідчать про розширення вивчення цього феномену.

Предметом педагогічного краєзнавства може бути матеріал конкретної школи, шкільного колективу, унікальний досвід педагогічної діяльності окремих шкіл, районних відділів народної освіти, сільських та міських професійно-технічних училищ. Крім того, вищий педагогічний заклад, його система підготовки вчительських кадрів, а також обласні органи управління педагогічною діяльністю всіх установ у системі освіти теж становлять предмет педагогічного краєзнавства [2].

Необхідно зауважити, що педагогічне краєзнавство відіграє провідну роль у системі краєзнавства і виступає одним із кінцевих завдань будь-якого виду краєзнавства. Так, при вивченні природи рідного краю, його історії суб'єктом дослідження досягаються і виховні завдання. У цьому розумінні всю систему краєзнавства можна розглядати в цілому як педагогічне краєзнавство. Проте не потрібно забувати, що існує власний об'єкт дослідження, властивий тільки йому – новітні методологічні, теоретичні і методичні висновки та положення педагогіки.

Отже, доцільно при з'ясуванні визначення педагогічного краєзнавства виходити з того, що це – наука про закономірності навчання та виховання

молодого покоління на базі використання місцевого педагогічного матеріалу, передового педагогічного досвіду вчительських, адміністративно-керівних кадрів. Ця наукова галузь виступає активним засобом розвитку педагогіки як науки.

Дане визначення дає підстави стверджувати, що педагогічне краєзнавство як педагогічне явище має власну внутрішню складну будову, яка розкриває багатство його змісту. Ми логічним шляхом виявили такі складові педагогічного краєзнавства:

1.Історико-педагогічне краєзнавство, що досліджує історію освіти краю, розвиток системи народної освіти і педагогічної думки в рамках етнічних груп, а також вивчення історії народної освіти в області, районі, населеному пункті (можливо з етнічним підходом, якщо це потрібно). Сюди не відносять історію розвитку навчально-виховних закладів різного типу.

2.Школознавче краєзнавство здійснюється всюди і постійно з метою управління та планування. Органи народної освіти, планові органи збирають різні місцеві матеріали, використовують статистичні дані, що дозволяють правильно визначати сітку шкіл, факультативи, склад кадрів і т.п. Такі дослідження за певних умов можуть мати не тільки практичне, але й наукове значення.

3.Дидактичне краєзнавство передбачає вивчення місцевих географічних, екологічних, виробничих та інших особливостей із спеціальною дидактичною метою для того, щоб місцеві об'єкти використовувалися у процесі навчання як засоби наочності і конкретизації загальних наукових положень, що повідомляються учням згідно з навчальними програмами.

Зрозуміло, що дидактичне краєзнавство не може зводитися тільки до вивчення місцевих особливостей навчання й освіти та збору матеріалу. Водночас йде осмислення того, як використати цей матеріал, розробляються форми роботи з учнями, методика. Все це робиться на основі наукової дидактики і методики. З іншого боку, це може збагатити сучасну педагогічну науку. До дидактичного напрямку краєзнавства відносять специфічність змісту освіти і виховання з урахуванням національних і релігійних особливостей.

4.Вплив місцевих факторів на цілісне формування особистості учня (як напрямок педагогічного краєзнавства) має надзвичайно велике значення для правильної, цілеспрямованої роботи педагога. Як відомо, розвиток і соціальне формування особистості – процес багатофакторний. Особистість формується в результаті всіх взаємодій з навколишнім середовищем. Це школа, сім'я, оточуючі люди, географічне положення населеного пункту, місцева флора та фауна, особливості побуту та праці місцевого населення. Шкільне виховання та навчання може здійснюватись успішно тільки за умови ознайомлення педагога з усіма цими факторами навколишнього середовища і врахування їх дії на учнів.

5.Народнопедагогічний напрямок краєзнавства, що впливає з попереднього напрямку, передбачає вивчення складових народної педагогіки, варіантом якої є етнопедагогіка; знання місцевих національних особливостей народної дидактики, народної виховної практики, народного дитинознавства та

народної педагогічної деонтології сприятиме результативності навчально-виховного процесу.

6. Одним із важливих напрямків педагогічного краєзнавства виступає педагогічний досвід учителів місцевих шкіл (індивідуальний стиль педагогічної діяльності учителів регіону, їх майстерність і новаторство, найяскравіші шкільні традиції, регіональна своєрідність авторських шкіл).

Зрозуміло, що найчастіше досвід складається саме в певному регіоні, поширюється і тоді виникає доцільність творчого перенесення його в інші регіони. Певний досвід, що заслуговує уваги і поширення, може охопити значну кількість шкіл населеного пункту або бути досягненням будь-якої школи. У всіх цих випадках маємо справу саме з місцевим досвідом, вивчення й узагальнення якого є педагогічно-краєзнавчою за змістом роботою.

Заключення (висновки):

Ми не приймаємо подану класифікацію основних напрямків краєзнавства як універсальну і досконалу. Дійсно педагогічне краєзнавство може бути об'єктом уваги з різних точок зору, класифікаційні ознаки можуть бути різними. Отже, проблема педагогічного краєзнавства є важливою і потребує подальшого вивчення, зокрема, як засобу підготовки майбутніх фахівців.

Література

1. Піскун С.А. Педагогічне краєзнавство в організації навчально-виховного процесу вищої школи // Вісник ЖДПУ. - 2007. – Вип.36. - с.123-126.

2. Побірченко Н.С. Педагогічне краєзнавство теоретико-методологічний аспект // Педагогічна і психологічна служба в Україні / Збірка наукових праць у 5-ти томах. Т.1, 2003 - с.79-87.

3. Семеновська Л.А. Підготовка майбутніх учителів до професійної діяльності засобами педагогічного краєзнавства // Дидакал. - 2006. - №4. - с.49-52.

***Abstract.** This article examines the phenomenon of pedagogical local lore, its role in the development of pedagogical science and its components.*

***Key words:** pedagogical local lore, pedagogical science, local lore.*

УДК 378.22.018.8:61

**PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN TRADITIONAL
CHINESE MEDICINE IN UNIVERSITIES OF CHINA
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З ТРАДИЦІЙНОЇ КИТАЙСЬКОЇ
МЕДИЦИНИ В УНІВЕРСИТЕТАХ КИТАЮ**

Dudina O.V. / Дудіна О.В.

с.р.с. / к.п.н.

ORCID: 0000-0003-0405-5837

Donetsk National Medical University, Lyman, Privokzalna, 27, 84404

Донецький національний медичний університет, м. Лиман, Привокзальна, 27, 84404

Анотація. Статтю присвячено дослідженню стану та розвитку системи підготовки фахівців з традиційної китайської медицини в університетах КНР. В статті визначено особливості професійної підготовки фахівців з традиційної китайської медицини, однією з яких є поєднання багатовікових традицій в лікуванні людей та сучасного наукового контексту медичної освіти в Китаї.

Автором проаналізовано короткострокові програми з підготовки фахівців з традиційної китайської медицини в кращих університетах Китаю, які займають передові місця в рейтингу 100 кращих університетів світу за Times Higher Education World University Rankings, (THEWUR), таких як Пекінський університет китайської медицини, Далянський медичний університет, Шанхайський університет традиційної китайської медицини та інших.

Ключові слова: фахівець з традиційної китайської медицини, вища медична освіта в Китаї, методи навчання, якість медичної освіти.

Вступ.

Китайська медична освіта визнана світової спільнотою як прогресивна, високопрофесійна і така, що постійно вдосконалюється. Університети Китаю займають лідерські місця у рейтингу кращих закладів вищої освіти. Медична освіта в країні постійно перебуває в полі зору Китайського уряду, який її регулює і наполегливо працює над удосконаленням системи професійної підготовки лікарів та інших працівників медичної галузі, залучаючи накопичені народом знання з традиційної китайської медицини та адаптуючи в національні медичні освітні заклади сучасний передовий досвід таких країн, як США, Велика Британія та Німеччина.

Наразі університети Китаю мають успішну репутацію з підготовки фахівців медичної галузі з традиційної китайської медицини. Популярність такої підготовки постійно зростає, про що свідчить значне збільшення іноземних студентів в китайських навчальних закладах. Більшість таких здобувачів освіти вже мають ступені бакалаврів або магістрів в галузі медицини, але їх приваблюють короткострокові курси з традиційної китайської медицини. Дипломи, отримані лікарями по закінченню курсу значно підвищують їх конкурентну спроможність на світовому ринку праці. Багато університетів в КНР пропонують високопрофесійне короткотривале навчання у вигляді курсів традиційної китайської медицини, що є цікавим для вивчення та адаптації в систему вищої медичної освіти в Україні.

Основний текст.

У процесі дослідження проаналізовано особливості підготовки фахівців медичної галузі в університетах Китаю, а саме: Пекінський університет китайської медицини (Beijing University of Chinese Medicine), Далянський медичний університет (Dalian Medical University), Шанхайський університет традиційної китайської медицини (Shanghai University of Traditional Chinese Medicine), Південний медичний університет (Southern Medical University), Університет традиційної китайської медицини Ченду (Chengdu University of Traditional Chinese Medicine).

Пекінський університет китайської медицини (Beijing University of Chinese Medicine) є одним з найкращих медичних університетів в Китаї, оскільки займає 24 місце в рейтингу кращих університетів світу (Times Higher Education World University Rankings 2020). Маючи сильний академічний потенціал та кваліфікованих викладачів він завжди був і залишається першим вибором серед іноземних студентів, які приїжджають до Китаю, щоб пройти короткострокову або довгострокову підготовку з традиційної китайської медицини. Університет пропонує майже 10 різних короткотривалих курсів з теорії китайської медицини, акупунктури, традиційної китайської фармакології, що тривають від одного тижня до півроку.

Джон Френсіс Мейберрі у своєму дослідженні «Лікарі, які здобули кваліфікацію в китайських університетах із курсами «Паралельна англійська», зареєстрованими в Генеральній медичній раді» (Doctors qualified from Chinese Universities with “English Parallel” courses registered with the General Medical Council) визначив кількість випускників медичних шкіл у Китаї, які пройшли паралельний курс англійської мови, за допомогою пошуку свободи інформації (Freedom of Information search) в поточному медичному реєстрі Великобританії. Він довів, що досвід курсів «Паралельної англійської мови» в Центральній та Східній Європі буде повторюватися, то слід очікувати значного зростання кількості британських та європейських громадян, які навчаються та отримують диплом в Китаї, а згодом практикуються у Великобританії [2].

Наприклад, Шанхайський університет традиційної китайської медицини (Shanghai University of Traditional Chinese Medicine), щоб задовольнити потреби у вивченні традиційної китайської медицини, регулярно проводить різні медичні курси та освітні курси, які включають косметологію китайської медицини, китайські продукти харчування, голковколювання та масаж, медичне обслуговування та догляд за літніми людьми.

Далянський медичний університет (Dalian Medical University) здійснює обмін та співпрацю з медиками і науковцями у країні та за кордоном. Університет налагодив відносини співпраці з Університетом Сан-Паулу в Бразилії, Університетом Аделаїди в Австралії, Університетом штату Огайо в США, Університетом Гронінгена в Голландії, Університетом Тояма в Японії, Університетом Осло в Норвегії та Дніпропетровським національним університетом в Україні. Він наймає багатьох відомих професорів, щоб гарантувати якість та ефективність викладання. Лекції та практичні заняття сприяють вивченню теорії традиційними та інноваційними методами та стають

краще зрозумілими для студентів і швидко засвоюються ними.

Китайсько-австралійське дослідження Лі Цзінга та Девіда Гремхема «Важливість регулювання освіти та підготовки фахівців з традиційної китайської медицини та потенційна роль ISO/TC 249» (The importance of regulating the education and training of Traditional Chinese Medicine practitioners and a potential role for ISO/TC 249) висвітлює сучасний рівень регулювання освіти та підготовки фахівців з традиційної китайської медицини, особливо в країнах з добре розвиненими системами охорони здоров'я і прогрес стандартів саморегулювання освіти та навчання, розроблених міжнародними організаціями, та потенційну роль ISO / TC 249 у наданні допомоги цим ініціативам [1].

Китайський уряд забезпечує якість підготовки лікарів з китайської традиційної медицини в рамках проведення реформ охорони здоров'я в Китаї (China's health-care reform). Актуальним останні роки стало дистанційне навчання під час короткострокових та довгострокових програм з китайської традиційної медицини. Китайські дослідники Цін Чжанга І-Цзін Хее Ю-Ханг Чжуа у своєму дослідженні «Оцінка он-лайн курсу традиційної китайської медицини для медичних бакалаврів, бакалаврів хірургії іноземних студентів під час епідемічного періоду COVID-19» (The evaluation of online course of Traditional Chinese Medicine for Medical Bachelor, Bachelor of Surgery international students during the COVID-19 epidemic period) визначили, що он-лайн навчання є хорошою альтернативою для курсу традиційної китайської медицини для іноземних студентів як магістрів, так і бакалаврів. Все ж викладачі впевнені, що коли навчання в класі неможливе, воно не може повністю замінити навчання на місці та очне спілкування і медичну підготовку [3]. Випускник-практик програми традиційної китайської медицини має оволодіти проведенням діагностики та вмінням розробляти відповідні плани лікування, використовуючи свої навички акупунктури, фітотерапії, управління клінічною практикою, професіоналізму та безпеки.

По завершенню програми підготовки фахівців з традиційної китайської медицини в КНР оволодівають вміннями критично аналізувати та оцінювати теорії та методи лікування традиційними практиками китайської медицини, що сприяє розвитку професійних знань та навичок, необхідних в практичній діяльності лікарів. Вони вдало оцінюють, діагностують та лікують пацієнтів, використовуючи принципи традиційної китайської медицини, оволодівають знаннями та методами лікування, включаючи акупунктуру, фітотерапію, внутрішню та зовнішню медицину. Якість професійної підготовки фахівців з традиційної китайської медицини забезпечує випускників китайських медичних закладів безпечними, етичними та ефективними навичками для діяльності у клінічних умовах. Важливою особливістю навчання медиків у процесі оволодіння ними знаннями з традиційної китайської медицини є розвиток умінь оцінювати стан пацієнтів і обирати методи обстеження, лікування чи оздоровлення для встановлення діагнозу і формування стратегії лікування, застосовуючи біомедичний підхід в поєднанні з методами традиційної китайської медицини. Усі студенти китайського ЗВО мають мати достатній час

для стажування і тому за короткий час оволодівають знаннями з традиційної китайської медицини.

Висновки.

Під час дослідження було встановлено, що програма підготовки фахівців з традиційної китайської медицини розроблена для людей, які зацікавлені в вивченні основ китайської медицини без вступу до чотирирічної програми підготовки лікарів. Короткотермінові програми забезпечують вивчення основних понять, теорій та методів, що лежать в основі практики акупунктури та китайської фітотерапії. Багато міжнародних студентів вступають на такі програми в заклади медичної освіти КНР для оволодіння основних навичок традиційної китайської медицини. Китайські університети створюють свої унікальні моделі викладання традиційної китайської медицини, та складають детальний план курсу для кожного студента, щоб зробити навчання зрозумілим для оволодіння та ефективним.

Література:

1. Jing L., Graham D. The importance of regulating the education and training of Traditional Chinese Medicine practitioners and a potential role for ISO/TC 249 // Pharmacological Research. – Elsevier, 2020. – Vol. 161. DOI: 10.1016/j.phrs.2020.105217
2. Mayberry J. F. Doctors qualified from Chinese Universities with “English Parallel” courses registered with the General Medical Council // Educacion Medica. – Elsevier Espana, 2016. – Vol. 17 (1). – P. 16-19. DOI: 10.1016/j.edumed.2016.02.002
3. Zhanga Q., Hea Yi-J., Zhua Yu-H., Daia M.-Ch., Pana M.-M., Wub J.-Q., Zhanga X., Gu Y.-E., Wang F.-F., Xua X.-R., Qu F. The evaluation of online course of Traditional Chinese Medicine for Medical Bachelor, Bachelor of Surgery international students during the COVID-19 epidemic period // Integrative Medicine Research. – Elsevier, 2020. – Vol. 9(3). DOI: 10.1016/j.imr.2020.100449

Abstract. The article is devoted to the study of the state and development of the system of training specialists in Traditional Chinese Medicine in higher institutions of China. The article identifies the features of professional training in Traditional Chinese Medicine, one of which is a combination of centuries-old traditions in human treatment and the modern scientific context of medical education in China.

The author analyzes short-term training programs in Traditional Chinese medicine in the best universities of PRC, which occupy leading positions in the ranking of the 100 best universities in the world according to the Times Higher Education World University Rankings (THEWUR), such as Peking University of Chinese Medicine, Dalian Medical University, Shanghai University of Traditional Chinese Medicine and others.

Key words: specialist in Traditional Chinese Medicine, higher medical education in China, teaching methods, quality of medical education.

Стаття відправлена: 08.12.2020 г.

© Дудіна О.В.

UDK 821.111

**ESP TEACHING WITH THE STUDENTS MAJORING IN AGRONOMY
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ АГРОНОМІЇ В КОНТЕКСТІ
ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ****Chaikovska O.V. / Чайковська О.В.***PhD in Philological Sciences / кандидат філологічних наук**ORCID 0000-0001-9161-4574**State Agrarian and Engineering University in Podilya**Kamianets-Podilskyi, Shevchenko, 13, 32316**Подільський державний аграрно-технічний університет**Кам'янець-Подільський, вул. Шевченка, 13, 32316*

Abstract. *The primary goal of technical higher education is to produce graduates who will be able to collaborate in industrial world. The article attempts to add an insight to the world experience in ESP (English for special purpose) teaching. The focus of this study is to present the peculiarities of ESP teaching in agrarian universities. A conclusion has been made that well-designed ESP learning instructions, integration of web-based technology and further training for ESP teachers can yield high quality results.*

Keywords: *technical higher education, instructions, ESP, learning, curriculum*

Introduction.

The analysis of research studies on peculiarities of teaching foreign language in technical university makes it possible to confirm that most ESP (English for special purposes) courses are focused on developing four basic skills in the context of future profession and include critical thinking and speaking learning activities [Semyshev, Andryushchenok, 2012; Ponomarenko, 2014]. Scholars and academics highlight that ESL learning should also include “axiological topics that will allow students to draw analogies when comparing different cultural and communicative norms, to analyze similarities and differences in the rules of communication, and on the other hand - to highlight universal values that are basic for any culture” [Medvedeva, 2016, p.38]. The designed instructions, to their point of view, must assist creating values during EFL classes. “The program uses passive (testing, lecture, independent work), active (dialogue, creative, search, problem tasks) and interactive (discussion, situational exercises) teaching methods, as well as numerous speech exercises aimed at forming and consolidating conversational skills” [Medvedeva, 2016, p.38]. According to Ponomarenko O.G the curriculum must be constantly improved, adapting it to European standards and principles. According to the new requirements, students of technical faculties must intermediate language users. It requires constant updating existing instructions, developing web-based resources and platforms to enhance students’ foreign language learning [Ponomarenko, 2014, p. 60].

Currently, each university decides in what ways students’ foreign language competence should be improved. For example, Swot and Pestle analysis showed lack of language skills in Krasnoyarsk state agrarian university. University teachers developed advanced foreign language study programs for students of International Management and Education Institute. Now bachelor degree program has 4 ECTS credits (4 years) of ESP learning, Master students study English for 2 years. In order to get a model of competitive graduate, they created competency passports for

managers according to the requirements of the European Council for Business Education. As a result, esp teachers realized the need to switch from active to interactive learning methodology that is supposed to increase confidence and result to successful language learning. Antonova N.V. recommends to use the following interactive methods to ensure better students' performance: brainstorm, interactive lesson using audio and video, roundtable (debate), business games, project method. Accreditation for 5 years, received by the university for management programs (bachelor's and master's degree), proves that curriculum made good progress [Antonova, Fomina, 2018].

The survey conveyed in Orel State Agrarian university showed that “the process of translating texts by specialty is less interesting for the majority of respondents (75%), as opposed to undergraduates and graduate students. But students can be captivated by this form of work, if you explain that the information obtained is exactly useful for the work. For example, students prefer such tasks as writing a resume in English and send it to potential employers” [Lysenko, 2017, p.202] or ordering seeds, garden tools in foreign online stores. As stated by Lysenko [2017] the most important is the principle of affordability and professional importance for students.

In the innovative and preliminary practice of ESP for Agriculture in YAU [Gu, Kang, 2016] over the past two years, we have come across various difficulties and overcome some of them. The major ones are lack of well-educated or well-prepared volunteer teachers, shortage of themes for content-based or discipline-based instructions, diversity of students' majors and focuses, different aims of students' learning English in YAU, lack of interest and confidence in learning ESP for Agriculture among many students [Gu, Kang, 2016, p. 448]. According to Enkeleda, “teaching ESP is like teaching all the courses in that field. Choosing the appropriate methodology to teach ESP courses is another challenge that the teachers face in order to run a successful ESP course. Another crucial issue is that teachers need to be aware of different learning approaches such as kinesthetic, visual, auditory and reading/writing learners in order to use different methodologies and approaches so that all students can benefit” [Enkeleda, 2018, p. 23]. The data for this research [Enkeleda, 2018], collected from 103 students at the Faculty of Agriculture and Environment, showed that some activities which help the students to acquire new terminology are: use of new terminology in written and spoken form during the class activities; activities with definitions of the new words; activities with completing the gaps; activities with alternatives and sentences ordering, listening and speaking activities with topics regarding the agriculture and environment.

State agrarian and engineering university in Podillia offers EFL courses to students majoring in Agronomy that is compulsory subject in the first and the second year of their bachelor degree. First year students are divided into groups according their foreign language fluency. During their first year future agronomists acquire and revise general vocabulary and basic grammar. During their second year at university they study ESP course. Such structuring of a foreign language course suggests, on the one hand, the autonomy in foreign language learning at each stage, and, on the other hand, it provides the relationship between first and second year of language study.

The aim of the first year ESP learning is to fill in the gaps, revise the material and consolidate the knowledge gained in high school. It is necessary to prepare the student for the second profession-based stage. ESP course in our university is designed according to educational university program to meet students' specific needs to deal with real situations at work. However, we redesign ESP curriculum, syllabus and ESP instructions every year, taking into account teaching experience of the previous year and data of conveyed surveys on implementation of web-based technology in ESP classroom. In 2017 Foreign languages department set up experiments in implementing web-based vocabulary learning platforms [Chaikovska, Zbaravska, 2020] and podcasts in ESP classroom [Chaikovska, Zbaravska, Bilyk, 2019].

Conclusion.

From the analysis of ESP instructions and curriculum design in Ukrainian and foreign universities, it is possible to conclude that to have progress in foreign language learning and to prepare competitive expert for agricultural sphere particular attention should be paid to grouping students according to their foreign language fluency, annual redesigning of ESP courses taking into account achievements in learning and failures, integration of experimentally proved web-based technology in ESP classroom, participating ESP trainings, webinars and seminars to improve the quality of ESP teaching.

References:

1. Antonova, N.V., Fomina L.V. (2018). Combining traditional and interactive methods of training when learning the English language in Institute of international management and education Krasnoyarsk state agrarian university. *Modern science: actual problems of theory and practice*, 3, 48-52.
2. Chaikovska, O., Zbaravska L. (2020). The efficiency of Quizlet-based EFL vocabulary learning in preparing undergraduates for state English exam. *Advanced Education. Special issue*, 14, 84-90. <https://doi.org/10.22616/ERDev2019>.
3. Chaikovska, O., Zbaravska, L. & Bilyk, T. (2019). Podcasts in teaching efl for students majoring in engineering. *Proceedings of the 18th International Scientific Conference on Engineering for Rural Development*, June 22.-24, 2019. Jelgava, LATVIA. <https://doi.org/10.22616/ERDEV2019.18.N344>
4. Gu, S., Kang, L. (2016). College English in Agricultural Universities — with Yunnan Agricultural University as an Example. *2nd International Conference on Modern Education and Social Science (MESS 2016)*, April, 15-17, 2016, Wuhan, China. <https://doi.org/10.12783/dtssehs/mess2016/9632>
5. Jata, E. (2018). Teaching ESP Terminology- Case Study Agricultural University of Tirana (AUT). *European Journal of Language and Literature*, 4(4), 22-27. <https://doi.org/10.26417/ejls.v4i4>.
6. Lysenko, N. E. (2017). Philological sciences. The issues of theory and practice. *Tambov: Hramota*, 10 (2), 202-204.
7. Medvedeva, S.A. (2016). The Study of Foreign Languages by the Students of the Agrarian University as One of the Ways of Values. *Bulletin of State agrarian academy in Briansk*, (6 (58), 37-42.

8. Ponomarenko, O.G. (2014). Innovative approaches in teaching English to students of technical faculties of agricultural university. *Current issues of pedagogics, psychology and profession-based raining*, 199(1). 291-297.

9. Semyshev, M. V., Andryushchenok, E. V. (2012). Formation of Information and Communicative Competence Using Modern Educational Means of Assessment. *International Scientific Journal*, 5, 107-111.

Анотація. Першочерговою метою вищої технічної освіти є підготовка випускників, які зможуть співпрацювати на світовому ринку. Стаття має на меті узагальнити світовий досвід викладання ESP (англійська мова за професійним спрямуванням) та виокремити особливості викладання ESP в аграрних університетах. Зроблено висновок, що добре розроблені навчальні ESP комплекси, інтеграція веб-технологій та підвищення кваліфікації ESP вчителів можуть сприяти гарним досягненням майбутніх фахівців в аграрній галузі.

Ключові слова: вища технічна освіта, рекомендації, англійська за професійним спрямуванням, освітня програма

УДК 372.4

**THEORETICAL BASES FOR FORMING THE SKILLS OF EVALUATING
SUBJECT PLANNED RESULTS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENT
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ УМЕНИЙ ОЦЕНИВАНИЯ
ПРЕДМЕТНЫХ ПЛАНИРУЕМЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ
ШКОЛЫ**

Mikeroва G.G. / Микерова Г.Г.*d.p.n., prof. /д.п.н., проф.***Malashenko V.Yu. / Малащенко В.Ю.***magistrant 2 kursa / магистрант 2 курса**Kuban State University, Krasnodar**Кубанский Государственный Университет, Краснодар*

Аннотация. В статье рассматриваются стратегические цели и задачи оценочной деятельности учителя. Приводятся формы организации работы, средства и методы, способствующие формированию умений оценивания у учащихся начальной школы

Ключевые слова: функции оценивания, оценка предметных планируемых результатов обучения, младший школьник, анализ собственной деятельности, оценочные умения.

Современная модель школьного обучения стоит на позиции формирования разносторонне развитой личности, владеющей определенными компетенциями, оперирующей набором знаний, умений и навыков для решения определенных задач.

Опираясь на Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования, необходимо знать, что каждый урок должен формировать и развивать у учащихся начальной школы универсальные учебные действия, так как конкретно они выступают в роли главного объекта оценочной деятельности в процессе проверки планируемых результатов обучения.

Формирование предметных результатов обучения в начальной школе определяется усвоением обучаемыми младшими школьниками конкретных элементов социального опыта, изучаемых в рамках школьных предметов – знаний, умений, навыков, опыта решения образовательных задач, опыта творческой деятельности.

При оценивании предметных результатов стандарт выделяет значимую особенность: учитель должен научить школьников организовывать работу таким образом, чтобы они могли применить знания в стандартной и нестандартной ситуации и овладеть определенными способами действия[1]. Важно понимать, что учитель должен оценивать не столько знания, сколько действия ученика начальной школы, выполняемые с предметным содержанием.

Нынешняя начальная школа уже стоит на позициях разнообразия и вариативности, где основополагающую роль играет система работы учителя и школы в целом, направленная на максимальное раскрытие и возвращение личностных качеств каждого ученика. Важно, что учебный материал выступает уже не как самоцель, а как средство и инструмент, создающий условия для полноценного проявления и развития личностных качеств субъектов

образовательного процесса. С учетом того, что современная начальная школа – это не школа навыка, а школа пробы сил ребенка, становится актуальной проблема оценивания учебных достижений каждого ученика, нацеленная на личностный рост и развитие, а не на уровень среднего ученика[3].

Факторами, влияющими на плодотворное формирование умений оценивания младших школьников, выступают культура оценивания учителя, родителей и их отношение к образовательной деятельности. При условии частого оценивания со стороны учителя собственной учебной работы и работы одноклассников, младший школьник постепенно начинает разбираться в своих личных силах и учебных возможностях и оценивать их.

Так как формирование – это процесс сознательного педагогического воздействия на учеников и управление процессом обучения в определенных условиях, с целью развития у учащихся задуманных умений необходимыми средствами, то важно отметить, что формирование умений оценивания предметных результатов станет успешным, если создать благоприятную атмосферу на уроках в начальной школе и включить в инструментарий учителя множество различных оценочных средств, также на каждом уроке осуществлять рефлекссию.

Умение – способность сознательно выполнять простое действие, которое путем постоянных тренировок автоматизируется, переходит в навык или же способность сознательно выполнять сложное и творческое действие, используя знания и навыки, которые не могут быть автоматизированы. Умения формируются поэтапно (см. табл. 1).

Таблица 1.

Этапы формирования умений

№	Этапы формирования умения	Особенности выполнения действия
1	Первоначальное умение	Осознание цели действия и поиск способов его выполнения, опирающихся на ранее приобретенные (обычно бытовые) знания и навыки, деятельность методом проб и ошибок
2	Недостаточно умелая деятельность	Наличие знаний о способах выполнения действия и использование ранее приобретенных, неспецифических для данной деятельности навыков
3	Отдельные общие умения	Ряд отдельных высокоразвитых, но узких умений, необходимых в различных видах деятельности, например, умение планировать свою деятельность, организаторские умения
4	Высокоразвитое умение	Творческое использование знаний и навыков данной деятельности с осознанием не только цели, но и мотивов выбора способа ее достижения
5	Мастерство	Творческое использование различных умений

Чтобы формирование умений оценивания было результативным, рекомендуется выполнять определенные требования к организации работы по оцениванию на уроке: совместная разработка учителем и учениками четких эталонов оценивания для каждого конкретного случая; создание благоприятного психологического настроения обучающихся для анализа собственных результатов; обеспечение ситуации самостоятельного свободного эталонного оценивания учащимися своих результатов; выводы об эффективности работы; составление учениками собственного алгоритма действий на следующий этап обучения с учетом полученных результатов.

Научить младших школьников анализировать результаты собственной учебной деятельности достаточно сложно, так как специфика восприятия школьников сориентирована на первичное вычленение недостатков, а после достоинств. Исходя из особенностей психологии восприятия младших школьников, важно сформировать положительное отношение классного коллектива к личности каждого ученика, так как каждый школьник имеет свой темп усвоения знаний, умений и навыков, свою скорость достижения цели. Грамотный учитель выстраивает персонализированную траекторию процесса обучения для каждого ученика, в соответствии с возможностями [2].

Список использованной литературы:

1. Асмолов, А.Г. Как проектировать универсальные учебные действия начальной школе: от действия к мысли: для учителя. Просвещение, 2008.
2. Мухина, В.С. Роль оценки в учебной деятельности учащихся начальной школы Просвещение, 2007.
3. Федеральный государственный образовательный стандарт начального общего образования. ФГОС "Текст с изменениями и дополнениями на 2011 г. 7-е издание. – М.: Просвещение. – 2019.

Abstract. The article discusses the strategic goals and objectives of the teacher's assessment activities. The forms of work organization, means and methods that contribute to the formation of assessment skills in primary school students are given.

Key words: assessment functions, assessment of subject planned learning outcomes, junior schoolchildren, analysis of their own activities, assessment skills.

Научный руководитель: д.п.н., проф. Микерова Г.Г.

Статья отправлена: 09.12.2020 г.

© Микерова Г.Г., Малащенко В.Ю.

УДК 371.11

THE INFLUENCE OF ACTIVE TEACHING METHODS ON ENHANCING
COGNITIVE ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERSВПЛИВ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА АКТИВІЗАЦІЮ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ

Halusinska M. I. / Галузінська М. І.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor /кандидат педагогічних наук, доцент,
Lecturer of higher qualification category, the teacher- methodologist /
викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист*

Slupitska S. M. / Слупіцька С. М.

*Lecturer of higher qualification category, the teacher-methodologist /
викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист*

Poshtaruk L. I. / Поштарук Л. І.

*Lecturer of higher qualification category, the teacher- methodologist /
викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист**Communal Higher Education Institution "Uman T.H. Shevchenko College of Education and
Humanities" / Комунальний вищий навчальний заклад**«Уманський гуманітарно-педагогічний коледж імені Т. Г. Шевченка»**Uman, 33, Nebesna Sotnia Street, 20300 / Умань, вул. Небесної Сотні, 33, 20300*

Анотація. У статті обґрунтовано сутність та зміст організації активної пізнавальної діяльності здобувачів освіти закладів вищої педагогічної освіти. Представлено сучасні вимоги до процесу професійної підготовки майбутніх учителів у контексті активізації їх пізнавальної діяльності. Доведено доцільність застосування активних методів навчання у процесі викладання педагогічних дисциплін. Охарактеризовано активні методи викладання педагогічних дисциплін. Визначено основні ознаки активних методів навчання. Виділено умови впливу активних методів навчання, що сприяють формуванню у здобувачів освіти позитивних ділових якостей. У статті визначено можливі проблеми використання активних методів навчання при підготовці фахівців. Також визначено вплив активних методів навчання на розвиток пізнавальних, творчих можливостей і здібностей здобувачів освіти. Виокремлено практичні рекомендації щодо використання активних методів навчання у підготовці майбутніх педагогів.

Ключові слова: активізація пізнавальної діяльності здобувачів освіти, пізнавальний інтерес, активні методи навчання, дидактична гра, рольова гра, мозковий штурм, розвиток творчих можливостей, підготовка майбутніх учителів.

Постановка проблеми Сучасні соціальні умови підвищують вимоги до професійного рівня спеціаліста, націлюють на формування ініціативної, самостійної особистості, наділеної творчим мисленням. Це передбачає такий підхід до навчання майбутнього спеціаліста, який заснований не на трансляції готових знань, а на створенні умов для розвитку творчої активності здобувачів вищої освіти. Пошуку адекватних новим підходам засобів і методів навчання потребує і ідея безперервного навчання. Тому в практиці закладів вищої освіти все більшого визнання набувають активні методи навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблемою активізації навчання займалися К. Ушинський, А. Макаренко, І. Бех, А. Киричук, О. Моляко, Г. Дружиніна, Л. Петровська, застосування сучасних методів організації активної взаємодії в умовах закладу вищої освіти – Г. Коберник, О. Комар, І. Осадченко та ін.

Видатними українськими педагогами і психологами І. Бехом, А. Киричуком, О. Моляко було розроблено концепцію національної школи України, яка характеризується новими принципами навчання здобувачів освіти. Недостатньо дати здобувачам лише знання та вміння, необхідно організувати їхнє навчання так, щоб вони були у постійному пошуку самостійних рішень, вміли оцінювати свої професійні дії, можливості і постійно розширювали б їх.

Дослідники О. Анісімов, Н. Борисова вважали, що інтенсифікація освітнього процесу привела до формування нетрадиційного навчання, до переходу від програмованого до проблемного навчання і його особливої форми – ігрових методів навчання. Педагоги-новатори Е. Ільїн, С. Лисенкова та інші використовували гру в організації освітньої діяльності. Важливість дидактичних ігор та методики їх проведення у процесі навчання підкреслював К. Ушинський – «ми надаємо таке важливе значення іграм, що, коли б утворили учительську семінарію, то зробили б там теоретичне та практичне вивчення ігор одним із головних предметів навчання»[1].

В процесі дидактичної гри легше допомогти кожному здобувачу освіти розвинути необхідні навички, не примушуючи його робити це вольовими зусиллями. Ігрові елементи на заняттях необхідно використовувати так, щоб проявились їх переваги перед іншими видами діяльності.

Метою нашого дослідження є вивчення впливу застосування активних методів навчання на підвищення пізнавального інтересу до навчання, активізацію пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, розвиток їх творчих здібностей, забезпечення стійких та осмислених знань з вивченого матеріалу, вміння самостійно поповнювати знання, творчо мислити.

Виклад основного матеріалу дослідження Проблема формування у здобувачів освіти інтересу до навчання та потреби у самоосвіті стає все більш актуальною, від вміння викладача зацікавити студентів своїм предметом залежить і успіх усього процесу навчання. Інтерес підвищує увагу, активність здобувачів освіти, у них з'являється почуття очікування нового, творчий настрій.

Активна пізнавальна діяльність – це перш за все інтелектуальна робота, спрямована на формування нових знань, отриманих на основі використання власного досвіду, співставлення, аналізу і синтезу фактів, побудові висновків і узагальнень. Найбільша активність здобувачів освіти досягається тоді, коли навчання за своїм характером наближається до творчого процесу, а творче середовище створюється за рахунок підвищеного інтересу до предмету, який вивчається. Пізнавальна діяльність студентів проходить в умовах активно-випереджального сприйняття і відображення оточуючого світу, вирішення різних проблемних ситуацій, без чого поставлена мета не може бути досягнута.

Освітній процес повинен бути імітацією середовища, в якому будуть працювати майбутні фахівці, містити у собі конкретну мету і проблеми діяльності, забезпечувати формування у них здатності вирішувати практичні завдання. Активне навчання повністю відповідає поставленим вимогам. В його основі лежить принцип безпосередньої участі, який зобов'язує викладача зробити кожного здобувача учасником освітнього процесу, який шукає шляхи

і способи вирішення проблем. Активні методи навчання дозволяють формувати знання, уміння і навички шляхом залучення здобувачів освіти в активну навчально-пізнавальну діяльність.

Активними методами навчання вважають ті методи, які дозволяють інтенсифікувати процес розуміння, засвоєння, творчого застосування знань при розв'язуванні практичних завдань. Сутність активних методів полягає у тому, що здобувач освіти отримує необхідні знання шляхом вивчення і аналізу різних джерел інформації.

Висока ступінь гнучкості і адаптивності активних методів навчання дозволяють викладачу ефективно використовувати їх у випадках:

- заключної лекції, бесіди, розмови – як практичне обґрунтування актуальності питання, яке розглядалося;
- введення в лекцію – постановка практичної проблеми;
- ілюстрації положень, які розбираються у процесі лекції;
- паралельної лекції;
- замість лекції – вся тема заняття розкривається за допомогою активних методів навчання.

Освітній процес з використанням активних методів навчання спирається на специфічні принципи навчання:

- ✓ принцип рівноваги між змістом і методами навчання;
- ✓ принцип моделювання;
- ✓ принцип вхідного контролю;
- ✓ принцип відповідності змісту і методів цілям навчання;
- ✓ принцип проблемності;
- ✓ принцип негативного досвіду;
- ✓ принцип від простого до складного;
- ✓ принцип неперервного оновлення;
- ✓ принцип організації колективної діяльності;
- ✓ принцип випереджаючого навчання;
- ✓ принцип діагностики;
- ✓ принцип економії навчального часу;
- ✓ принцип вихідного контролю.

Активні методи навчання при умілому їх застосуванні дозволяють оптимально вирішити одночасно навчально-організаційні завдання за умовами:

- керуючої ролі викладача у процесі навчання;
- включення в активну навчальну роботу здобувачів освіти з різною підготовкою і здібностями;
- встановлення безперервного контролю за процесом засвоєння навчального матеріалу.

Активні методи навчання сприяють успішному формуванню у здобувачів освіти професійних ділових якостей:

- здатності швидко адаптуватися у групі;
- уміння встановлювати особисті контакти, обмінюватися інформацією і формувати свою точку зору;
- готовності прийняти на себе відповідальність за діяльність групи;

- здатності встановлювати контакти із колегами, правильно розподіляти і організовувати роботу;
- уміння долати опір оточуючих, попереджати зіткнення і суперечності;
- бажання бути корисним і потрібним студентам у групі;
- знання рівня своєї компетентності, уміння оцінювати свої дії;
- готовності розглядати проблеми з різних точок зору;
- уміння знаходити причини і джерела критичних ситуацій;
- здатності висувати і формулювати ідеї, пропозиції і проекти;
- готовності йти на ризик і приймати нестандартні рішення;
- уміння уникати повторення помилок і прорахунків;
- здібності ясно і переконливо викладати думки, бути небагатослівним, але зрозумілим;
- здатності передбачати наслідки дій;
- уміння цінувати і продуктивно використовувати навчальний час[4].

Серед методів, що активізують пізнавальну діяльність здобувачів вищої освіти, все більшого визнання набувають рольові і ділові ігри.

В. Мішкурова та М. Пащенко вважали, що включення у рольові та ділові ігри, імітаційне моделювання педагогічної ситуації, дає змогу здобувачам освіти шляхом активної взаємодії між ними приймати рішення, засвоювати конкретні професійні уміння та навички. Крім того, ділова гра сприяє створенню невимушеної, неформальної обстановки на заняттях, відвертих та доброзичливих, довірливих стосунків між студентами та викладачами. Це формує у студентів вміння спілкуватись, вчить слухати і чути співрозмовника, вчить взаємодії між собою[3].

У грі необхідно продумати систему стимулювання. Вона мусить спонукати майбутніх спеціалістів діяти як у житті, вміти підкорити при необхідності інтереси окремих учасників загальній меті колективу, дати об'єктивну оцінку особистого внеску кожного у досягненні ігрової мети, добитися загального результату діяльності ігрового колективу.

Важливе значення для активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти мають дискусійні методи. Для того, щоб групова дискусія мала високу ефективність, викладач повинен усвідомлювати процедуру проведення ділової дискусії, виділяючи етапи:

- вибір мети, теми, постановка питань дискусії;
- збір інформації (знань, умінь, пропозицій) учасників дискусії;
- обґрунтування і спільна оцінка отриманої інформації;
- підведення результатів дискусії.

Метод дискусії стимулює зацікавленість і розумову активність здобувачів освіти. Під час проведення групової дискусії до майбутнього вчителя висуваються методичні вимоги:

- по-перше, він повинен виконувати роль одночасно і ведучого, і учасника, дотримуючись основного принципу спілкування – діалогу, рівності психологічних позицій сторін;
- по-друге, йому необхідно дати можливість висловитись іншим, стримуючись від експертного і категоричного судження.

Дослідження Г. Дружиніної, Л. Петровської та ін. свідчать про те, що групова дискусія прискорює формування у здобувачів освіти навичок взаєморозуміння, співпраці; збільшує об'єм матеріалу, який вивчається; інтенсифікує у них розвиток творчого і логічного мислення.

Активні методи навчання повинні:

- бути формою пізнавальної діяльності здобувачів освіти;
- виступати способом засвоєння знань, умінь і навичок здобувачів освіти;
- бути видом і рівнем пізнавальної діяльності здобувачів освіти;
- виступати способом обміну інформацією;
- бути способом управління пізнавальною діяльністю здобувачів освіти;
- характеризуватися активним спілкуванням;
- бути способом стимуляції і мотивації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти;
- виступати у ролі способу контролю за ефективністю навчання[6].

Структура освітнього процесу у закладах вищої освіти розвиває творче мислення, внутрішні стимули до навчання здобувачів освіти, формує їх творчу особистість.

Аналіз педагогічної теорії та практики дав змогу визначити умови, способи і прийоми створення проблемних ситуацій:

- створюються у результаті ознайомлення студентів із різними трактуваннями одного і того ж явища;
- виникають під час демонстрування досліду, здійснення експерименту, коли виявляється невідповідність між наявними системами знань у студентів і новими фактами, явищами;
- виникають, коли студент потрапляє у нові практичні умови використання наявних знань.

Створюючи проблемну ситуацію, викладач повинен уявляти її цілі:

- розкрити перед студентами інформаційно-змістову суперечність, що породжує процес мислення;
- активізувати у студентів пізнавальний інтерес;
- поставити студента перед посиленою пізнавальною проблемою, яка активізує його пошукову діяльність, примушує мислити.

У ході застосування методів активного навчання виявляються їх переваги у порівнянні із традиційними: вимушена активність здобувачів освіти, самостійний вибір та прийняття певного рішення, високий ступінь мотивації, своєчасний зворотній зв'язок.

До активних методів навчання належать і диспути, які є формою колективного розв'язання проблеми. Досвід показує, що диспути виховують активність та самостійність думок здобувачів освіти, їх ініціативу, збагачують їх духовно, привчають глибоко та всебічно оцінювати мотиви поведінки інших, стимулюють самовиховання. Участь у диспуті сприяє розвитку критики та самокритики, культури мовлення, логічного мислення, вчить умінню сперечатися і перевіряти вірність та правильність своїх поглядів, переконань та

пропозицій. Диспут передбачає суперечку, зіткнення різних, інколи зовсім протилежних точок зору. Він потребує від учасників ясного та визначеного погляду на предмет суперечки, вміння відстоювати свої твердження, доводити неправоту опонента.

Диспут на заняттях, включений у систему інших методів, новизною постановки питань і необхідністю їх активно вирішувати впливає на розвиток професійної культури здобувачів вищої освіти. І. Павлов вважав, що використання в освітній діяльності елементів новизни, умінь опиратись на орієнтовний рефлекс, створити проблемну ситуацію, дискусійну ситуацію, є найвищим проявом педагогічної майстерності[5].

Розглянемо якісні характеристики та особливості окремих навчально-педагогічних ігор, які найчастіше застосовуються в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Рольова гра при розв'язанні психолого-педагогічних завдань та ситуацій є надзвичайно ефективною. Головна мета застосування рольової гри – розвиток у здобувачів освіти аналітичних здібностей, вмінь приймати правильні рішення у найрізноманітніших ситуаціях.

Ділова гра – це імітація професійно-педагогічної діяльності, що пов'язана із управлінням освітнього процесу. Такі ігри використовуються для розвитку творчого мислення і формування практичних умінь, для стимулювання і підвищення інтересу до занять. У діловій грі відбуваються діалоги на різні теми, зіткнення різних думок та позицій, взаємна критика пропозицій, обґрунтування, що веде до появи нових знань та уявлень[3].

Аналіз педагогічних ситуацій крім розвитку вмінь та навичок, прийняття рішень, допомагає здобувачам освіти раціонально використовувати інформацію в умовах, наближених до їх майбутньої практичної діяльності.

Кожний із видів занять, який забезпечує активне навчання, відрізняється певними ознаками, має своє призначення та раціональне застосування. Тільки їх поєднанням можна досягти активізації навчального процесу.

Метод мозкового штурму (атаки), запропонований у кінці 30-х років А. Осборном, є одним із простих і універсальних. Він може бути використаний при вирішенні різних за складністю завдань, практично всіма об'єктами освітньої діяльності. Викладач повинен уміти швидко оцінювати ситуацію і реакцію групи. В основі такої діяльності має бути покладена повага і довіра до студента[4].

Динамічні пари – це ігровий метод проведення заняття, коли здобувачі освіти працюють у парі один із одним. Великий інтерес цей метод викликає на заняттях при закріпленні чи повторенні навчального матеріалу. При такій організації занять необхідно володіти мистецтвом пояснювати, запитувати, доводити, відповідати. Навчаючи іншого, студент-викладач не лише сам краще запам'ятовує, розуміє, але й відчуває потребу глибше вивчати тему. Змінюється функція викладача, який виступає у ролі консультанта, заохочуючи співробітництво студентів[5].

Існують проблеми у використанні активних методів навчання:

– необхідність діагностики рівня підготовки здобувачів освіти до занять;

- охоплення всіх здобувачів освіти активною навчально-пізнавальною діяльністю;
- забезпечення літературою, інформаційними технологіями;
- поєднання традиційних методів навчання із активними методами;
- пошук найбільш ефективних методів в залежності від рівня підготовки здобувачів освіти, теми заняття;
- організація взаємодії здобувачів освіти на основі навчального матеріалу.

Особливістю використання активних методів навчання здобувачів вищої освіти є те, що перед викладачем висувається ціла низка завдань:

- інформаційне – включає велику кількість різноманітних положень, тлумачень, концепцій, знання яких необхідне для засвоєння певної теми;
- мислительне – передбачає навчити здобувачів освіти порівнювати, аналізувати, співставляти окремі положення, факти, теорії, підходи;
- практичне – вміння знаходити підтвердження своїх знань на практиці, самим моделювати педагогічну діяльність;
- академічне – оволодіння знаннями з інших предметів;
- спеціальне – оволодіння здобувачами освіти навичками конспектування, ведення дискусії, диспуту, вміння триматись перед аудиторією, відстоювати свою позицію, володіння культурою ведення дискусії, формування ораторських здібностей, культури мовлення.

В освітньому середовищі закладу вищої освіти актуальними є такі групи активних методів навчання:

- 1 група – теоретичні (інноваційні методи навчання, проблемні методи навчання, модульні методи навчання тощо);
- 2 група – практичні (рольові, ділові, пізнавальні ігри, бліц - ігри, олімпіади, тренінги, контекстне навчання, драматизації вільного вибору завдання тощо).

Активні методи навчання – це спосіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти і творча ініціатива викладача, що має такі емпіричні характеристики:

- колективно-групову форму навчання, яка відповідає колективній природі навчальної діяльності і знань;
- розвиваючу інтелектуальну дію, яка передбачає обмін ролями, функціями, позиціями, результатами роботи;
- ділову та міжособистісну насиченість комунікації;
- стійкий емоційно-позитивний фон навчання;
- включення особистості у процес навчання.

Активне навчання відрізняється своїми особливостями:

- вимушеною активізацією мислення здобувача освіти, незалежно від того, бажає він цього чи ні;
- довготривалим часом залучення здобувачів освіти у навчальний процес;
- самостійними творчими рішеннями здобувачів освіти, підвищеним

ступенем мотивації та емоційності;

- постійним взаємозв'язком здобувачів освіти та викладачів за допомогою прямих та зворотних зв'язків.

Перевагою активного навчання є його вплив на розвиток у здобувачів освіти потреби до самонавчання і самовдосконалення. Саме активне навчання допомагає здобувачам освіти вміло керувати ситуацією, виключає виникнення одного з найбільш некерованих явищ – збігу обставин.

В освітньому процесі необхідне раціональне, обґрунтоване поєднання різних прийомів. При відносному пріоритеті активних методів на заняттях повинні використовуватися: самостійна творча робота здобувачів освіти, інформаційні технології, робота з науково-методичною літературою, індивідуальна практична діяльність.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок

Проведене нами дослідження довело, що методи активного навчання – надзвичайно ефективні, вони позитивно впливають на настрій здобувачів освіти, позбавляють повторення, допомагають емоційно сприйняти навчальний матеріал, що призводить до кращого його запам'ятовування; активізує та збуджує розумову діяльність; підвищує інтерес до предмету; розвиває уміння та навички самостійної розумової праці; впливає на розвиток пізнавальних, творчих можливостей і здібностей, забезпечення стійких та осмислених знань, вміння самостійно поповнювати знання, творчо мислити.

Таким чином, використання методів активного навчання підвищує пізнавальний інтерес здобувачів освіти, зростає ступінь засвоєння ними знань, умінь та навичок, значно поліпшується освітній процес.

Література

1. Алексюк А.М. Загальні методи навчання в школі. – Вид. 2-е, перероб. и доп. – Київ: Рад. Школа, 1981. – 650 с.
2. Лернер И.Я. Дидактическая система методов обучения. – Москва: Знание, 1976. – 28с.
3. Пащенко М.І., Гедзик А.М. Методи активізації навчально-виховного процесу. Методичні рекомендації. – Умань, 1999. – 72 с.
4. Пащенко М. І. Використання активних форм і методів викладання педагогічних дисциплін у підготовці майбутніх вчителів. // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред: Мартинюк М. Т. – Умань: ПП Жовтий О.О., 2016 – частина І. – С. 258 – 268.
5. Пащенко М.І. Вплив активних форм і методів навчання на активізацію пізнавальної діяльності майбутніх фахівців: Науковий вісник: збірник наукових праць. – Випуск 1. Денисюк Т. К. (відп. за випуск), – Умань: ВПЦ «Візаві», 2018. – 196 с.
6. Смолкин А.М. Методы активного обучения: Науч. метод. пособие. – Москва: Высш. шк., 1991. – 176с.
7. Шаталов В.Ф. Навчати всіх, навчати кожного. Педагогічний пошук. – Київ: Рад. школа, 1988.– С.127–189.

References

1. Aleksyuk, A.M. (1981). *Zahalni metody navchannia v shkoli*. [General methods of teaching at school. - Kyiv: Soviet School]. [in Ukrainian].
2. Lerner, I.Ya. (1976). *Didaktycheskaya systema metodov obuchenyya*. [Didactic system of teaching methods. - Moscow : Knowledge]. [in Russian].
3. Pashchenko, M.I., Hedzyk, A.M. (1999). *Metody aktyvizatsii navchalno vykhovnoho protsesu. Metodychni rekomendatsii*. [Methods of activating the educational process. Guidelines]. – Uman. [in Ukrainian].
4. Pashchenko, M.I. (2016). *Vykorystannia aktyvnykh form i metodiv vykladannia pedahohichnykh dystsyplin u pidhotovtsi maybutnikh vchyteliv*. [The use of active forms and methods of teaching pedagogical disciplines in the future teachers' training. //The collection of scientific works of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University / Edited by M. T. Martyniuk – Uman: Zhovtyi O.O. – Part I p. 258 - 268]. [in Ukrainian].
5. Pashchenko, M.I. (2018). *Vplyv aktyvnykh form i metodiv navchannia na aktyvizatsiyu piznavalnoyi diyalnosti maybutnikh fakhivtsiv*. [The influence of active forms and methods of teaching on the activation of cognitive activities of the future specialists //Scientific Bulletin: the collection of scientific papers. – Issue 1. / Edited by T.K. Denysiuk. – Uman: "Vizavi"].[in Ukrainian].
6. Smolkin, A.M. (1991). *Metody aktyvnoho obuchenyya: Nauch. – metod. posobye*. [Methods of active learning: Scientific methodic manual.– Moscow: Higher school] . [in Russian].
7. Shatalov, V.F. (1988). *Navchaty vsikh, navchaty kozhnoho. Pedahohichnyy poshuk*. [To teach everyone, to teach everybody. Pedagogical search. – Kyiv: Soviet School. [in Ukrainian].

Abstract. Modern social conditions strengthen the requirements for the professional level of the specialist, aim at the formation of an initiative, energetic, independent personality, endowed with creative thinking. This presupposes such an approach to the future specialists' training which is based not on the transmission of the ready-made knowledge but on the creation of the conditions for the development of the creative activities of higher education students.

Therefore, active teaching methods are gaining more and more recognition in practice of higher education institutions. During the application of active learning methods their advantages in comparison with traditional ones are revealed: the forced activity of students, an independent choice of every person, a need for decision-making, a high degree of motivation, a quick feedback.

So the essence and content of organization the active cognitive activities of students at the higher education institution are explained in the article. The expediency of usage the active forms and teaching methods in the process of teaching the pedagogical subjects is proved. Methods of active teaching the pedagogical subjects are clearly defined and characterized. Among them are different didactic games, business, role-playing games, brain storming activities, discussions, other practical problem-solving activities. The main features of active teaching methods are also identified by the authors. The conditions of influence of active teaching methods that promote the formation of positive business qualities of students are highlighted. The article identifies the possible problems of using active teaching methods in training. The influence of active teaching methods on the development of cognitive, creative abilities and skills of students is determined.

The authors give their recommendations for the use of active teaching methods in the training process of the future teachers.

Key words: activation of students' cognitive activities, cognitive interest, active teaching methods, a role-playing game, brain storming, the development of creative abilities, future teachers' training.

Стаття відправлена 10.12.2020.

УДК 377.784

FEATURES OF VOCAL-PEDAGOGICAL WORK IN A VOCAL-THEATER GROUP**ОСОБЕННОСТИ ВОКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ВОКАЛЬНО-ТЕАТРАЛЬНОМ КОЛЛЕКТИВЕ****Soldatkina Olga./ Солдаткина О.В.***Bachelor's degree, student of magistrature /Бакалавр, студент магистратуры**Кандидат педагогических наук, кандидат педагогических наук, доцент***Marufenko Helen/ Маруфенко Е. В.***кандидат педагогических наук, Ph.d / доцент**ФГБОУ ВО «Владимирский государственный университет имени**Александра Григорьевича и Николая Григорьевича Столетовых» (ВлГУ)**г. Владимир, Россия*

Abstract: the article discusses the main stage tasks, as well as the requirements for public performance of a vocalist. The article also tasks on the basic principles of vocal-pedagogical work in a vocal-theater group.

Keywords: image of a vocalist, tasks of vocal training, artistic image of a work, vocal and theatrical group.

The requirements for performing training of a performer-vocalist in modern world culture are changing qualitatively due to the increase in the number of graduates of creative Universities who seek to organize their own concert groups of Amateur performances and offer a performance «product» of dubious quality. In this regard, it is necessary to update the basic principles of performing vocal training of students, as well as pay special attention to the problem of becoming a vocalist-performer not only from the technical equipment, but also, first of all, a performer-artist who owns the techniques and skills of vocal and stage embodiment of character consciousness[2], at any time, ready for an exciting, creatively thought-out performance.

A vocal learner must be prepared for a complex continuous process of creative, intellectual, and vocal development that requires emotional, physical, and spiritual dedication. The study of the literary and musical text of the work should be supported by a comprehensive analytical work on the performed work: the study of the era, style, literary source, interpretations of performers of various national vocal schools and analysis in relation to their vision of the image laid down by the composer and embodied by the performer.

From the very beginning, the head of the vocal group, the vocal teacher should activate the artist's attention to the fact that only with great perseverance and work can you achieve success and develop your skills. The main driving forces of the process of vocal training are curiosity and dissatisfaction with the level of their knowledge, in this regard, the ancient Greek philosopher Socrates said- «it's not a shame not to know, it's a shame not to strive to learn».

The method of work on a vocal work should be largely consistent and individual. With each learned work, the repertoire becomes more and more complex, the task statement becomes more complex, but the basic principle of training remains

the same, and consists in the unity of artistic and technical development of the artist, and, despite the fact that the share of technical moments at the beginning of training will significantly prevail over artistic content, it is necessary to remember that only technical tasks when performing elementary vocal exercises without emotional content, without creating an image will lead to the inevitable «cooling down» in the process of vocal work.

Of course, a vocalist, and especially a beginner, must systematically and consistently take care of the vocal and technical component of the work until he becomes an artist with a developed and completely subordinate system of sound formation and sound science. Having reached the level of skill, having developed a sufficient amount of vocal and technical skills, it will be enough for him to choose the necessary technique for the implementation of this artistic idea. But even in this case, the process of improving your professional vocal skills will not stop.

When working on a work, it is necessary to talk with the artist of the vocal and theater group about the problem of the relationship between emotional passion for performance and self-control, they should complement and balance each other. As K.S. Stanislavsky said: «Hot heart» and «cold mind» in unity guide the singer in the preparatory work on the image, and at the time of performance in front of the audience. Applying the idea of K.S. Stanislavsky, we must remember that the predominance of the control element in the performance will lead to a cold performance, and the predominance of emotional enthusiasm can lead to emotional overload of the image.

Along with the idea of K.S. Stanislavsky, the artist also needs to keep in mind the problem of form and content in performance. Clarity of purpose and depth of its implementation should be embodied in the result of a detailed examination of the work, history, libretto, an era with its artistically-shaped sphere, and many other nuances. For high-quality expressive performance of a work, even with perfect technical training, you should operate with many concepts, have a rich imagination that allows you to plunge the listener into another era, into another world.

A vocal teacher is an all-round leader of the artist, and his advice should be systematic, sensitive, and initiative. For performing training of an artist of a vocal and theatrical group, such a pedagogical principle as the principle of an individual approach is especially relevant. Training a future vocalist involves the harmonious development of the performing will, vocal attention, and musical taste. It is also important to develop self-control and self-analysis and self-correction of the artist.[3] Public performance artist involves «learning» musical material, which is why before the public are advised execution only well-learned repertoire, and hoped that the work «will ripen on public» – very misleading, as it teaches to the frivolous and irresponsible attitude.

It is also important to identify the inner meaning of the work, the so-called «subtext». So, for example, the external plot and the internal content of the performance may differ: you can talk with laughter about fear and with anger about love. The artist's task is not to illustrate the word that is being sung at the moment, but to search for what is behind it, that is, to strive for a true disclosure of the content of the work and the implementation of stage tasks.

The Central task of the vocalist teacher is to identify and reveal the artist's personality, to develop the brightness and originality of his voice and creative nature, to warn against imitating other performers, from becoming a «copy». The essence of the General principle of working on a work is a deep study of poetry and music, in creative interpretation and at the same time accurate reproduction of the author's text. Unfortunately, the realities of today are such that all sorts of external effects that lead the listener away from the composer's idea, showing themselves, and not music and poetry, are common.

Thus, the study of the peculiarities of performing training of an artist in a vocal and theater studio in the realities of today's culture is relevant and requires further in-depth research.

References:

1. Smelkova T. D., Saveleva Yu. V. Fundamentals of teaching vocal art: Textbook. – St. Petersburg: publishing house «LAN»; publishing house «PLANET of MUSIC», 2014. – 160p.
2. Soldatkina O. V., Marchenko E. V. Creating an artistic image in vocal performance: goals, tasks, stages / O.V. Soldatkina, E.V. Marufenko // High scientific goals 2018: Collection of abstracts. – Minsk: Yelets, 2018. – P. 28-31.
3. Yemelyanov V.V. development of voice. Coordination and training. 5th ed., ster. - St. Petersburg: publishing house «LAN»; publishing house «PLANET of MUSIC», 2007. - 192 p.

Аннотация: в статье рассматриваются основные сценические задачи, а также обозначены требования к публичному выступлению вокалиста. Также в статье затрагиваются основные принципы вокально-педагогической работы в вокально-театральном коллективе.

Ключевые слова: образ вокалиста, задачи вокальной подготовки, художественный образ произведения, вокально-театральный коллектив.

Научный руководитель: к.п.н., доцент, Ph.d., Маруфенко Е.В.

Статья отправлена: 11.12.2020 г.

© Солдаткина О.В.

УДК 372.853

EDUCATIONAL INFORMATION ENVIRONMENT "VIRTUAL PHYSICS CLASSROOM" AND SMARTPHONES AS TOOLS IN PHYSICS

НАВЧАЛЬНО ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ «ВІРТУАЛЬНИЙ КАБІНЕТ ФІЗИКИ» ТА СМАРТФОНИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ

Banak R. / Банак Р.Д.

ORCID ID 0000-0002-5790-7792

аспірант кафедри теорії та методики навчання фізики та астрономії

НПУ імені М.П. Драгоманова, Київ, вул. Пирогова 9, 02200

вчитель фізики та астрономії НВК «Домінанта», Київ, вул. Юності 3, 02192

Анотація. Багато вчителів фізики професіоналів своєї справи, зіштовхуються з проблемою оцінки рівня знань в реальному часі під час проведення уроку. Тим не менше, сьогодні, з Інтернетом та новим технологіями, якими учні користуються повсякденно, зокрема смартфони, таку проблему можна вирішити досить просто. Вчитель задає кілька запитань у навчально-інформаційному середовищі «Віртуальний кабінет фізики», учні відповідають на них за допомогою смартфонів. Таким чином, вчитель бачить, що вивчили учні, і може корегувати навчальний процес відповідно до результатів. У цій статті ми представляємо результати використання навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики» та смартфонів для визначення рівня знань учнів з фізики. Поєднавши навчально-інформаційне середовище та смартфони учнів, вчителі можуть досягти трьох різних цілей: оцінка в режимі реального часу навчання учнів, мотивація учнів та збільшення можливостей для активного навчання.

Ключові слова: навчально-інформаційне середовище, навчальний процес фізики, тест-контроль.

Вчителі фізики постійно зіштовхуються з великим випробуванням у навчальному процесі: вони повинні оцінити результати навчання учнів в класі та зробити це в реальному часі. І зробити це потрібно без скорочення часу на освоєння нового навчального матеріалу.

Тому вчитель повинен мотивувати учнів для того, щоб вони активно вчилися і брали участь в обговоренні навчального матеріалу. Тим не менше, у багатьох випадках учні ні виявляють свої сумніви, ні відповідають на питання, які вчитель сформулював публічно, лише невеликий відсоток складають ті, хто бере активну участь у навчальному процесі. Як результат, учитель контролює лише темп та якість навчання цих учнів.

Часто трапляються й інша ситуація. Учитель дає фізичну задачу або фізичну ситуацію, учні мають час подумати над відповіддю. Згодом він запитусь одного чи кількох учнів про те, що вони думали або як вони це вирішили, щоб оцінити рівень засвоєння знань та розуміння учнями. Однак в обох випадках вчителю вдається лише побачити хід мислення та результат навчання невеликої частини учнів класу. Крім того, такі способи забирають багату часу, що відведений на урок.

Послідовники активного навчання фізики [1] використовують завдання, в яких учні розкривають зміст навчального матеріалу, обговорюють та вдосконалюють свої уявлення про фізичні явища. Такі послідовності зручно

впроваджувати за допомогою нових технологій. Skorиставшись постійно більш досконалими функціями та розповсюдженням існуючих сьогодні пристроїв, можна просувати основні процеси активного навчання фізики.

Майже всі учні, не кажучи всі, користуються смартфонами, також звичайним є використання ноутбуків. Портативність робить мобільні пристрої дуже корисними для навчання, тому що учні можуть отримати доступ до мережі Internet і постійно залишатися на зв'язку з іншими.

Ми вже говорили про застосування навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики», яке ми впроваджуємо в навчальний процес фізики, для контролю рівня знань учнів під час навчального процесу з фізики [2]. На сайті навчально-інформаційного середовища створена веб-сторінка «Тест-контроль» (рис. 1.), що дає можливість проводити швидкі тест-контролі під час навчального процесу.

Віртуальний кабінет фізики

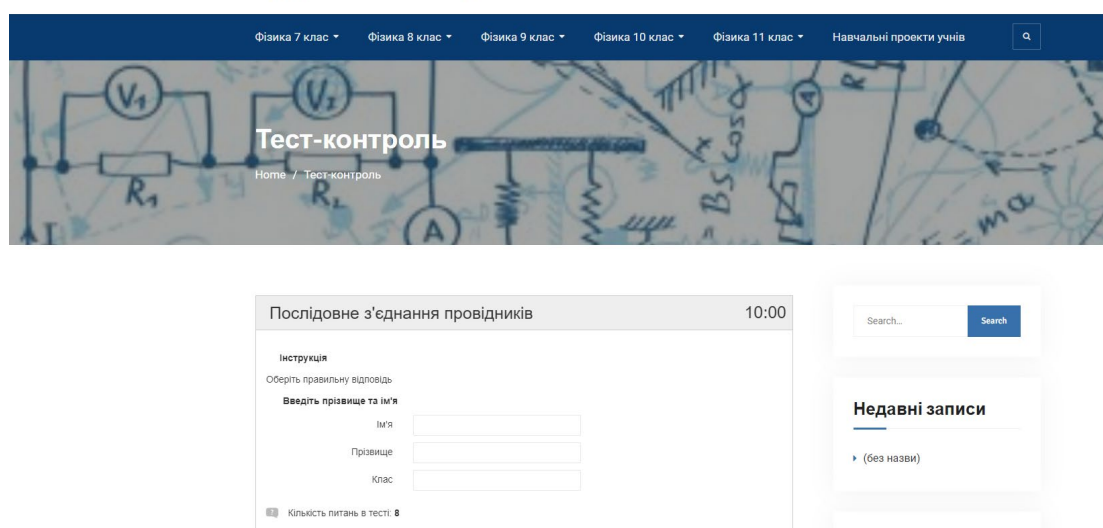

Рис. 1. Вікно сторінки «Тест-контроль»

Всі учні можуть дуже швидко відповісти на кілька запитань, і вчитель побачить результати відповідей. Для створення таких швидких тестів можна використовувати різні онлайн сервіси та вбудовувати їх у навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики».

Ці сторінки є розумними системами реагування учнів. Потрібен лише зв'язок з мережею Internet та такий пристрій, як планшет або смартфон. Вчитель розробляє ряд запитань. Учні просто входять у систему за допомогою свого пристрою та в режимі реального часу дають відповідь на них. Вчитель може переглядати звіти на своєму комп'ютері, як електронну таблицю Google або як файл Excel (рис. 2).

Ці сторінки мають наступні переваги: не потрібно використовувати ні програмне забезпечення, ні для будь-якого додаткового електронного пристрою, а потрібно лише користуватися звичними ресурсами: Internet та смартфони.

Маючи на увазі стратегії активного навчання, ці інструменти полегшують навчальний процес. Також це може бути корисним для підвищення ефективності колективного навчання. А саме, досить часто в учителя є учні,

котрі працюють у групі, але всі вони мають однакові знання.

	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T
	Потрачено времени	Ім'я	Прізвище	Клас	Колічество правильних ответов	Процент правильных ответов [%]	Вопрос № 1	Вопрос № 2	Вопрос № 3	Вопрос № 4	Вопрос № 5	Вопрос № 6	Вопрос № 7	Вопрос № 8	Вопрос № 9
3	0:02:37	Іван	Слава	9-A	9	75	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	Ах Н20	Закон всевітньо 60 м			1
4	0:02:39	Ішметов	Igor	9-A	11	91,67	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Закон всевітньо 60 м			1
5	0:07:19	Поліна	Авраменко	9-Б	12	100	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Третій закон Ньс60 м			1
6	0:07:54	Олег	Петренко	9-Б	10	83,33	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	ах	Третій закон Ньс60 м			1
7	0:08:31	Даша	Ткачова	9-A	11	91,67	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Закон всевітньо 60 м			1
8	0:04:15	Влада	Юрченко	9-A	10	83,33	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	ах	Третій закон Ньс60 м			1
9	0:10:57	Олександр	Орлик	9-Г	8	66,67	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	5х	Третій закон Ньс60 м			4
10	0:13:58	Ігор	Міщирки	9-Б	10	83,33	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	5х = vox + ax/2	Третій закон Ньс60 м			1
11	0:14:26	Владислав	Токар	9-Б	10	83,33	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	ax/2	Третій закон Ньс60 м			1
12	0:09:04	Каріна	Шестопал	9-Б	11	91,67	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Закон всевітньо 60 м			1
13	0:01:57	Забарна	Алекса	9-Б	8	66,67	Перший закон Ньс3 Н	м/с2		90 Н	1	Закон всевітньо 60 м			1
14	0:14:33	Соня	Міхеєва	9-Б	10	83,33	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Третій закон Ньс60 м			3600
15	0:09:24	Кирило	Захарчук	9-Г	3	25	Другий закон Ньс3 Н	м/с2		90 Н	5х=0ax+at2/2	Перший закон Ньс120 м			90
16	0:05:08	Майя	Вожкова	9-Г	12	100	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Третій закон Ньс60 м			1
17	0:09:14	Fedir	Loratiuk	9b	12	100	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Третій закон Ньс60 м			1
18	0:02:53	Святослав	Валерій	9-A	9	75	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	ах	Закон всевітньо 60 м			1
19	0:08:32	Андрей	Отрошко	9г	8	66,67	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	t2=(ax*t2)/2	Третій закон Ньс60 м			37,5
20	0:09:38	Максим	Компанієць	9-Б	7	58,33	Закон всевітньо 0 Н	м/с2		90 Н	a(x)	Третій закон Ньс60 м			3,6
21	0:08:27	Максим	Компанієць	9-Б	6	50	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	a(x)	Третій закон Ньс20 м			3,6
22	0:14:55	Кирило	Захарчук	9-Г	5	41,67	Другий закон Ньс3 Н	м/с2		90 Н	5х=vox+at2/2	Закон всевітньо 60 м			03.06.2020
23	0:15:34	Єлизавета	Корченко	9-A	9	75	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	ах	Закон всевітньо 60 м			1
24	0:17:18	Костянтин	Аксенов	9-Б	10	83,33	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	ю0	Третій закон Ньс60 м			1
25	0:03:22	Артем	Горбатюк	9-а	9	75	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	ах	Закон всевітньо 60 м			1
26	0:11:38	Катерина	Бикова	9-A	12	100	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Третій закон Ньс60 м			1
27	0:04:43	Ксенія	Русіна	9-A	11	91,67	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Закон всевітньо 60 м			1
28	0:01:10	Валерія	Зотова	9-A	6	50	Третій закон Ньс3 Н	м/с2		90 Н	ах	Закон всевітньо 120 м			1
29	0:02:50	Валерія	Зотова	9-A	6	50	Третій закон Ньс3 Н	м/с2		90 Н	ах	Закон всевітньо 120 м			1
30	0:10:48	Мірослава	Крисан	9-A	11	91,67	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Закон всевітньо 60 м			1
31	0:06:17	Ірина	Кузьменко	9-A	12	100	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Третій закон Ньс60 м			1
32	0:03:37	Дар'я	Ткачова	9-A	10	83,33	Третій закон Ньс3 Н	м/с2		90 Н	а	Закон всевітньо 60 м			1
33	0:07:15	Вероніка	Осадча	9-Б	8	66,67	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	ах	Третій закон Ньс60 м			10
34	0:15:40	Марія	Дорул	9-A	12	100	Закон всевітньо 3 Н	м/с2		90 Н	а	Третій закон Ньс60 м			1

Рис. 2. Таблиця результату виконання завдань учнями в таблиці Excel

Використання цих інструментів є корисним для вчителя, оскільки це дає можливість контролювати навчання учнів у реальному часі без скорочення часу на вивчення нового навчального матеріалу. Таким чином, вчитель може проаналізувати, які сумніви в учнів виникають, і продумати подальший процес навчання з необхідними корективами.

Виходячи з вище сказаного, розробляється кілька способів:

1. Вчитель може легко розробляти тести, які можуть мати кілька варіантів відповідей або відкриті питання.
2. Учні можуть відповісти лише за допомогою смартфона в мережі Internet.
3. Вчитель одразу бачить результати тестування.
4. Результати тестів не загальнодоступні, вони відомими лише вчителю.

Виходячи з вище казаного, ми зосередились на інтеграції навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики» та смартфонів на уроках фізики, за умови, що більшість учнів використовують його для доступу до даного навчального середовища через мережу Internet. Використання смартфонів в поєднанні з навчальним середовищем має наступні переваги:

1. Навчання у віртуальному кабінеті фізики може бути використано для заохочення як самостійного, так і спільного навчання, а також, обміну досвідом між учнями.
2. Навчальне середовище дає можливість вилучити частину формальності з навчального процесу та залучає неохочих учнів.
3. Віртуальний кабінет фізики допомагає учням залишатися більш зосередженими протягом довшого періоду.
4. Мобільне навчання допомагає підняти самооцінку учнів.
5. Навчально-інформаційне середовище допомагає подолати стійкість до використання комп'ютерних технологій та може допомогти подолати прогалини інформаційної компетентності учнів.

7. Учні дуже добре ними користуються.

8. Смартфони дуже гнучкі, учні можуть ними користуватися в будь-який час і в будь-якому місці, та мати постійний доступ до навчальних матеріалів навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики».

9. Віртуальний кабінет фізики може розширити можливості учнів із вадами зору чи слуху.

Про потужність використання мобільного телефону сказано у літературі [3].

Покажемо зразок та методологію використання навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики» з використанням смартфона на уроках фізики в закладі освіти II рівня.

У цьому дослідженні брали участь учні двох 8-х та двох 9-х класів навчально-виховного комплексу «Домінанта» м. Києва. Кількість уроків фізики 2 години та 3 години на тиждень, відповідно. Впровадження відбувалось протягом двох місяців.

На меті цього завдання було:

- провести інтеграцію навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики» в навчальний процес фізики;
- перевірити доцільність смартфонів для проведення контролю рівня знань учнів та для можливості через них доступу до навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики».
- збільшення можливостей активного навчання фізики в класі.

Вчитель фізики задає деякі питання у Віртуальному кабінеті фізики для оцінки результату навчання учнів. Час відведений на виконання завдання близько 10 хв. Тест, як правило, складається з 6 запитань, представлених у навчально-інформаційному середовищі. Учні відкрили сторінку «Тест-контроль» віртуального кабінету фізики, обрали вказаний блок питань, після чого учнів відповідають на них індивідуально.

Наведемо приклади питань та відповідей на уроці фізики у 8-х класах. Ми задавали учням по шість запитань в кожному класі, деякі з них мали багато варіантів відповідей, а кілька відкритих питань. Одним із прикладів запитання з декількома варіантами було:

Укажіть співвідношення, яке завжди виконується в разі послідовного з'єднання двох провідників.

$$\text{А) } U_1 = U_2 \quad \text{Б) } I_1 = I_2 \quad \text{В) } R_1 = R_2 \quad \text{Г) } R_1 = 2R_2$$

Відповіді учнів одного з класів на одне з питань про властивості послідовного з'єднання провідників показані у таблиці 1.

Таблиця 1.

Відповіді учнів на одне із запитань у віртуальному кабінеті за допомогою смартфонів та в класі.

	Відповідь у віртуальному кабінеті	Відповідь у класі
А	3 %	3 %
Б	60 %	41 %
В	31 %	38 %
Г	6 %	18 %

Ми намагався утворити групи таким чином, щоб були різні відповіді. У цьому випадку видно, що в кожній групі більшість відповідей "Б" та інші варіанти відповідей. Після групового етапу опитування відбулися зміни, хоча і не дуже суттєві.

Інший приклад запитання на закони Ньютона для учнів 9-х класів. На столі лежить підручник. Система відліку пов'язана зі столом. Її можна вважати інерціальною, якщо підручник...

- А) Знаходиться в стані спокою відносно столу
- Б) Вільно падає з поверхні стола
- В) Рухається рівномірно по поверхні столу
- Г) Знаходиться в стані спокою або рухається рівномірно по поверхні столу

В результаті опитування ми отримали наступні результати, які подані у таблиці 2.

Таблиця 2.

Відповіді учнів на одне із запитань у віртуальному кабінеті за допомогою смартфонів та в класі.

	Відповідь у віртуальному кабінеті	Відповідь у класі
А	24 %	29 %
Б	9 %	7 %
В	12 %	18 %
Г	55 %	46 %

Після проведення даного виду контролю рівня знань учнів, ми запитали їх думку за допомогою короткого опитування. Учні заявили, що цей досвід допоміг їм активніше працювати на уроках фізики, та їм зручно одразу отримувати свої результати.

Ми запитали щодо оптимальної частоти використання та на скільки був корисний такий досвід контролю рівня знань.

Негативні причини такої думки учнів полягали в тому, що «вчитель повинен пояснити більше навчального матеріалу» та «він також повинен використовувати інші способи». Що стосується позитивних коментарів, то вони підкреслити, що «це було смішно», «це допомогло сперечатися», «полегшило розуміння» та «полегшило взаємодію з однокласниками».

Результати відповіді на питання, пов'язане з позитивним досвідом роботи у віртуальному кабінеті фізики за допомогою смартфона, показали, що майже 50% учнів сказали, що «це так цікаво робити тести в мобільному телефоні». Крім того, інші відповіді (приблизно 10-15% учнів, які обирали інші варіанти відповіді) вважали, що «це допомогло мені бути мотивованим», «це робота в групі» і «це змусило серйозно думати».

В процесі тестування учнів у віртуальному кабінеті за допомогою смартфонів ми зіштовхнулися з рядом проблем. Окрім логістичної та технічної проблем, це те, чого у деяких учнів не було мобільного телефону і що Wi-Fi іноді не працював належним чином, також вони сказали, що питання були складними.

Зі сторони ми могли спостерігати, що класи стали краще організованими

до навчального процесу, оскільки вчитель фізики має змогу провести швидке оцінювання всього класу та перевірити рівень засвоєння навчального матеріалу з фізики.

Як результат ми отримали, що більшості учнів заняття сподобались. Проте, були інші думки, пов'язані з технічним забезпеченням (наявністю смартфонів та доступу до мережі Internet) та обмаль часу на виконання завдань.

З огляду на нові технологічні досягнення та програми, їхні можливості стає все простіше інтегрувати у навчальний процес фізики в класі. Тестування в навчально-інформаційному середовищі «Віртуальний кабінет фізики» за допомогою смартфонів - це дуже корисний спосіб контролю знань в навчальному процесі, оскільки він можливість вчителю перевірити знання навчання всіх учнів у реальному часі без додаткових затрат часу на перевірку завдань та з мінімальною затратою урочного часу. Крім того, передбачено що більшість учнів мають смартфони, непотрібні будь-які додаткові матеріали та інші додаткові економічні витрати.

Результати цього дослідження показують, що навчально-інформаційне середовище та смартфони є навчальними інструментами, які можуть сприяти активному навчанню фізики в класі. Використовуючи ці інструменти, вчителі можуть знати в режимі реального часу початкові відповіді учнів і можуть організувати навчальний процес таким чином, щоб викладання навчального матеріалу було більш продуктивним для подальшого навчання фізики в класі.

Учні, які брали участь у дослідженні, про яке повідомляється, вважають, що віртуальний кабінет фізики та смартфон для тестування - це корисний інструмент, оскільки підтримує навчання та стимулює його. Крім того, це допомогло їм бути в курсі свого рівня знання та активізувати свою роботу на уроках для покращення своєї досягнень.

Обмеженнями цього дослідження були короткий час для інструктажу проходження контролю рівня знань та поганий доступ до мережі Internet.

Нарешті, оскільки сьогодні більшість учнів мають смартфони та доступ до мережі Internet, навчально-інформаційне середовище «Віртуальний кабінет фізики» є інструментом, який робить можливим виконання тих завдань, які сприяють формуванню особистісних здібностей, та активувати навчання фізики в класі.

Література:

1. Meltzer, D. E., & Thornton, R. K. (2012). Resource Letter ALIP-1: Active-Learning Instruction in Physics. *American Journal of Physics*, 80 (6), 478 - 496.
2. Банак Р. Застосування навчально-інформаційного середовища «Віртуальний кабінет фізики» для контролю рівня знань учнів з фізики /Р. Банак// Фізика та Астрономія в рідній школі: Науково-методичний журнал №2 (143) березень-квітень 2019 – Вид-во Педагогічна преса – 2019. С. 35-39.
3. Prensky, M. (2004) *What can you learn from a cell phone? Almost anything!* Retrieved from <http://www.marcprensky.com/writing/>, accessed 13 October 2012.
4. Шут М.І., Благодаренко Л.Ю. Підготовка компетентного вчителя фізики: аспекти сучасного розуміння. Наукові записки. Випуск 11.Серія: Проблеми

методики фізико-математичної і технологічної освіти. Частина 1. Кропивницький: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2017. С. 142-148.

5. Duncan, D.K.; Hoekstra, A.R. & Wilcox, B.R. (2012) Digital devices, distraction, and student performance: Does in-class cell phone use reduce learning? *Astronomy education review*, 11, 010108-1, 10.3847.

Abstract. Many professional teachers of Physics face the problem of assessing the level of knowledge in real time during the lesson. However, today, with the help the Internet and new technologies that students use every day, including smartphones, this problem can be solved quite easily. The teacher asks several questions in the learning and information environment "Virtual Physics Classroom", students answer them with the help of smartphones. Thus, the teacher realises what the students have learned and can adjust the learning process according to the results. In this article, we present the results of using the learning and information environment "Virtual Physics Classroom" and smartphones to determine the level of students knowledge in physics. By combining the learning environment and students' smartphones, teachers can achieve three different goals: real-time assessment of student learning, student motivation, and increasing of opportunities for active learning.

Key words: educational and information environment, educational process of physics, test control.

*Науковий керівник: Академік НАПН України,
докт. фіз.-мат. наук, професор Шут Микола Іванович
стаття відправлена 11.12.2020
Р.Д. Банак*

УДК 378.147

ENSURING THE QUALITY OF TEACHER TRAINING IN GREAT
BRITAIN

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Strelchenko L.V. / Стрельченко Л.В.

с.р.с. / к.п.н.

ORCID: 0000-0001-6538-9596

Donetsk National Medical University, Lyman, Privokzalna, 27, 84404

Донецький національний медичний університет,

м. Лиман, Привокзальна, 27, 84404

Анотація. Статтю присвячено дослідженню питання якості підготовки вчителів у Великій Британії, а саме системи освіти вчителів, яка є загальновизнаною в світі. В статті визначено особливості професійної підготовки вчителів в університетах Об'єднаного Королівства, роль навчання педагогів впродовж життя, а також значення сертифікації вчителів як підтвердження їх академічної кваліфікації.

У дослідженні проаналізовано основні нормативні документи, які забезпечують якість професійної підготовки вчителів у Великій Британії, серед яких Національна навчальна програма, програма початкової підготовки вчителів, стандарти для вчителів, Документ Рамкової політики та інші. Виявлено, що Асоціація викладачів організовує постійний професійний розвиток вчителів у країні, що сприяє забезпеченню якості вищої освіти.

Ключові слова: професійна підготовка вчителя, вища освіта в Великій Британії, методи навчання, якість освіти вчителів.

Вступ.

Загальновизнано, що сприяння якості підготовки вчителів є ключовим елементом у вдосконаленні початкової та середньої освіти у Великій Британії. Департамент освіти (Department of Education) та Департамент зайнятості та навчання (Department for Employment and Learning) спільно здійснюють огляд освіти вчителів. Ключовою метою, як наголошено в дослідженні «Огляд освіти вчителів» (Teacher Education Review), є забезпечити організацію і діяльність системи освіти вчителів для ефективного вирішення змін, що стоять перед освітнім сектором у найближчі роки.

Британський дослідник Крістофер Дей в дослідженні «Політика, освіта вчителів та якість викладачів та викладання» (Policy, teacher education and the quality of teachers and teaching) зазначає, що незалежно від негативів чи позитивів політичних реформ, культур, контекстів та особливостей їхньої історії та юрисдикції, дослідники поділяють пристрасть до просування висококваліфікованої підготовки та подальшого підвищення кваліфікації вчителів, що забезпечують наукові дослідження, та є колективною надією та рішучістю в досягненні кращого майбутнього в системі освіти вчителів [1]. Сучасний контекст соціального розвитку лежить в концепції безперервної освіти як фундаментального імперативу стратегії освіти на глобальному та національному рівнях. Безперервна освіта в Великій Британії розглядається як вирішальний принцип побудови нової моделі освіти з доброчесністю як фактором, що регулює діяльність різних закладів вищої освіти.

Основний текст.

Для того, щоб викладати в державній школі в Англії, вчитель повинен здобути науковий ступінь та отримати статус кваліфікованого вчителя (Qualified Teacher Status, QTS), оволодівши програмою початкової підготовки вчителів (Initial Teacher Training, ITT). Педагог має відповідати мінімальним вимогам стосовно знання англійської мови, які зафіксовані в Загальному сертифікаті про середню освіту (The General Certificate of Secondary Education, GCSE), якщо прагне викладати на початковому рівні. Цей сертифікат є академічною кваліфікацією з певного предмета, яка здобувається в Англії, Уельсі та Північній Ірландії. Звичайно, вчитель може викладати в державних школах, академіях та безкоштовних школах в Англії без QTS, але все ж сертифікат є основною перевагою при прийнятті вчителя на роботу.

Норвезько-британське дослідження Пола Стівенса, Фіна Егіла Тоннессена та Кріса Кіріаку «Підготовка вчителів та освіта вчителів в Англії та Норвегії: порівняльне дослідження цілей політики» (Teacher Training and Teacher Education in England and Norway: a comparative study of policy goals) показало, що загальновизнана початкова підготовка вчителів в Англії – це, як впливає з назви, модель навчання, яка спрямована на те, щоб залучити викладачів-практикантів до набуття ними практичних навичок та готовності, необхідних для: навчання учнів предметам Національної навчальної програми (National Curriculum subjects), управління діяльністю в класі, постановки домашніх завдань для консолідації та розширення класу, робота та забезпечення учнів безпечним навчальним середовищем [4].

Вчитель обов'язково повинен здобути ступінь бакалавра, він може отримати одночасно ступінь та статус кваліфікованого викладача (QTS) на бакалаврському рівні, навчаючись у коледжі чи університеті. Якщо вчитель не отримав такий сертифікат, то його можна здобути на доступних по всій Англії курсах післядипломної підготовки вчителів, які проводять університети чи школи. Курс, який вчитель обирає, залежатиме від теми, класу, ступеня та місцезнаходження навчального закладу.

Департамент освіти (Department for Education) визначає стандарти вчителів (Teachers' standards). Ці стандарти встановлюють мінімальні вимоги до практики та поведінки вчителів. Департамент освіти вдосконалює освітні програми та сертифікацію вчителів, щоб зменшити непотрібне навантаження на педагогів для концентрації уваги на навчанні та саморозвитку. У Великій Британії створено три незалежні групи з перегляду навантажень вчителів, і школи публікують звіти – про маркування, планування, навчальні ресурси та управління даними для покращення навантаження вчителів.

Вдосконалення підготовки вчителів у Великій Британії та забезпечення якості такої підготовки здійснюється на національному та інституційному рівнях. Про це свідчить Документ Рамкової політики (The Policy Framework document), який вийшов для огляду під назвою «Освіта вчителів в кліматі змін – шлях вперед» (Teacher Education in a Climate of Change – The Way Forward). В ньому викладено пропозиції щодо того, як система буде боротися з проблемами, що стоять перед системою підготовки вчителів, та визначає

відповідні заходи для їх вирішення.

Британські педагоги Б. Сі та С. Горард у дослідженні «Чому у нас не вистачає викладачів?: Перегляд наявних доказів» (Why don't we have enough teachers?: A reconsideration of the available evidence) здійснили аналіз офіційних даних та документальний аналіз державних видань з питання підготовки вчителів, що засвідчив про дефіцит вчителів, який частково породжується власною державною політикою – включаючи недоліки в системі відбору та системі фінансування шкіл, офіційне продовження віку випускників та збільшення кількості малих шкіл [3].

Лорен Геллікар, в дослідженні «Як стати вчителем: посібник із шести кроків, включаючи встановлення самозайнятості» (How to become a teacher: a six-step guide, including setting up as self-employed), визначила шляхи покращення підготовки вчителів, а саме приєднання до такої професійної асоціації, як Асоціація викладачів (The Tutors' Association), яка організовує постійний професійний розвиток (Continuing Professional Development, CPD), – це хороший спосіб зберегти свої навички та знання репетитора на високому рівні [2].

Висновки.

Таким чином, система освіти вчителів полягає у створенні комплексу гнучких організаційних форм навчання, створенні найсприятливіших умов для прогресу в освітній галузі. Уряд Великої Британії вдосконалює реформи та сприяє розвитку критеріїв оцінки ефективності різних форм неперервної освіти. Було визначено, що навчання та сертифікація вчителів є основними пріоритетами для забезпечення якості підготовки вчителів.

Література:

1. Day C. Policy, teacher education and the quality of teachers and teaching // Teachers and Teaching. - Taylor & Francis Online, 2019. Vol. 25 95). - P.501-506. DOI: 10.1080/13540602.2019.1651100
2. Hellicar L. How to become a teacher: a six-step guide, including setting up as self-employed // Knowledge Centre. – SB, 2020. – URL: <https://www.simplybusiness.co.uk/knowledge/articles/2020/01/how-to-become-a-teacher/>
3. See B. H., Gorard S. Why don't we have enough teachers?: A reconsideration of the available // Research Papers in Education. – Taylor & Francis Online, 2020. – Vol. 35 (4). – P. 416-442. DOI: 10.1080/02671522.2019.1568535
4. Stephens P., Tonnessen F. E., Kyriacou C. Teacher Training and Teacher Education in England and Norway: a comparative study of policy goals // Comparative Education. – ResearchGate, 2004. – Vol. 40 (1). DOI: 10.1080/0305006042000184908

Abstract. The article is devoted to the study of the quality of teacher training in the UK, namely the system of teacher education, which is widely recognized in the world. The article identifies the specifics of teacher training at the UK universities, the role of lifelong teacher education, and the importance of teacher certification as a confirmation of their academic qualifications.

The study analyzes the main normative documents that ensure the quality of teacher training in the UK, including the National Curriculum, the initial teacher training program, standards for teachers, the Framework Policy Document and others. It was found that the Teachers' Association organizes continuous professional development of teachers in the country, which contributes to ensuring the quality of higher education.

Key words: *teacher training, higher education in the UK, teaching methods, quality of teacher education.*

Стаття відправлена: 11.12.2020 г.

© Стрельченко Л.В.

УДК 378.147

**PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENT YOUTH
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ****Sharipova G.K. / Шарипова Г.К.***Senior Lecturer / Ст. преподаватель***Makarova E.A. / Макарова Е.А.***Senior Lecturer / Ст. преподаватель**Taraz State University named after M. Kh. Dulaty**Таразский государственный университет им. М. Х. Дулати*

Abstract. *The transition to the labor market has significantly changed the approaches to the development of theory and practice of professional development of youth for a number of reasons. Modern youth turned out to be insufficiently prepared for the new demands of the political, socio-economic and personnel situation.*

Keywords: *future activity, future teacher, educational process, qualified professional activity.*

Any modern state makes very high demands on the educational process. Graduates of the university, passing the course, learn to independently acquire knowledge and skillfully apply it in practice, see new ideas, and think creatively. Hundreds of thousands of young men and women who have completed their studies are beginning to look for the use of their strengths and abilities in adulthood. At the same time, most of young people face serious problems related to the choice of a profession, the profile of further education and subsequent employment. In a tough market, not all workers will have consistently paid jobs throughout their working life. Moreover, associated with the same profession, specialty. Therefore, each specialist needs to constantly improve in the profession, be ready to change the type of professional activity, show economic activity, be able to perform functions in a different plane of public works or services.

During the training period, the formation of a personality, the upbringing of a public figure, a citizen, the formation of professional skills, the process of acquiring and assimilating orientation, values, social experience necessary for future activities. During this period, potential abilities and inclinations are revealed. The most active development of moral and aesthetic feelings takes place, the formation and stabilization of character and interests, the transformation of motivation.

For a number of objective and subjective reasons, modern youth turned out to be insufficiently prepared for the new requirements of the political, socio-economic and personnel situation. The system of ideas about the prestige of education has moved to a serious distortion, a reassessment of moral values has taken place and, as a result, the culture of social labor has decreased.

Therefore, one of the most important tasks of the departments of physical culture and upbringing is to train specialists with a high level of professional skill and are able to apply the knowledge gained in solving pedagogical, educational and educational scientific and methodological problems, since the teacher occupies an important position in the upbringing of the personality. Currently, universities should direct all efforts so that a future specialist can work freely and be completely confident in himself. The effectiveness of the pedagogical process is determined by

the activity of a stable, professionally realizing teacher who is aware of himself as a full-fledged subject of professional activity.

The first task is aimed at revealing the work technology of a physical culture teacher using the example of a model of a student's chosen sport. To equip the process with techniques and skills of extracurricular (sports section, competition, holiday) and extracurricular (training process in children and youth) work.

The second task is to ensure that the student achieves a sufficiently high level of practical physical culture and sports readiness in one or several kinds of sports.

Professional development is the process of forming an individual's attitude to oneself as a subject of future professional activity, which in the future will help a person adapt in life in a rapidly changing socio-economic environment. There are a number of indicators that reveal the essence of the professional development process. These include: motives of professional choice; professional value orientations; the presence of an individual life plan.

Therefore, the main tasks on the solution of which the efforts of all social institutions of upbringing should be concentrated are: the formation of self-awareness, self-esteem, value attitudes towards one's own life, needs and readiness to plan and implement progressive life goals, the ability to self-knowledge, self-determination and objective self-esteem. Professional development is closely related to the formation of a coherent, non-contradictory system of value orientations; determining in the long and short future of the future conditions and ways of realizing intermediate, life and professional goals that contribute to their own abilities and capabilities, through drawing up their life and professional plan.

From the above, the following points of professional development can be distinguished:

1. This is the individual's chosen attitude to the world of professions in general and to a particular chosen profession.
2. Awareness of the choice of a profession, taking into account their characteristics and capabilities, the requirements of professional activity and socio-economic conditions.
3. Professional development is carried out throughout the entire professional life, the personality is constantly improving and asserting itself in the profession.
4. Professional development is an important characteristic of the socio-psychological maturity of a person, his self-realization and self-affirmation.

Analyzing the above, the following conclusions can be drawn: the development of each person is formed first of all, when he is included in his future professional activity. Professional development forms individuality in a person, the ability for self-development and self-actualization, for adaptation to rapidly changing socio-economic conditions of life.

References:

1. Methods of teaching physical culture / Ed. Zheleznyak Y.D. (1st ed.) Textbook, Publisher: Academy Year of publication: 2013 Pages: 256
2. Sports games, Technique, Tactics, Teaching methodology, Zheleznyak Y.D., Portnov Y.M., Savin V.P., Leksakov A.V., 2004

Аннотация: Переход к рынку труда существенно изменил подходы к разработке теории и практики профессионального развития молодежи по ряду причин. Современная молодежь оказалась недостаточно подготовленной к новым требованиям политической, социально-экономической и кадровой ситуации.

Ключевые слова: будущая деятельность, будущий педагог, образовательный процесс, квалифицированная профессиональная деятельность.

Статья отправлена: 07.12.2020 г.

© Шарипова Г.К.

УДК 796.111

EFFECTS OF EXERCISE ON THE HUMAN BODY**ВОЗДЕЙСТВИЕ ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА****Mustafina K.K. / Мустафина К.К.***master/ магистр***Dalibai B.T. / Далибаев Б.Т.***Senior teacher /ст преподаватель**Taraz Regional University named after M. H. Dulati,**Kazakhstan, Taraz, 60 Tole bi street. 080000**Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати,**Казахстан, Тараз, ул. Толе би 60*

Аннотация. В данной статье рассматривается о воздействии физических упражнений на организм человека, а также их жизненный стимулятор для сохранения здоровья.

Ключевые слова: физические упражнения, двигательная активность, организм человека.

В современном мире с появлением устройств, облегчающих работу (компьютеры, автомобили), физическая активность людей значительно снизилась. По сравнению с предыдущими десятилетиями, это привело к снижению функциональных возможностей человека и различным заболеваниям. В следствие этого и при интеллектуальном, и при физическом труде нужно заниматься оздоровительной физиологической культурой, укреплять организм. Постоянное нервно-психическое перенапряжение и хроническая усталость без физического разряда вызывают серьезные функциональные расстройства в организме, снижение работоспособности и начало преждевременного старения. В сочетании работы и отдыха нормализация сна и диеты, отказ от вредных привычек и систематическая физкультура повышают психическую, умственную и эмоциональную стабильность человека. Физические упражнения повышают активность обменных процессов.

Работающие мышцы нуждаются в большем количестве кислорода и питательных веществ, а также в более быстром удалении продуктов обмена веществ. Это достигается благодаря тому, что в мышцы поступает больше крови и скорость тока крови в кровеносных сосудах увеличивается. Кроме того, кровь в легких больше насыщается кислородом. У тренированных людей сердце легче адаптируется к новым условиям работы, а после окончания физических упражнений быстрее возвращается к нормальной деятельности. Число сокращений тренированного сердца меньше, а, следовательно, пульс реже, но зато при каждом сокращении сердце выбрасывает в артерии больше крови. При более редких сокращениях сердца создается более хорошие условия для отдыха сердечной мышцы. Работа сердца и кровеносных сосудов во время тренировки становится экономичнее и лучше регулируется нервной системой. Физическая работа позволяет общему расширению кровеносных сосудов, нормализации тонуса их мышечных стенок, улучшению питания и повышению обмена веществ в стенках кровеносных сосудов. Напряженная умственная

работа, малоподвижный образ жизни, особенно при эмоциональных напряжениях, вредных привычках вызывают повышение тонуса и ухудшению питания стенок артерий, потерю их эластичности. По этой причине для сохранения здоровья и работоспособности необходимо активизировать кровообращение с помощью физических упражнений. Особенно полезное влияние на кровеносные сосуды оказывают занятия циклическими видами упражнений: бег, плавание, ходьба на лыжах, на коньках, езда на велосипеде.

Известно, что движение является основным стимулятором жизнедеятельности организма человека. Еще С.П.Боткин отметил, что ни усиленный труд, ни форсированные, утомительные походы сами по себе не в состоянии вызвать расстройства здоровья, если нервные аппараты работают хорошо. И, наоборот, при недостатке двигательной активности наблюдается, как правило, ослабление физиологических функций, понижается тонус и жизнедеятельность организма.

Физические упражнения воздействуют на все группы мышц, суставы, связки, которые становятся крепкими, увеличивается объем мышц, их эластичность, сила и скорость сокращения. Усиленная мышечная деятельность вынуждает работать с дополнительной нагрузкой сердце, легкие и другие органы и системы организма человека, тем самым, повышая его функциональные возможности, сопротивляемость неблагоприятным воздействиям внешней среды.

Постоянные занятия физическими упражнениями в первую очередь воздействуют на опорно-двигательный аппарат и мышцы. При выполнении физических упражнений в мышцах образуется тепло, на что организм отвечает усиленным потоотделением. Во время физических нагрузок усиливается кровоток: кровь приносит к мышцам кислород и питательные вещества, которые в процессе жизнедеятельности распадаются, выделяя энергию.

Ограничение в движениях (гипокинезия), пассивный образ жизни приводят к различным предпатологическим и патологическим изменениям в организме человека. Так, американские врачи, лишив добровольцев движений путем наложения высокого гипса и сохранив им нормальный режим питания, убедились, что через 40 дней у них началась атрофия мышц и накопился жир. Одновременно повысилась реактивность сердечно-сосудистой системы, и снизился основной обмен. Однако, в течение последующих 4х недель, когда испытуемые начали активно двигаться (при том же режиме питания), указанные явления были ликвидированы, мышцы укрепились, атрофия уменьшилась. Во время физических тренировок увеличивается количество эритроцитов и лимфоцитов в крови. Одно из доказательств того, что в результате физических упражнений увеличиваются защитные силы организма, повышается устойчивость организма против инфекции. Люди, постоянно занимающиеся физическими упражнениями и спортом, реже болевают, а если болевают, то в большинстве случаев легче переносят инфекционные болезни. При длительной работе мышц количество сахара в крови уменьшается. Человек, который часто занимается физическими упражнениями уменьшается в кровотоке холестерин и происходит активизация антисвертывающейся

системы, препятствующей образованию тромбов в сосудах.

При движениях в мышцах дополнительно открываются резервные капилляры, количество циркулирующей крови значительно возрастает, что вызывает улучшение кровоснабжения и усиление обмена веществ. Если же мышцы бездействуют – их питание ухудшается, уменьшаются объем и сила, снижаются эластичность и упругость, они становятся слабыми, дряблыми.

Под влиянием умеренных физических нагрузок увеличиваются работоспособность сердца, содержание гемоглобина, количество эритроцитов, увеличивается фагоцитарная функция крови. Совершенствуются функция и строение самих внутренних органов, улучшается химическая обработка и продвижение пищи по кишечнику.

Из этого следует, что благодаря физическим нагрузкам происходят восстановление на функциональном и структурном уровнях. Физические нагрузки оказывают разнообразное влияние на организм человека, повышают его устойчивость к неблагоприятным воздействиям окружающей среды. На примере можно посмотреть, у физически тренированных лиц, по сравнению с нетренированными, наблюдается лучшая переносимость кислородного голодания, отмечается высокая работоспособность во время физических напряжений при повышении температуры тела свыше 38⁰ градусов.

В процессе тренировки в мышцах образуются новые кровеносные сосуды-коллатерали. Под воздействием тренировок изменяется и химический состав мышцы. В ней увеличивается количество веществ, при распаде которых освобождается много энергии: гликогена и фосфагена. В тренированных мышцах распадающиеся при сокращении мышечных волокон гликоген и фосфорные соединения быстрее восстанавливаются, а окислительные процессы протекают интенсивнее, мышечная ткань лучше поглощает и лучше использует кислород. При выполнении физических упражнений положительно влияет на весь двигательный аппарат, препятствуя развитию дегенеративных изменений, связанным с возрастом и гиподинамией, повышается минерализация костной ткани, прочнее становятся связки и сухожилия. При регулярном занятии физическими упражнениями в зрелом и пожилом возрасте позволяют надолго сохранить красоту и стройность.

Заключение и выводы.

Движение — это основа всей жизнедеятельности человека!!!

Физические упражнения - эффективное профилактическое средство, предохраняющее человека, как от заболеваний, так и от преждевременно наступающей старости.

Профилактический эффект физических упражнений можно объяснить улучшением общей циркуляции жидкостей, нормализацией кислородного режима, подвода к клеткам биорегуляторов - гормонов. Все это способствует нормальному течению клеточной жизни и тем самым препятствует возникновению различных заболеваний.

Для того, чтобы человек не болел, чтобы организм хорошо усваивал энергию из окружающей среды и хорошо включался биосинтез клеток, надо много двигаться.

Литература:

1. Дубровский В.И. Валеология. Здоровый образ жизни. Москва, 2001 год
2. Назаренко Л.Д. «Оздоровительные основы физических упражнений». Владос-Пресс, 2003г.
3. Моргунов Ю.А., Федоров А.В., Петров С.А. Влияние на физическое и психическое здоровье человека регулярных занятий оздоровительными формами физической культуры//М.: «МАМИ» 2009
4. Астранд П.О., Муромов И.В. Оздоровительный эффект физических упражнений // Валеология. 2012. № 2. С. 64–70

Abstract. *This article discusses the effects of physical exercise on the human body, as well as their vital stimulant for maintaining health.*

Key words: *physical exercises, motor activity, the human body.*

Статья отправлена: 8.12.2020 г.
© Мустафина К.К.

УДК 784.364

**SPORTS TOURISM AND HEALTHY LIFESTYLE
СПОРТИВНЫЙ ТУРИЗМ И ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ****Mustafina K.K. / Мустафина К.К.***master/ магистр***Умаров А.Х./ Umarov A. X***master/ магистр***Bubeyev A.K./ Бубеев А.К.***teacher /преподаватель**Taraz Regional University named after M. H. Dulati, Kazakhstan, Taraz, 60 Tole bi street. 080000**Таразский региональный университет им. М.Х. Дулати, Казахстан, Тараз, ул. Толе би 60*

Аннотация. В работе рассматривается о влиянии туристических походов на молодое поколение, хорошая физическая подготовленность на восстановление силы и повышения работоспособности, и воспитания для стимулирования здорового образа жизни.

Ключевые слова: физическая культура, здоровье, туристические походы

Вступление. В современном обществе, где тяжелый физический труд в течение короткого, с точки зрения развития человечества, периода времени оказался вытесненным машинами и автоматами, человека подстерегает опасность – понижение двигательной активности. Именно ей приписывается в значительной степени в основном большая роль в широком распространении так называемых болезней цивилизации. Именно в таких обстоятельствах важную роль играет физическая культура в поддержании и укреплении здоровья.

Основной текст. При рассмотрении распорядка двигательной активности и заболеваемостью в течение года можно выразить отрицательным коэффициентом $R=-0,77$: то есть, если человек не занимается физической культурой заболеваемость превышает 10 дней в году на человека, то с увеличением времени занятий физкультурой на 1 час в неделю заболеваемость снижается на 0,44 дня, и как минимум при недельной двигательной активности в 7-8 часов она снижается до 6,02 дня. И предел двигательной активности среди всех факторов здоровья достигает 40%.

Существует необходимый и достаточный уровень физической активности человека, характеризуемый общими показателями правильного содержания, структуры и использования активного двигательного режима. Этот уровень определяется восстановлением после активной трудовой деятельности, при котором происходит увеличение и накопление ресурсов организма, повышающих его возможности и работоспособность.

Постоянная двигательная энергия человека считается самой важной частью здорового образа жизни. Постоянное движение развивает в организме стойкость к внезапным и сильным функциональным колебаниям, а также общую выносливость организма. Отсутствие движения при малоподвижной работе необходимо возмещать занятием доступными видами спорта: гимнастикой, легкой атлетикой, футболом, прогулками на лыжах всей семьей. Семья, ведущая здоровый образ жизни становится полноценной социальной ячейкой.

Туризм – один из самых материальных благ и услуг используемый людьми в местах, не являющихся местами их проживания и не связанных с их трудовой деятельностью; отрасль хозяйства, связанная с организацией туристических поездок и обеспечением туристов необходимой инфраструктурой (транспортными средствами, питанием, культурно-бытовыми услугами); массовый вид спорта, направленный на поддержание здоровья и восстановление работоспособности.

В зависимости от цели путешествий туризм подразделяется на: познавательный (экскурсионный) - посещение чем-либо привлекательных мест, осмотр культурных, исторических, природных и др. достопримечательностей; спортивный туризм - участие в спортивных мероприятиях; любительский - охота, рыболовство и прочее; так называемый пригородный туризм - массовые краткосрочные выезды больших коллективов, отдельных групп и лиц за город, в том числе в специальные зоны отдыха; туризм с социальными целями - участие в общественных мероприятиях; деловой - посещение объектов, представляющих профессиональный интерес; религиозный - посещение "святых" мест и др.

По началу слово спорт обозначало стремление к достижению чего-либо особенно выдающегося в сфере телесных упражнений; потом его смысл подвергался разным изменениям, и в настоящее время спортом называются всякие вообще занятия, имеющие целью удовольствие или увеселение, но отнюдь не выгоду. Обыкновенно спорт и спортивные занятия разделяются на две группы: спорт подвижный и спорт неподвижный.

Подвижный спорт, основным признаком которого служит движение, может быть разделен на элементарный и высший.

Цель элементарного спорта составляют собственно телесные упражнения: гимнастика, борьба (бокс, кулачные бои), фехтование, ходьба, бег и прыганье, танцы, альпийский спорт (восхождение на горы), ходули, плавание, игры на открытом воздухе - крикет, крокет, лаун-теннис, лапта, мяч, поло, городки, кегли, гигантские шаги, метание диска и т.п.

К высшему спорту принадлежат: охота во всех ее видах, лошадиный спорт (скачки, рысистые бега), водяной спорт (гребной, парусный), зимний спорт (бег на коньках, на лыжах, езда на буерах), велосипедный спорт (езда фигурная, туризм), воздухоплавание.

К неподвижному спорту (в котором мускульные движения не играют существенной роли) относятся: разведение разных животных (коневодство, собаководство, птицеводство, пчеловодство и пр.), садовый спорт (устройство садов, содержание растений), составление всевозможных коллекций (монет, марок, древностей, гравюр, рукописей, автографов и т. п.), игры внутри дома - бильярд, лото, домино, кости, игральные карты, шашки, шахматы и т.п.

В спорте, телесные упражнения и другие развлечения играли особенную роль во все времена и у всех народов. У древних персов воспитание юношества заключалось, главным образом, в упражнении телесной силы и ловкости. В древней Греции играло большую роль гимнастическое обучение народа. У римлян также процветали всевозможные состязания, начиная с простой борьбы

и кончая грандиозными морскими сражениями (наумахиями). В средние века достояние классических народов унаследовали германцы, у которых военные игры, общественные танцы, борьба, стрельба из лука и др. достигли значительного развития. Наибольшее развитие телесные упражнения получили во времена рыцарства и турниров.

После упада рыцарства начинается упадок и спорта в смысле телесных упражнений. Исключение составляла преимущественно Англия, в которой спорт сделался явлением вполне народным. Распад спорта составлял несомненную ошибку, повсеместно признанную лишь в последнюю четверть века: слишком много отдавая сил на развитие умственных способностей, люди забыли о развитии и укреплении своего тела, к красоте которого они все-таки не оставались равнодушны.

Жизнь и деятельность людей сложилась так, что в ней мало места труду физическому, который мог бы, хотя отчасти, восполнять недостатки физического развития - и эту роль исполняет спорт, полезный, если он не переходит в крайность, и тем, что отвлекает молодежь от многих пагубных для здоровья и нравственности времяпрепровождений.

Туризм - самая массовая форма активного отдыха и оздоровления, одного из самых важных средств воспитания подрастающего поколения.

Туризм - понятие широкое и многогранное. Для одних, это увлекательные путешествия в комфортабельных условиях на теплоходах и автобусах, автомобилях и поездах, целью которых является знакомство с различными уголками нашей планеты. Но для большинства туристов-спортсменов слово "туризм" имеет несколько иное значение. Спортивный туризм, это отдых и тренировка одновременно. Он объединяет на добровольных началах любителей пеших, горных, водных походов и ассоциируется с километрами, пройденными нехоженными тропами, палаткой и костром.

Во время занятий туризмом формируются и совершенствуются психологические качества человека: сила воли, упорство, настойчивость, смелость, необходимые каждому студенту для каждодневной учебной деятельности для усвоения объемной учебной информации и сохранения высокой работоспособности в течение всего учебного дня.

Спортивный туризм - вид спорта по преодолению длинного отрезка земной поверхности, называемым маршрутом. При этом под «земной поверхностью» подразумевается не только каменная поверхность Земли, но также и водная, и расположенная под дневной поверхностью (пещеры). Во время прохождения маршрута преодолеваются разные специфические естественные препятствия. Например, горные вершины и перевалы (в горном туризме) или речные пороги (в сплавах по рекам).

Спортивный туризм является тем редким видом спорта, где в спортсмене формируется множество человеческих качеств: самостоятельность и умение уживаться в коллективе, уверенность и дисциплинированность, решительность и терпеливость, целеустремленность и смелость и другие. Туризм также развивает психологические качества человека, оказывает эстетическое воздействие на развитие личности, он приобщает к прекрасному, наполняет

жизнь духовным содержанием, делает ее красивее, богаче

Главная цель спортивного туризма - повышение туристического мастерства, совершенствование техники и тактики прохождения маршрутов, отработка различных приемов страховки, освоение новых видов туристского снаряжения, а также активная пропаганда туризма и помощь в организации работы туристских секций, клубов туристов.

Спортивный туризм – это подготовка и проведение спортивных путешествий с целью преодоления протяженного пространства дикой природы на лыжах (лыжный туризм), с помощью средств сплава (водный туризм) или пешком в горах (горный туризм). Спортивное путешествие проводится группами из 6-10 человек. Случается, что путешественники в течение месяца не встречают никаких следов цивилизации. Чтобы пройти маршрут необходимо быть не только сильным, ловким, смелым и упорным, но и владеть широким набором специальных знаний от техники преодоления препятствий до физиологии человека в экстремальных условиях.

В отличие от обычного путешествия спортивное путешествие включает набор классифицированных по сложности естественных препятствий. Как правило, в горном и лыжном туризме такими препятствиями являются горные вершины и перевалы, а в водном туризме - речные пороги. Классифицированные препятствия составляют основу методики сравнения путешествий по их сложности.

Заключение. Спортивный туризм это не только спорт. Он позволяет познакомиться с культурой проживающих в районе путешествия народов, насладиться созерцанием удивительных ландшафтов, испытать трепет исследователя - первопроходца. Конечно, в эпоху тотальной аэрофотосъемки географическое открытие совершить невозможно, однако еще можно побывать в местах, где не ступала нога человека. Наконец спортивный туризм – это школа мудрости. Это точный расчет сил, умение предвидеть события и прогнозировать течение порождаемых ими процессов

Литература:

1. Федотов Ю.Н., Востоков И.Е. Спортивно-оздоровительный туризм. - М., 2004.
2. Андюков А.В. Роль туризма в системе физического воспитания / А.В. Андюков // Теория и практика физ. культуры. - 2003. - № 6.
3. Коструб, А.А. Туризм и здоровье / А.А. Коструб, Л.Ф. Никишин. - Киев: Здоровье, 2012.
4. Безопасность туризма: учебник/А.Г. Бобкова, С.А. Кудреватых, Е.Л. Писаревский: под общ. Ред. Д-ра юрид. Наук Е.Л. Писаревского – М.: Федеральное агентство по туризму, 2014.

Abstract. The paper discusses the impact of Hiking on the younger generation, good physical fitness to restore strength and improve performance, and education to promote a healthy lifestyle.

Key words: physical culture, health, camping trip

Статья отправлена: 8.12.2020 г.

© Мустафина К.К.

УДК314:39(=512.157)

ETHNIC PROCESSES IN THE REPUBLIC OF SAKHA (YAKUTIA)**ЭТНИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В РЕСПУБЛИКЕ САХА (ЯКУТИЯ)****(70-е годы XX в - начало XXI в.)****Bragina D.G. / Брагина Д.Г.***Doctor of Historical Sciences / доктор исторических наук**Chief Researcher / главный научный сотрудник**orcid.org/0000-0001-8289-1043**Academy of Sciences of the Republic of Sakha (Yakutia), Yakutsk**Академии Наук Республики Саха (Якутия), г.Якутск*

Аннотация: В постсоветский период возрожденческие явления среди российских этносов актуализируют исследования этнических процессов. Основным объектом данной статьи являются якуты. Автором кроме полевых наблюдений, полученных в ходе экспедиционных и стационарных работ, использовались статистические источники, в том числе: выписки из хозяйственных книг сельских администраций, материалы архивов и отделов ЗАГСов, паспортных отделов МВД, этносоциологических исследований Института социологии РАН и Института этнологии и антропологии РАН. Материалы исследования показывают, что этничность не только не теряет своей роли в структуре идентификации людей, но, как, оказалось, усиливает свое значение. Несмотря на распространение числа межнациональных браков, специальные методики, основанные на вычислении теоретической вероятности заключения браков представителями различных национальностей, подтверждают вывод об устойчивом росте эндогамии среди якутов. При росте численности этнических маргиналов нет достаточных оснований говорить об усилении ассимиляционных процессов среди якутского этноса. Материалы исследования свидетельствуют, что в условиях утверждения рыночных отношений наблюдается усиление интеграционных тенденций в сфере культуры. Наряду с развитием, распространением современной профессиональной культуры получили возрождение и традиционная этническая обрядность. На основе изучения конкретных этнических процессов и форм проявления этничности возможна постановка своего рода диагноза в состоянии этноса, межэтнических взаимодействий, тенденций направленности этнических процессов, что позволит разработать эффективную концепцию устойчивого развития этноса.

Ключевые слова: этнические процессы, консолидация, традиционная система жизнеобеспечения, межнациональные браки, ассимиляция, этническая, региональная, гражданская идентичности, этнокультурная динамика.

Введение.

В постсоветский период возрожденческие явления среди российских этносов актуализируют исследования этнических процессов. Учитывая сложившуюся познавательную ситуацию, основное внимание в статье уделяется изучению отдельных аспектов этнических процессов на территории Якутии, протекавших в 70-90-е годы XX века. Именно в этот временной период в жизни этносов, населяющих Якутию, проявляются тенденции, включающие в себя как кризисные явления, так и попытки их преодоления, свидетельствующие о процессах возрождения среди якутского этноса.

Между тем протекающие в современный период проблемы этнических процессов среди якутов до сих пор не получили в якутоведении концептуального научного освещения.

Общеметодологическая концепция исследования исходит из признания самоценности этноса как одной из содержательных форм существования и развития человечества, необходимости сохранения национальных культур как основы его устойчивого развития. В современной этнологии идёт интенсивный поиск исторически оправданной и научно обоснованной теоретико-методологической основы исследования этноса, этнических процессов, природы этничности. Проявляя методологическую активность и гибкость, гуманитарные науки вырабатывают новые парадигмы, предполагающие признание приоритета культуры в её широком понимании во всех сферах деятельности, а отсюда необходимости усиления роли культурных факторов. Уникальность российского опыта требует поиска самостоятельных подходов к изучению путей модернизации в России. Становится все более очевидным, что дальнейшего методологического осмысления требует и проблема понимания сущности этнических процессов. Современные этнические процессы имеют тенденцию к установлению равных возможностей в межэтнических взаимоотношениях и уничтожению неравноправных форм коммуникаций. С этой целью в 90-е годы были разработаны специальные методики, позволяющие объективно оценить реальное положение этнических меньшинств. Статус этноса в межэтнических коммуникациях, как известно, определяется целым рядом факторов, сочетание которых позволяет все этнические общности делить на этнические меньшинства, коренные народы и титульные народы. Эта типология появилась сравнительно недавно и была вызвана ростом этнического самосознания, национальными движениями и активизацией миграционных процессов. Сегодня говорить о какой-либо завершенности поисков оптимальной парадигмы изучения этнических процессов, протекающих в жизни этносов, было бы преждевременно. Отсюда и вытекает актуальность изучения этнических процессов на региональном уровне, в частности и в Якутии. Думается, что развитие конкретных региональных исследований позволит как уточнить те или иные концептуальные положения, так и расширить эмпирическую базу для выдвижения новых суждений теоретико-методологического плана.

Методы исследования.

Для изучения этнических процессов, протекающих среди народа саха актуальными остаются исследования Б.О.Долгих [4], И.С.Гурвича [3], Н.А.Алексеева [1] и др. Значительный вклад в изучение современных этнокультурных процессов вносят исследования, проведённые под руководством Л.М. Дробижевой в 1997 и 1999 гг, в которых Якутия является одним из объектов исследования [5, 6, 7].

Полевые наблюдения автора дополнялись выписками из похозяйственных книг сельских администраций. Для анализа динамики национально-смешанных браков, привлекаются материалы архивов и отделов ЗАГСов республики. Для изучения проблемы национальной идентичности анализируются данные бланков заявлений паспортных отделов МВД республики. Источниковую базу составили также материалы этносоциологических исследований, проведённых в 1997, 1999 гг. в Якутии Институтом социологии РАН и Институтом

этнологии и антропологии РАН, в которых приняла участие и автор данной статьи. Учитывая многогранность темы, автор в настоящей статье остановилась лишь на отдельных аспектах динамики этнических процессов.

Результаты исследования.

Основным объектом исследования являются якуты, которые в соответствии с самоназванием стали чаще называть себя саха. В сравнительном плане определённое внимание уделяется русским и представителям народностей Севера.

Традиционными территориями обитания якутов преимущественно остаются сельские улусы Центральной Якутии, и лишь небольшая часть народа саха живёт в северных улусах республики. Русские, украинцы, представители других национальностей (кроме представителей народностей Севера) проживают в основном в городах и рабочих поселках республики. К середине XX века интеграционная функция якутского этноса снижается в связи с уменьшением удельного веса якутов в общей доле численности населения республики, а также политикой, направленной на нивелирование национальных культур, ускорения интернационализации образа жизни. На процентное соотношение доли якутов, русских, представителей народностей Севера и других национальностей в общей численности населения существенное влияние оказывают миграционные процессы, связанные во многом с промышленным освоением территории республики. Снижение доли якутов в общей численности населения республики не могло не сказаться как на этническом самочувствии якутов, так и на формировании и состоянии этнокультурного пространства республики. В постсоветский период в связи с закрытием многих промышленных предприятий и отъездом русских за пределы республики начинает изменяться и этническая ситуация. Так по данным Всероссийской переписи населения 2002 года якуты составили уже 45,5 процентов общей численности населения, а русские 41,2. В конце XX и начале XXI вв. якуты составляют уже большинство в общей численности населения республики. Рост численности якутов во многом объясняется, и тем, что среди якутов сохраняются высокие репродуктивные установки [8, с.286, 322, 365].

В этот период усиливается миграция якутов из сельских поселений в городские, особенно в столицу республики Якутск, имеющая нарастающий характер. Городское якутское население, пополняясь за счёт сельских мигрантов, сохраняет непосредственную связь с сельским населением, что способствует сохранению этнокультурных традиций народа. Более того, пополнение городского населения уроженцами села благоприятно воздействует процессы консолидации якутского этноса.

Такие особенности расселения, как компактность проживания, а также то, что якутское население остаётся преимущественно сельским подтверждает необходимость сохранения ресурсной базы развития этноса, его традиционной системы жизнеобеспечения.

Для якутов феномен роста национального самосознания в последнее десятилетие XX века и начало XXI во многом был обусловлен позитивными переменами, произошедшими в российском обществе. Важными факторами,

стимулирующими национальное самосознание, послужили этническая легитимность государственности, компактность проживания, этническая и этнокультурная мобилизация якутов. Позитивное влияние оказывает и то, что в постсоветский период по отношению к якутам стали чаще употребляться термин «титульная нация». Можно говорить о том, что позитивность этнической идентичности якутов усиливается благодаря и социальной поддержке окружающей этнической среды. Молодые люди чаще стали больше гордиться своей принадлежностью к народу саха. Налицо такой распространённый естественный вид групповой идентификации, как национальное чувство. Имеется в виду чувство удовлетворённости, достоинства и гордости, ощущаемое в связи с успехами и достижениями национальной культуры.

Вместе с тем осознание значения и роли природно-культурного своеобразия региона становится консолидирующим региональным фактором, который способствует взаимной толерантности народов, проживающих в республике. Все больший охват приобретает понимание приоритетности, так называемой северной ментальности, объединяющего значения такой региональной характеристики, как «северяне» или «якутяне». Этносоциологические опросы 1999 г. показывают, что наибольшую близость с гражданами России ощущают русские респонденты, как сельские, так и городские. При этом резкое различие наблюдается между сельскими якутами и русскими. Что касается общности с гражданами республики, то у городских якутов и русских этот показатель почти идентичен. Среди сельских русских, ощущающих такую общность, оказалось, в два с лишним раза больше, чем среди сельских якутов.

Для сельских якутов менее характерно чувство гражданской идентичности. На вопрос «Кем Вы себя чувствуете в большей мере?» половина сельских якутов, а также 32,5 % городских ответили, что чувствуют себя только якутянами; больше якутянами – 43,9 % городских якутов и 33,0 % сельских; в равной мере якутянами и россиянами – 17,9 % городских якутов и 11,2 % сельских. Среди русских только россиянами чувствуют себя 23,0 % горожан и 17,0 % сельчан; больше россиянами – 23,0 % городских жителей, в равной мере россиянами и якутянами – 29,9 % городских и 58,5 % сельских.

Этносоциологические данные 1999 г. подтверждают наблюдения, свидетельствующие о том, что региональная принадлежность оказалась более актуальной формой консолидации, нежели гражданская.

При сопоставлении гражданской идентификации с этнической обнаружилось следующая картина. Этническая идентичность ощущается всеми респондентами, независимо от их национальной принадлежности, значительно сильнее, чем гражданская. Наиболее высокий разрыв (в 15 раз) демонстрируют городские якуты. Это говорит о том, что, несмотря на нивелирующую роль социального фактора в условиях урбанизации, этничность выступает мощным фактором консолидации этноса. Так, даже у городских русских этническая идентичность оказалась выше гражданской более чем в 2 раза, у сельских якутов – более чем в 11 раз, у сельских русских – в 1,5 раза. Самый высокий

уровень этнической идентичности свойствен сельским русским. Это можно объяснить тем, что, как правило, русские в селах составляют меньшинство населения, а также их расовыми и культурными особенностями. Материалы опросов 1997 и 1999 гг. подтверждают известный тезис, что этничность, компенсируя ослабление гражданской идентичности, становится определяющей стратифицирующей категорией, приобретающей в определённых случаях ранг этнополитический.

В целом же для якутов остаётся характерной стабильная устойчивость этнического самосознания. Можно отметить и то, что позитивная этническая идентичность у якутов, формирующаяся в процессе его консолидации, способствует росту толерантности этноса, установке на сохранение своей и других этнических культур.

Характер этнических процессов проясняется через анализ такого репрезентативного источника как статистика национально-смешанных браков и семей. Многонациональность республики представляет собой благоприятную среду для распространения национально - смешанных браков и семей. В этом плане благоприятным объектом для изучения брачных взаимоотношений этнических групп является город Якутск, с его многонациональным составом населения. С 70-х гг. XX века рост числа межнациональных браков выразился не только в абсолютных показателях, но и в увеличении их удельного веса в общем числе заключенных браков.

В межнациональные браки якуты преимущественно вступают с русскими. Это объясняется большей долей русского населения в составе населения города. С середины 70-х годов такие браки составили более 70-ти процентов всех межнациональных браков, включая и с представителями народностей Севера. До конца 50-х годов преобладали браки, где муж - якут, а жена – русская, а с 70-х годов мужчины-якуты стали реже жениться на русских женщинах, но женщины-якутки, напротив, стали чаще выходить замуж как за русских мужчин, так и за лиц других национальностей. В частности, возрастают браки с эвенками и эвенками. Увеличение доли якуток в межнациональных браках объясняется возросшим уровнем их образования, культуры и, что немаловажно, изменением ценностных ориентаций, стереотипа поведения и психологии. Использование такой методики как подсчёт теоретической вероятности межнациональных и однонациональных браков показывает, что на заключение браков якутов с представителями народностей Севера этнический фактор практически не влияет. А небольшое фактическое число таких браков объясняется малой долей представителей народностей Севера в общей численности населения города [2,с.76-77].

Наибольшее влияние на заключение межнациональных браков имеет этнический тип поселений. Тем не менее, при всей значимости связи между типом этнической среды поселения и долей межнациональных браков, данная зависимость ограничена тенденцией к сохранению якутами брачной замкнутости. Это подтверждается сопоставлением наблюдаемой частоты распределения браков по национальностям с их теоретической вероятностью [2, с.78-81].

Во всех городах, кроме Олёкминска, где однородная этническая среда, при росте числа межнациональных браков характерно, с одной стороны, превышение наблюдаемой частоты однонациональных браков над их теоретической вероятностью, с другой стороны - фактическое число межнациональных браков было ниже их вероятного количества. Это говорит о том, что этнический фактор оказывает существенное влияние на заключении браков якутами.

Сравнительно-сопоставительный анализ распределения браков по национальностям позволяет сделать следующие выводы: в изучаемый период русские и так же якуты стремятся к заключению однонациональных браков. Так, однонациональных браков среди них было заключено в 2 раза больше их теоретической вероятности. Что касается межнациональных браков между русскими и якутами, то в целом в этот период их было заключено в 6 раз меньше их теоретической вероятности, что также свидетельствует о существовании устойчивой тенденции к заключению однонациональных браков. Напротив, тенденция к этнической ассимиляции наблюдается у представителей народностей Севера. Так при сопоставлении фактической и теоретической вероятности браков с якутами, таких браков оказалось более чем в два раза выше их теоретической вероятности. Их оказалось более чем в три раза больше теоретической вероятности. Напротив, браков представителей народностей Севера с русскими было заключено ниже их теоретической вероятности почти в 4,5 раза меньше.

Таким образом, можно говорить о том, что более сильно тенденция к заключению однонациональных браков проявляется среди якутов. Хотя среди русских эта тенденция выражена в целом в два раза слабее, тем не менее, здесь также можно говорить о достаточно выраженном стремлении к заключению браков внутри русской диаспоры.

Благоприятную среду для распространения межнациональных браков имеет положительные установки населения к таким бракам. При этом, несмотря на положительное отношение к таким бракам, как в городе, так и на селе, все же в селах таких лиц, для которых национальность при вступлении в брак не имеет значения, оказалось значительно больше, чем в городе. Это говорит о том, что городе в условиях более частых, чем на селе межэтнических контактов, не всегда позитивного характера, часть якутов воспринимает процессы естественной ассимиляции весьма болезненно. Результаты опроса, проведенного Институтом социологии РАН, в 1999 г. показывают, что на вопрос: «Как бы Вы отнеслись к браку Вашей дочери или сына с человеком другой национальности?», среди городских якутов оказалась в два раза больше лиц, предпочитающих в данной ситуации людей своей национальности, чем среди русских.

Одним из важных аспектов этнических процессов является определение национальной идентичности лицами из национально-смешанных семей. Известно, что реальная этническая самоидентификация не всегда совпадает с записью в паспорте. Предпринятый в 70-е годы XX века анализ выбора национальности подростками из национально-смешанных семей якутов в

городах Якутске, Мирном, Вилюйске, Олёкминске, а также в сельских поселениях Центральной Якутии, показывает следующее. Подростки при получении паспорта, предпочитали якутскую национальность. В Якутии этническая среда города оказывает определённое влияние на выбор подростками своей национальной принадлежности. В городских семьях традиция предпочтения подростками национальности отца поколеблена. Эта традиция наиболее сильно проявилась в семьях якутов с представителями народностей Севера, а также другими национальностями (украинцами, татарами, бурятами и другими). В настоящее время выбор национальной принадлежности в национально-смешанных семьях представляет достаточно сложную проблему. Например, нередко такие ситуации в национально-смешанных семьях, когда дети выбирают национальность и отца, и матери, т.е. в одной семье оказываются представители разных национальностей. Среди респондентов, ответивших на вопрос «Можно ли сказать, что Вы человек, считающий, что межнациональные браки ведут к исчезновению нации» положительно ответивших среди городских якутов оказалось около половины, а среди сельских чуть больше половины опрошенных.

В целом, рассмотренный материал позволяет сделать следующий вывод: увеличение числа межнациональных браков не только не уменьшает численности якутов, а наоборот, способствует увеличению их численности за счёт предпочтения подростками коренной национальности. На выбор национальности подростками, наряду с сохранением традиции предпочтения национальности отца, влияют антропологические различия, этническая и языковая ситуации, определённые социальные факторы. Можно утверждать, что этническое самосознание якутов остаётся на стабильном уровне.

Ухудшение социально-экономической ситуации в 90-е годы не могли не осложнить межнациональную коммуникацию, особенно в городах и городских поселениях. И даже увеличение числа межнациональных браков не даёт оснований для выводов об ослаблении этнического фактора в межличностных отношениях, этнической идентичности. Применение специальных методик, основанных на определении теоретической вероятности таких браков, подтверждают вывод об устойчивом сохранении эндогамии среди якутов. Отметим также, что дети из национально-смешанных семей в большей степени относят себя к представителям коренного этноса. Поэтому при росте численности этнических маргиналов, на наш взгляд, нет достаточных оснований говорить об усилении ассимиляционных процессов среди якутского этноса. В этом проявляются особенности этнических процессов, протекающих в республике.

Известно, что важнейшая роль в поддержании этничности принадлежит культурным традициям, функционирование которых представляет собой один из механизмов обеспечивающих устойчивость этнической культуры, динамику этнокультурных процессов. Рост национального самосознания народов России в конце XX и в начале XXI века оказал существенное влияние на характер и содержание современных этнокультурных процессов. У якутов хозяйственной основой является, как известно, скотоводство и коневодство, приспособленное

к северной экосистеме. В северных же улусах республики якуты заняты и в таких нетрадиционных видах занятий как оленеводстве и образуют северо-западную группу якутов. Адаптивная стратегия во многом определяет особенности современного расселения основных этнических групп, влияя на характер социально-этнического неравенства, проявляющийся, в частности, и в жилищных условиях их проживания. Якуты к настоящему времени в сельских поселениях живут в срубных домах. Несмотря на значительные социокультурные изменения в обществе, для большинства сельских поселений характерным остаётся отсутствие жилищ с инженерным благоустройством.

Современная стратегия жизнедеятельности в новых социально-экономических условиях конца XX в. и начала XXI века реанимирует среди народа саха такие традиционные сезонно-хозяйственные поселения, как летники (сайылык) с хозяйственными постройками (хлев – хотон, амбары, ледники – булуус, погребами – иин, онгкучах). Это приводит к тому, что в сельском жилище якутов этническая специфика стала проявляться более настойчиво. Это находит выражение и в стремлении к этнической стилизованности. Такие же традиционные сооружения, как различные коновязи (сэргэ), деревянные сооружения хозяйственного или ритуального назначения стали выполнять функции этнических символов.

По данным этносоциологического опроса (1999 г.) среди опрошенного городского якутского населения своими жилищными условиями удовлетворены 52,4 процента, сельского якутского – 54,1; среди русских – соответственно 46,6 и 52,8 процентов. На наш взгляд, большая доля среди русских неудовлетворённых своим жилищным положением объясняется их большей ориентированностью на урбанизированный комфортный стиль жизни. Очевидно, что якутское население республики, в основном проживающее в сельской местности, находится в отношении благоустройства жилищ, казалось бы, в худших условиях. Но, как оказалось, более половины сельских якутских респондентов вполне устраивает исторически сложившийся культурно-бытовой уклад их жизни [2].

В условиях утверждения рыночных отношений усиление интеграционных тенденций в сфере культуры приобретает более сложный характер. Наряду с развитием, распространением современной профессиональной культуры получили возрождение и традиционная этническая обрядность. Этническое своеобразие народа якутов проявляется в таких важнейших обрядах жизненного цикла как рождение ребёнка, свадьба и похороны. В конце XX в начале XXI века происходит возрождение и распространение некоторых вариантов традиционных частей якутской свадьбы: «түөсэ бара» и «уруу», или первый свадебный праздник превращается в помолвку, или же второй - в знакомство с родственниками со стороны жениха и невесты. Многие элементы свадебной обрядности якутов, потеряв в период массового атеизма религиозно-магическое содержание, в постсоветский период вновь реанимируются в форме этнических символов, придающих ритуалам своеобразие. Это, в первую очередь, обряды, направленные на обеспечение молодым плодовитости и материального достатка. Это и обряды умиловительной магии, например,

«угощение духа» – хозяина дома или очага. И, конечно, бытуют развлекательно-игровые элементы, как исполнение национального танца-осуоха, игры на хомусе т.д., входящие в заранее разработанный сценарий. Широко используется национальная символика – установление коновязи (сэргэ), украшение места проведения свадебного застолья, праздничная национальная одежда участников свадебного торжества.

Наиболее существенной трансформации, как известно, подверглась родильная и погребальная обрядность. Вместе с тем современная якутская обрядность продолжает сохранять синкретический характер. Возрождение религиозных воззрений способствует восстановлению уже позабытых обычаев и обрядов, подтверждая тем самым не только устойчивость этнических стереотипов поведения, но и традиционного мировоззрения.

Историческая память народа, в связи с процессами этнокультурного возрождения, активно восстанавливает этнокультурные традиции. В Якутии это наиболее ярко проявляется по отношению к шаманизму как историко-культурному феномену, многие стороны которого, очищенные от архаичности и мистики, переживают радикальное переосмысление, становясь важным признаком проявления национально-этнического менталитета. В настоящее время возрождаются и практикуются сейчас такие традиционные обряды и обычаи, как почитание священных деревьев, духов местности, жилища, огня, соблюдение промысловых и охотничьих поверий и других стереотипов поведения, имеющих этнические особенности. Во многом это объясняется и тем, что повседневная жизнь якутов тесно связана с окружающей их природой, а также всё возрастающим интересом явлениям традиционной культуры. Сохранению этнокультурной информации способствует, как традиционная многодетность якутских семей, их тесные родственные связи, так и представления, что соблюдение обычаев и традиций воспитывает традиционное уважительное отношение к социуму и природе.

Деятели из числа якутской гуманитарно-творческой интеллигенции активно предпринимают усилия по возрождению традиционных религиозных воззрений саха в модернизационных вариантах, представленных в таких формах религиозных учений, как, например, «Кут-сюр», «Айыы», «Тенгрианство» (культ Неба). Другим интеграционным фактором, а также важным средством проявления идентичности и передачи традиций выступают праздники. Таким праздником у якутов является “Ысыах”, генетически связанный с коневодством, посвященный наступлению лета. Примечательно, что именно этот праздник народа саха становится имиджевым символом республики. В целом Ысыах играет большую роль в укреплении национального самосознания, значительна его консолидирующая роль, а также этнокультурное воздействие. Это проявляется во всей атмосфере его проведения. Этническая специфика праздника находит свое проявление в его символике, костюмах его участников, обрядовых действиях, употреблении национальных блюд, состязаниях в национальных видах спорта, песнях, игре на хомусе, танце “Осуохай” и т.д.

Важными аспектами этнокультурной динамики являются языковые

процессы. В течение второй половины десятилетий XX века языковая ситуация в республике характеризовалась постепенным сокращением социальных и коммуникативных функций якутского языка, особенно в городской среде. Напротив, за этот период усиливаются позиции русского языка. Наиболее значительными факторами распространения якутско-русского двуязычия, т.е. активного использования русского языка якутами, являются, наряду с протекционистской государственной политикой в области русского языка, рост уровня образования населения, а также повышающаяся неоднородность этнической среды. Русский язык, особенно в столице республики, постепенно расширяет свои функции и становится основным языком делопроизводства, официальной переписки и мероприятий, общественно-политической и научно-технической литературы, обучения в школе, средних специальных учебных заведениях, Вузе, воспитания в детских дошкольных учреждениях, а также общения в многонациональной среде и нередко среди горожан якутской национальности. Хотя основная масса родным языком считает якутский, все же в реальном владении ими языком своей национальности существуют некоторые различия, связанные с их возрастом, длительностью проживания в городе, местом рождения, уровнем образования.

Сегодня, одним из важных аспектов протекания этнических процессов является распространение активного двуязычия среди якутов. В отличие от городского якутского населения якуты в сельской местности, находясь в этнически однородной среде, в повседневной речевой практике обычно используют якутский язык. В целом при активном функционировании якутского языка при повышении социально-профессионального уровня среди населения наблюдается тенденция более углубленного знания русского, и его широкого использования, в частности на производстве и в сфере духовной культуры. Приобщение якутов к культуре, как своего народа, так и других народов идет не только через язык своей национальности, но и активно – через русский. Факторами усиленного распространения якутско-русского двуязычия является рост уровня образования, повышающаяся неоднородность этнической среды, функционирование средств массовой информации на русском языке (радио, кино, телевидение).

В постсоветский период изменения в языковой ситуации связаны с принятием в 1992 году «Закона о языках», придавшего статус государственного наряду с русским, и якутскому языку. Признание одновременно двух языков государственными является мерой, направленной на восстановление и расширение сферы влияния якутского языка, гармонизацию языкового развития, в том числе и реального двуязычия. Это проявляется и в повышении внимания языковому воспитанию в семье, а также возрастающей роли дошкольных образовательных учреждений в формировании и развитии как национально-русского, так и русско-национального двуязычия.

Вместе с тем отметим, что, несмотря на все предпринимаемые усилия, говорить о реальном функционировании якутского языка как государственного пока не приходится. Как и прежде, русские в республике в подавляющем большинстве не владеют якутским языком, так и некоторая часть горожан из

числа якутов, о чём и свидетельствуют материалы этносоциологических опросов. Якутское население, особенно городское, продолжает активно использовать во многих сферах жизни русский язык. Наиболее распространённым типом двуязычия в республике по-прежнему остаётся двуязычие якутов.

Заключение.

Таким образом, изучение отдельных аспектов современной динамики этнических процессов в Республике Саха (Якутия) показывает следующее. Усиление этнической эндогамии среди якутов – один из важных моментов, выявленных в процессе изучения статистики межнациональных браков. Ухудшение социально-экономической ситуации не могли не осложнить межнациональную коммуникацию, особенно в городах и городских поселениях. И даже увеличение числа межнациональных браков не даёт оснований для выводов об ослаблении этнического фактора в межличностных отношениях, этнической идентичности. Применение специальных методик, основанных на определении теоретической вероятности таких браков, подтверждают вывод об устойчивом сохранении эндогамии у якутов и русских. Отметим также, что дети из национально-смешанных семей в большей степени относят себя к представителям коренного этноса. Этническое своеобразие народа якутов проявляется в таких важнейших обрядах жизненного цикла как рождение ребёнка, свадьба и похороны. В целом, этнокультурные явления показывают тенденцию к сохранению устойчивости этнокультурной самобытности и росту национального самосознания в условиях усиления процессов интернационализации и глобализации во многих сферах жизни, вызванных как обновленческими процессами, так и усилением интеграции.

При всей сложности и противоречивости, протекающих в республике этнических процессов, многообразии проявления фактора этничности, народами Якутии накоплен большой консолидирующий потенциал, обусловленный её природно-культурным и историческим своеобразием. Осознание значения этого потенциала будет способствовать при сохранении этнической идентичности, укреплению региональной идентичности у жителей республики как якутян. Усиление данного сообщества – одна из предпосылок дальнейшего устойчивого этнического развития якутского этноса в процессе модернизации региона.

Литература:

1. Алексеев Н.А. Ранние формы религии тюркоязычных народов Сибири. – Новосибирск: Наука, 1984. – 315 с.
2. Брагина Д.Г. Этнические и этнокультурные процессы в Республике Саха (Якутия). – Новосибирск: Наука, 2005. – 208 с.
3. Гурвич И.С. Этническая история Северо-Востока Сибири. – М.: Наука, 1966. – 269 с.
4. Долгих Б.О. Родовой и племенной состав населения Сибири в XVII в. // ТИЭ. Нов. серия. – М.: Академия наук СССР. Труды Ин-та этнографии им.

Миклухо-Маклая, 1960. – Т. 55. – 622 с.

5. Дробижева Л.М. и др. Демократизация и образы национализма в Российской Федерации 90-х годов / Л.М. Дробижева, А.Р. Аклаев, В.В. Коротеева, Г.У. Солдатова. – М.: Мысль, 1996. – 382 с.

6. Социальная и культурная дистанция. Опыт многонациональной России / Авт проекта и отв. ред. Л.М. Дробижева. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 1998. – 388 с.

7. Социальное неравенство этнических групп: представления и реальность / Авт. проекта и отв. ред. Л.М. Дробижева. – М.: Academia, 2002. – 480 с.

8. Сводные итоги Всероссийской переписи населения 2002 г. – Т.14. – М.: ИИЦ «Статистика России», 2005 г. – С.286, 322, 365

Literature:

1. Alekseev N.A. Early forms of religion of the Turkic-speaking peoples of Siberia. - Novosibirsk: Nauka, 1984. -- 315 p.

2. Bragina D.G. Ethnic and ethnocultural processes in the Republic of Sakha (Yakutia). - Novosibirsk: Nauka, 2005. -- 208 p.

3. Gurvich I.S. Ethnic history of the North-East of Siberia. - М.: Nauka, 1966. -- 269 p.

4. Dolgikh B.O. The clan and tribal composition of the population of Siberia in the 17th century // TIE. New series. - М.: Academy of Sciences of the USSR. Proceedings of the Institute of Ethnography. Miklukho-Maclay, 1960. -- Т. 55. -- 622 p.

5. Drobizheva L.M. and others. Democratization and the images of nationalism in the Russian Federation of the 90s / L.M. Drobizheva, A.R. Aklaev, V.V. Koroteeva, G.U. Soldatov. - М.: Mysl, 1996. -- 382 p.

6. Social and cultural distance. Experience of multinational Russia / Project author and отв. ed. L.M. Drobizheva. - М.: Publishing house of the Institute of Sociology RAS, 1998. - 388 p.

7. Social inequality of ethnic groups: perceptions and reality / Ed. project and отв. ed. L.M. Drobizheva. - М.: Academia, 2002. -- 480 p.

8. Summary results of the 2002 All-Russian Population Census - Vol.14. - М.: ISC "Statistics of Russia", 2005 - P.286, 322, 365

ABSTRACT: *In the post-Soviet period, the renaissance phenomena among Russian ethnic groups are actualized by the study of ethnic processes. The main object of this article is the Yakuts. The author, in addition to field observations, obtained results in the course of expeditionary and stationary sources, including: extracts from household books of administrations, materials from archives and departments of registry offices, passport departments of the Ministry of Internal Affairs, ethnosociological research of the Russian Academy of Sciences. Research materials show that ethnicity not only does not lose its role in the identification of people, but, as it turned out, increases its importance. Despite the spread of the number of interethnic marriages, special methods based on calculating the theoretical probability of marriage by representatives of different nationalities confirm the conclusion about a steady increase in endogamy among the Yakuts. With an increase in the number of ethnic marginal people, there is no sufficient reason to talk about an increase in assimilation processes among the Yakut ethnic group. The materials of the study indicate that in the conditions of the establishment of market relations, there is an increase in integration trends in the sphere of culture. Along with the development and spread of modern professional culture, traditional ethnic rituals were revived. Based on the study of specific ethnic processes and forms of manifestation of ethnicity, it is possible to formulate a kind of diagnosis in the state of the ethnos, interethnic interactions, trends in the direction of ethnic processes, which will allow developing an effective concept for the sustainable development of an ethnos.*

Key words: *ethnic processes, consolidation, traditional life support system, interethnic marriages, assimilation, ethnic, regional, civil identity, ethnocultural dynamics.*

THE PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF YOUNG SINGLE PEOPLE

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОТНІХ МОЛОДИХ ОСІБ

Arshava I. / Аршава І. Ф.

Doctor of Psychology, professor, the Head of the department of General Psychology and Pathopsychology / доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології та патопсихології,

Monakhovych D. / Монахович Д. Р.

Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

Анотація: В статті розглянуто феномен самотності як соціальний статус у психології та соціології, представлені новітні дослідження з цієї проблеми та їх спрямованість. Висвітлено дані емпіричного дослідження, яке констатувало виявлені відмінності між психологічними особливостями добровільно та вимушено самотніми молодими людьми. Так, згідно результатами дослідження було встановлено, що самотні респонденти, які не бажають вступати у відносини, більш психологічно достатні та благополучні ніж ті, які хотіли б вступити у романтичні відносини.

Ключові слова: самотність, добровільна самотність, вимушена самотність, романтичні стосунки, психологічні особливості, фрустрація, стигматизація, молоді люди.

Вступ.

Проблема дослідження романтичних стосунків та їх психологічних аспектів у психології почала активно досліджуватись у 70-80-ті роки ХХ століття, а теоретичні гіпотези щодо механізму побудови романтичних відносин, їх особливостей та впливу на останні з'явилися ще на початку минулого століття. Але суспільство змінюється, як і змінюються форми стосунків між людьми. І хоча як теоретичні, так і емпіричні результати досліджень залишаються досить актуальними, у теперішній час вони не враховують усіх особливостей сучасного соціуму.

У соціології поряд із традиційним шлюбом почали окремлювати такі форми стосунків: самотність, співжиття, свідомо бездітний шлюб, відкритий шлюб, груповий шлюб та інші. [4] Наразі, одним з найбільш розповсюдженим та глобальним є явище самотності, тому останні п'ять років ця проблема досить активно почала розроблятися зарубіжними дослідниками у цієї галузі.

Одною з перших країн, яка зіткнулась із проблемою самотності населення – Японія, де більше ніж 1/3 молодого населення наразі залишається самотніми, а за прогнозами Національного науково-дослідного інституту країни доля самотніх людей у 2040 році складатиме половину від усього населення. [9] І хоча в Україні досить високі показники вкладання шлюбів, але все більше молодих людей вимушено, або добровільно залишаються самотніми, що обумовлює актуальність дослідження цього питання.

Вчені виокремлюють декілька причин, що призводять до самотності людей. Їх можна поділити на біологічні, соціальні та психологічні фактори. [6]

До біологічних відносяться: стан здоров'я людини, співвідношення статей серед населення та різні біологічні механізми. Так, деякі дослідження показують, що стан здоров'я у осіб, що мають романтичного партнера, є

кращим ніж серед самотніх. Це пояснюють двома факторами. По-перше, людьми надається перевага більш здоровим партнерам, а по-друге – самі хворі особи свідомо відмовляються від відносин. [5]

До соціальних факторів можна віднести наступні: тенденція до пізніх шлюбів, збільшення кількості розлучень, збільшення кількості самотніх літніх людей, економічна нестабільність, підчас якої людині легше не вступати у взаємовідносини, та нести відповідальність лише за себе, наявність маленьких дітей від попередніх відносин та інше. Ці фактори призводять до вимушеної самотності, та у більшій мірі впливають на жінок. [1]

До наявних причин також можна віднести вирішення самої людини зосередитися на своєму кар'єрному зростанні, отримати сексуальний досвід та досвід залицяння, що веде до обрання стратегії вступати лише у короткотермінові стосунки. Такі рішення, на думку деяких вчених, призводять до зростання «вартості» людини на шлюбному ринку в подальшому, хоча інші науковці, навпаки, вважають, що це є спробою втечі від довготривалих стосунків. [6]

Приклад батьківської сім'ї та попередній досвід людини також впливають на романтичні відносини особи. Зокрема, про вплив родини у своїх роботах зазначають Джон Боулбі та Мері Ейнсворт, які кажуть, що приклад стосунків у діаді «мати-дитина» надалі впливає та відтворюється людиною у інших стосунках. Вчений В. Томан, який ґрунтує свої дослідження на теоретичних доробках А. Адлера, зазначає, що у романтичних відносинах відтворюється досвід сиблінгової взаємодії. [3]

Одним із найбільш досліджених наслідків у межах проблеми самотності є так звана стигматизація, яка призводить до виникнення низки особливостей особистості самотніх людей. Так, дослідником Т. Greitemeyer виявлено, що стигматизація самотніх відбувається не лише людьми, що мають партнера, а й самими самотніми. Стигма «самотності» призводить до того, що людина починає відчувати себе невпевнено та втрачає відчуття собівартості. В подальшому особа намагається уникнути стигми та сорому перед суспільством, починає шукати стосунки саме задля стосунків. Як наслідок такої поведінки, партнер відносин об'єктивується та розглядається в якості засібу досягнення мети. [7]

Нездатність встановити романтичні стосунки також викликає почуття фрустрації. З метою її подолання у людей часто виникає позитивний образ самотності, але він носить номінальний, або ж теоретичний характер, та слугує більшою мірою в якості засобу для самозаспокоєння. Нерідко респонденти двояко описують свій соціальний статус та виявляють негативні наслідки фрустрації. [8]

Аналіз результатів досліджень різних вчених показує, що існує деяка прогалина у дослідженні проблеми особистості самотніх, а саме – порівняння психологічних особливостей вимушено- та добровільно самотніх молодих осіб, на що і спрямоване наше дослідження.

У дослідженні прийняло участь 53 респондента, серед яких 34 жінок та 19 чоловіків, віком від 20 до 30 років (середній вік – 23,7 років). 23 респонденти –

студенти факультету економіки та міжнародної економіки ДНУ ім. О. Гончара, 30 - працівники ТОВ «Акцент». Вибірку було розподілено на дві групи на підставі відповідей респондентів щодо їх бажання, або небажання вступати у нові романтичні стосунки. У першу вибірку увійшло 23 людини, які не мали бажання вступати у відносини, тобто вони є добровільно самотніми, у другу – 30 осіб, які невпевнені або хочуть вступити у відносини (так звані вимушено самотні).

З метою аналізу особливостей особистості респондентів нами було використані наступні методики: індивідуально-типологічний опитувальник Л. М. Собчик (1995); скорочений багатофакторний опитувальник для дослідження особистості (СМОЛ) в адаптації В. П. Зайцева (1981); шкала психологічного благополуччя К. Ріфф (версія Шевеленкової – Фесенко, 2005); «способи стрес-долаючої поведінки» Р. Лазаруса та С. Фолкман в адаптації Т. Л. Крюкової (2004); опитувальник часової перспективи (ZTP) Ф. Зімбардо (1997) в адаптації А. Сирцової (2008); методика діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів В. В. Бойко.

Отримані результати були статистично оброблені у програмі SPSS Statistics 17 за допомогою U-критерія Манна-Уїтні для встановлення розбіжностей у вибірках, результати якого наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати дослідження відмінностей у 2 груп респондентів, які є добровільно, або вимушено самотніми

Шкали за методиками		Середній ранг		Показник розбіжностей	Висновки
		1 група	2 група		
СМОЛ	Депресія	18,67	33,38	0,001	p<0,01
	Істерія	20,83	31,73	0,010	p>0,01
	Психопатія	20,65	31,87	0,008	p<0,01
	Паранояльність	21,15	31,48	0,015	p>0,01
	Психастенія	20,72	31,82	0,009	p<0,01
	Шизоїдність	20,74	31,80	0,009	p<0,01
Шкала психологічного благополуччя	Психологічне благополуччя	36,11	20,02	0,000	p<0,01
	Позитивні відносини з інш.	32,87	22,50	0,015	p>0,01
	Управління середовищем	34,87	20,97	0,001	p<0,01
	Особистісний зріст	33,93	21,68	0,004	p<0,01
	Цілі в житті	32,61	22,70	0,020	p>0,01
	Самоприйняття	34,65	21,13	0,002	p<0,01
	Баланс афекту	18,04	33,87	0,000	p<0,01
	Осмисленість життя	34,07	21,58	0,004	p<0,01
	Людина, як відкрита система	34,70	21,10	0,001	p<0,01

Статистично значущі розбіжності були встановлені за результатами методик «СМОЛ» та «Шкала психологічного благополуччя» (К. Ріфф). Перша

група, у яку увійшли добровільно самотні респонденти, відрізнялась більш високими показниками психологічного благополуччя, позитивного відношення з іншими, управління середовищем, орієнтації на особистісний зріст, цілей у житті, осмисленості життя, самосприйняття та відкритості.

Друга група характеризувалася більш високими показниками за шкалами «депресія», «істерія», «психопатія», «паранояльність», «психастенія», «шизоїдність» та «баланс афекту», що вказує на домінування негативних властивостей особистостей серед респондентів, які є вимушено самотніми.

Висновок. Отримані результати свідчать про те, що існують деякі психологічні особливості, що відрізняють молодих людей, які прагнуть до встановлення відношень, та тих, що не намагаються знайти собі романтичного партнера. Так, перші характеризуються більш низькими показниками психологічного благополуччя та домінуванням тривожності, лабільності, асоціальної поведінки, ригідності, вразливості, ворожості, емоційної холодності та скутості. Це підтверджує результати попередніх досліджень, які вказують на вплив стигматизації та фрустрації на самотніх людей. [5-8] Добровільно самотні особи відрізняються більш високими показниками задоволеності стосунками з іншими, контролю своїх дій та оточення, встановлення цілей та самореалізації, відкритості новому досвіду, прийняття та позитивної оцінки себе, тобто вони суб'єктивно психологічно більш самодостатні.

Список літератури:

1. . Абрамова, С. Б. Сознательное одиночество: социальная проблема или альтернативная модель брачно-семейных отношений? / С. Б. Абрамова // Социология в XXI веке: традиции и инновации в методологии и методике социологических исследований. – Уральский федеральный университет, г. Екатеринбург. – 2017. – № – С. 822–832.
2. Басс Д. Эволюция сексуального влечения. Стратегии поиска партнеров/ Д. Басс ; пер. с англ. – М. : Альпина Паблишер, 2017. – 510 с.
3. Боулби Дж. Привязанность. / Дж. Боулби – М.: Гардарики, 2003. — 477с.
4. Логунова, Л. Ю. Социология семьи: социально-культурный и исторический анализ изменения семейного поведения (опыт восстановления историй сибирских семей): учебное пособие / Л. Ю. Логунова. — Кемерово: КемГУКИ, 2007. — 196 с.
5. Braithwaite, S. R., Delevi, R., & Fincham, F. D. (2010). Romantic relationships and the physical and mental health of college students. *Personal Relationships*, 17(1), 1–12. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01248.x>
6. Apostolou M, O J and Esposito G (2020) Singles' Reasons for Being Single: Empirical Evidence From an Evolutionary Perspective. *Front. Psychol.* 11:746. doi: 10.3389/fpsyg.2020.00746.
7. Greitemeyer, T. (2009), Stereotypes of singles: are singles what we think?. *Eur. J. Soc. Psychol.*, 39: 368-383. <https://doi.org/10.1002/ejsp.542>.
8. Lesch, E., & Van der Watt, A.S.J. (2018). Living single: A phenomenological study of a group of South African single women. *Feminism & Psychology*, 28(3), 390-408. <http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/095935351773143>

9. 荒川和久 (著). ソロエコノミーの襲来 (ワニブックスPLUS新書) / 荒川和久 (著). –ワニブックス, 2019. – 301 c.

Abstract. *The article describes the phenomenon of singlehood in psychology and sociology. It reviews the latest research and the main focus of it within the framework of this theory. Our study that based on available empirical data shows the differences in psychological characteristics between two groups of respondents with voluntary and involuntary singlehood. It ascertained voluntary single people demonstrated psychological well-being more than involuntary ones.*

Key words: *single, singlehood, singleness, romantic loneliness, voluntary singlehood, involuntary singlehood, romantic relationship, psychological characteristics, frustration, stigmatization, young adults.*

УДК 159.964.28

**DIALOGUE AS A PREREQUISITE FOR EFFICIENT IN-DEPTH PSYCHE
COGNITION****ДИАЛОГ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ГЛУБИННОГО ПОЗНАНИЯ
ПСИХИКИ****Yatsenko T.S. / Яценко Т.С.***d.psychol.s., prof. / д.психол.н., проф.*

ORCID: 0000-0002-1996-66IX

*Bohdan Khmelnytsky national university of Cherkasy,**Cherkasy, O. Dashkevicha, 24, 18000**Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,**Черкаси, О. Дашкевича, 24, 18000*

Аннотация. Статья подчеркивает значимость диалогического взаимодействия в глубинном познании психики как неотъемлемой составляющей тех предпосылок, которые необходимы для оказания помощи субъекту в осознании собственных личностных проблем (внутреннего стабилизированного противоречия). Психолог, благодаря диалогическому взаимодействию катализирует латентные факторы личностной проблемы субъекта, опираясь на точность диагностики, предполагающей прицельность его вопросов.

Доказывается, что диалог является необходимым условием оптимизации диагностико-коррекционного процесса в группах активного социально-психологического познания (АСПП). Диалог в глубинном познании психики катализируется наличием опредмеченности психического. Особенно продуктивным является использование репродукций художественных полотен, которые в АСПП приобретают перспективы индивидуализированного «оживления» презентанта благодаря его эмотивному наполнению, что переводит его с презентанта в репрезентант прошлого психики конкретной личности. Содержание статьи доказывает, что это возможно при условии соответствия диалогического процесса закону функционирования группы АСПП – «положительной дезинтеграции и вторичной интеграции психики на высшем уровне ее развития». Диалог в глубинном познании подчинен принципам «неслияния» и одновременно «неразделимости позиций психолога и респондента».

Поскольку смыслы, от которых зависит динамика диалогического взаимодействия в системе «психолог ↔ респондент» («П ↔ Р»), являются латентными, то их объективация требует обеспечения растяжимости во времени (т. е. темпоральности). Аналитико-диалогический процесс по содержательной порционности и многоуровневости «на» обеспечивает платформу для обобщения в интерпретационных итогах психолога. Вопросы психолога, основанные на диагностической точности прочитывания смыслов, являются ведущими факторами побуждения импульса активности субъекта в диалогическом взаимодействии.

Использование визуализированных средств в процессе глубинного познания предполагает трансцендентность информационных эквивалентов психической (идеальной) и опредмеченной реальности (рисунки, модели из камней, лепка и т.д.). Содержание работы подтверждает факт значимости диалогического взаимодействия в системе «П ↔ Р», что способствует объективации латентных аспектов психики, связанных с внутренним стабилизированным противоречием (личностной проблемой субъекта), требующем его решения.

Ключевые слова: диалог, сознательное, бессознательное, психологическая защита, репрезентант психики, символ, информационный эквивалент, архетип, диагностика, коррекция, личностная проблема.

Введение. Анализ литературы позволил выявить ведущие направления изучения диалога, а именно: информационный, лингвистический, психологический. Психоанализ способствует уточнению некоторых главных системных отношений между отдельными их аспектами.

Истоки философских определений диалога (и диалогичности) находим в трудах философов античности. В историю науки вошел термин «сократовский диалог», обозначающий специфический метод поиска истины в беседе с другими людьми. Древнегреческий мыслитель Сократ принципиально не писал монологические труды и прожил действительно диалогическую жизни: она прошла в разговорах, спорах, диалогах об истине. Итак, в философском плане диалог приобретает характеристики процесса убеждения партнера и пробуждения у него инициативы к определенным действиям. Кроме общей основы, диалог предполагает наличие реальных проблем для обсуждения и их решения путем выявления противоречий, которые необходимо преодолевать нивелированием различий в позициях двух сторон. В АСПП – целью диалога является и решение внутренних стабилизированных противоречий на пути к гармонизации психики.

Проблема диалога приобрела дальнейшее развитие в контексте задач и специфики глубинного познания, основанной на диалогическом взаимодействии между «Психологом и Респондентом» (далее «П ↔ Р»).

Методология психодинамического познания определяет ряд рабочих принципов организации результативной динамики развития группы АСПП, а именно: спонтанность и непринужденность поведения респондента (независимо от используемых приемов); принцип самовизуализации содержания психического в процессе самопрезентации опредмечивания. Последнее согласуется с природой целостности психики (сознательное / бессознательное) и основным методологическим требованием – соответствия исследования объективной сущности психического.

Материал статьи доказывает один из важнейших принципов глубинного познания и коррекции психики субъекта – необходимость обеспечения диалогического взаимодействия в системе «П ↔ Р», при котором происходит «оживление» опредмеченных презентантов психики, этому способствует их переход (трансформация) в роль репрезентантов как обоюдному звену между осознаваемым прошлым и настоящим, но неосознаваемым респондентом.

Цель работы – раскрыть роль архетипической способности психики к перекодированию идеальной (психической) реальности в опредмеченную, визуально воспринимаемую, при сохранении информационной эквивалентности, которая способствует познанию глубинных факторов, задающих субъективизм сознательного, что поддается познанию в процессе диалогического взаимодействия (в системе «П ↔ Р»).

Задача исследования – определить пути оптимизации подготовки будущих психологов и раскрыть основные параметры глубинного познания психики в ее целостности (сознательное / бессознательное) путем оптимизации диалогического взаимодействия в системе «П ↔ Р» при посредничестве визуализированных репрезентантов.

Методы и методики исследования. Категория «глубинное познание» активно развивается, теоретико-методологически обосновывается нами уже сорок лет. Разработан и многолетне апробирован метод активного социально-психологического познания (АСПП), основывающийся на психодинамической методологии, которая способствует описанию требований к профессионально заданной динамике активности психолога ведущего группу АСПП.

Результативность диалогического взаимодействия зависит от вероятностного прогнозирования, оно реализуется в активном социально-психологическом познании. Диалогическое взаимодействие в его регулятивно-познавательной сущности учитывает научные достижения коллектива ученых: Л. Калмыковой, А. Калиты, С. Корневой, В. Лукьяненко, Н. Саенко, Н. Ищенко, Л. Тараненко, А. Клименюк и др. Указанные исследования катализируют наше внимание к эмоциональной составляющей психики субъекта, что предполагает упреждение сопротивлений, как и обеспечение психологической защищенности субъекта в процессе глубинного познания психики.

Основной текст. *Диалогическое взаимодействие* в АСПП является основой познания психики в ее целостности. Именно диалог в диагностико-коррекционном процессе обнаруживает отличие позиций психолога и респондента при наличии связующего звена: психолог сориентирован на помощь, а респондент – на получение помощи.

Диалог в системе взаимодействия «П ↔ Р» не является формой простого (привычного) общения, в котором внимание центрируется на обмене информацией. В АСПП ведущим является накопление (наработка) информационных «па» для их обобщения путем продольного интерпретационного анализа психологом, которым учитываются итеративные, инвариантные (неизменные) аспекты поведенческого материала респондента. Диагностический анализ путем диалога отличается долговременным взаимодействием на основе спонтанности поведения респондента.

Диалогическое взаимодействие в системе «П ↔ Р» способствует развитию рефлексивности субъекта и его социально-перцептивного интеллекта. Поэтому информационный обмен предполагает диалогический путь получения информации, и объективируется путем продольного анализа наработанных «па». Отсутствует известная (или частично известная) информация для обеих сторон; с каждым «па» происходит приближение к тому информационному объему, который способен раскрыть невидимые для психики респондента причины стабилизированных противоречий психики, которые обнаруживают себя в асимметрии двух логик психики: «логика сознательного» ↔ «логика бессознательного». Объективация последнего является ведущим фактором в расширении самоосознания и открытии перспектив решения собственной личностной проблемы. В глубинном познании можно лишь контекстно выйти (в обход сопротивлений) на сущностную для анализа информацию, которая раскрывает латентные причины деструкции психики. Поэтому диалог психолога с респондентом способствует размыканию «порочного круга», которому невидимо подчинена психика респондента. Важно понимать, что информационное наполнение диалогического взаимодействия («П ↔ Р»), с

одной стороны, является бессознательно универсально заданным, сохраняющим подчиненность архаическим мотивам, а с другой – каждый раз диалог обнаруживает свою неповторимость для каждого человека.

Научно-аналитический обзор литературы позволяет найти общее и различное в разных научных подходах к решению заявленной проблемы. Процесс АСПП обеспечивает возможности нюансирования диалогического взаимодействия в формате психодинамической парадигмы, которая имеет сорокалетнюю историю формирования и практической реализации в группе АСПП. Взаимодействие психолога с респондентом характеризуется диалогичностью, в которой каждое «па» имеет лишь частичный, информационно-порционный характер. Сам по себе способ диалогического движения к познанию психики в ее целостности имеет ориентир на проявление латентных, и одновременно объективно существующих реалий психики. Во внимании психолога находится респондент с его личностной проблемой, эмоциями и ожиданиями, поэтому познание его скрытых тенденций психики является важным в связи с выявлением их направленности на **саморазрушение, блокирование энергетического потенциала и др.** Именно в этом кроется мотивация участников АСПП через побуждение инстинкта самосохранения. Личностные проблемы значительно приглушают инстинкт самосохранения, благодаря отступлениям от реальности (мазохизм, бегство от нежелательного осознания реальности, самодепривация, тенденция «к психологической смерти»).

Подобно тому, что в подструктуре психики невозможно конкретизировать активность Ид (в связи с его синтезированной с психикой в целом), так и в процессе диалога незаметной является функциональная разнонаправленность сфер сознательного и бессознательного.

Вся процедура АСПП имеет ориентированность на следование за «инициативой респондента» (участника диагностико-коррекционного процесса). Последнее опирается на научно-методологическую позицию ведущего группу АСПП в том, что **«психика субъекта знает все, не знает только сознательное Я»**. Необходимость объективности познания является для нас ориентиром, объясняет неотъемлемость в АСПП использования визуализированных посредников, которые способствуют (благодаря образу и символике) позаконфликтному единению сознательного и бессознательного.

Результаты исследования. Представляемый материал построен на результатах диалогического психоанализа с использованием как тематических психорисунков, так и репродукций художественных полотен в группах глубинно-коррекционной подготовки будущих психологов.

Спонтанный выбор участником процесса репродукций художественных произведений является началом его опосредованной самопрезентации. Диалогическое взаимодействие психолога с респондентом, согласно методологии АСПП, соответствует требованиям порционности, многоуровневости семантического осмысления спонтанно-поведенческого материала, что открывает перспективы информационно-эквивалентной трансформации репрезентанта в поле самоосмысления. Последнее содержит

эмотивное наполнение («оживление») репродукций, индивидуализированно-семантическое их переструктурирование самым респондентом, что делает познавательный процесс значимым для него. Репрезентант, благодаря диалогическому взаимодействию, актуализирует («подтягивает») из прошлого в плоскость созерцания «здесь и сейчас» индивидуально-неповторимые, неосознаваемые (эмотивно нагруженные) аспекты психики субъекта. Последнему особенно способствует архетипическая символика.

Предметом научного внимания в наших исследованиях является оптимизация диалогизации глубинно-коррекционного процесса АСПП на фоне эмотивного «оживления» репродукций художественных произведений. Диалого-аналитические наработки информации в системе «П ↔ Р» способствуют катализации двойной энергетической направленности психики на уровне «сознательного» и «бессознательного», что объединяются в целостном образе, который выбирает респондент для самопрезентации. Самоизменения опираются на когнитивную проработку информации, получаемой в диалоге, которая задается следами прошлого опыта в двух взаимопротиворечивых стремлениях, которые фигурально отражают базальный конфликт психики: «к жизни» ↔ «к смерти».

Диалог в глубинном познании приобретает новую роль в актуализации когнитивных аспектов психики индивида на фоне понимания их заданности как вытеснениями, так и фиксациями прошлого опыта. Дополнением к психолингвистике, которая центрирует внимание на «индивиде в процессе коммуникации», есть **понимание диалога как взаимодействия психолога с респондентом («П ↔ Р»), в целях объективации латентных, неосознаваемых субъектом содержаний психики, отличающихся энергетическим потенциалом, заданным вытеснениями проблемных аспектов опыта «Я».**

Особенности диалога как неотъемлемая составляющая глубинного познания психики субъекта отличаются касательностью к проблемам психолингвистики, которая развивается в нашей стране. Анализ методов психолингвистики, в частности «Психолингвистический текстовый анализ», «Семантический дифференциал», «Ассоциативный эксперимент», «Интен-анализ», «Контент-анализ», «Семантический радикал», «Интроспективный анализ», обнаружил причастность к глубинной психокоррекции через процесс интроспекции.

Есть основания констатировать, что интроспекция отличается от глубинного познания по параметрам: «объективность – субъективность». Метод АСПП направлен на обеспечение объективности познания (и самопознания) путем исследования глубинных истоков субъективизма человека на материале диалогического взаимодействия «П ↔ Р», что катализирует саморефлексию на базисе объективных средств самопрезентации субъекта. Наше исследование позволяет утверждать, что истории развития цивилизации характерен не только период анимизации (психологического оживления предметов, см. рис. 1, где опредмеченная фигура стремится к самооживлению через приобретение «сердечности»), но и наоборот – человек обладает способностью к опредмечиванию психики и не только собственной (см. рис. 12,

далее по тексту), а и других людей. На рис. 2 респондент изобразила себя маленькой, а родителей – статуями (то есть, неживыми), рис. 3 указывает на частичное омертвление, которое порождено жесткостью воспитательных ограничений в детстве, порождающих статичность психики.

Рис. 1. А. Борда,
название неизвестно
Название
респондента:
«Стремление к
самооживлению»

Рис. 2. Психорисунок:
«Мужчина, женщина и я»

Рис. 3. Автор и
название неизвестно
Название респондента:
«Частичное
самоомертвление»

Интроспективный анализ приобретает актуальность в контексте необходимости развития субъектом саморефлексии и рефлексивного интеллекта, который приглушается (умертвляется) через эмотивные невзгоды жизни. Интроспективному формату глубинного познания психики характерна собственная функциональная специфика, заданная необходимостью учета особенностей бессознательного. Последнее по своей природе не может прямолинейно «считываться» в поведении, однако стимулирует активность опредмеченной самопрезентации, которую можно наблюдать. Познанию смысловых параметров такой активности способствует **диалогическое взаимодействие психолога с респондентом**. Бессознательная сфера влияет как на самоотражение субъекта, так и на восприятие других, особенно родных людей. Смыслы этого влияния являются латентными, замаскированными, не поддающимися прямолинейному (академическому) познанию и пониманию личностной сущности деформаций поведения, как и саморефлексии.

Первые исследования диалогического общения в процессе психотерапии принадлежат А. Харашу, который рассматривал влияние лектора на слушателей и выделил два процесса: первый – «личностное включение» (проникновение), второй – содержательное «внедрение», то есть влияние. По мнению автора, возможны авторитарная, диалогическая, конформно-личностная включенность. Диалогическое взаимодействие строится «на уважении к суверенитету чужого сознания» [9, с. 20]. В своих работах А. Хараш рассматривает диалог как единство субъект-объектного и субъект-субъектного отношения. Продолжая традицию М. Бахтина, А. Хараш трактует познание как поиск истины посредством участия в общем диалоге около определенного предмета. Так,

исследователь представляет диалог как способ совместного (взаимного) приближения к истине. Предлагается такая трактовка субъект-субъектной формулы взаимодействия в общении: если в первый момент контакта партнер общения воспринимается как «чувственный предмет», то в дальнейшем – как «человек-деятель». Для адекватной интерпретации поведения человека необходимо фиксировать внимание на предмете его деятельности. Восприятие становится адаптивным, а предмет деятельности – общим для обоих партнеров.

Эффективное ведение диалога в процессе глубинного познания, в группах АСПП, предполагает адекватное понимание психики на структурном, функциональном и энергетическом уровнях. Психодинамическая теория, лежащая в основе глубинно-коррекционных исследований, содержит авторскую «Модель внутренней динамики психики» (далее «Модель») (см. рис. 4). «Модель» представляет не только основные структурные компоненты психики, но и презентует динамическую их направленность (см. стрелки на Модели).

«Модель» отражает систему «психологических защит», которые, как это известно со времен З. Фрейда, обуславливают отступления от социально-перцептивной реальности в угоду идеализированному Я. Важно учитывать тот факт, что защиты охватывают как сферу сознательного, так и бессознательного (см. эллипс на рис. 4). Сознательное в замаскированной форме представляет интересы бессознательного, которое, кроме архаического наследия, катализируется вытеснением тех побуждений (мотивов, потребностей) субъекта, которые противоречили цензурскому контролю «Супер-Эго» (см. рис. 4). Более подробно «Модель» раскрыта в «Методологии» (см. [10]).

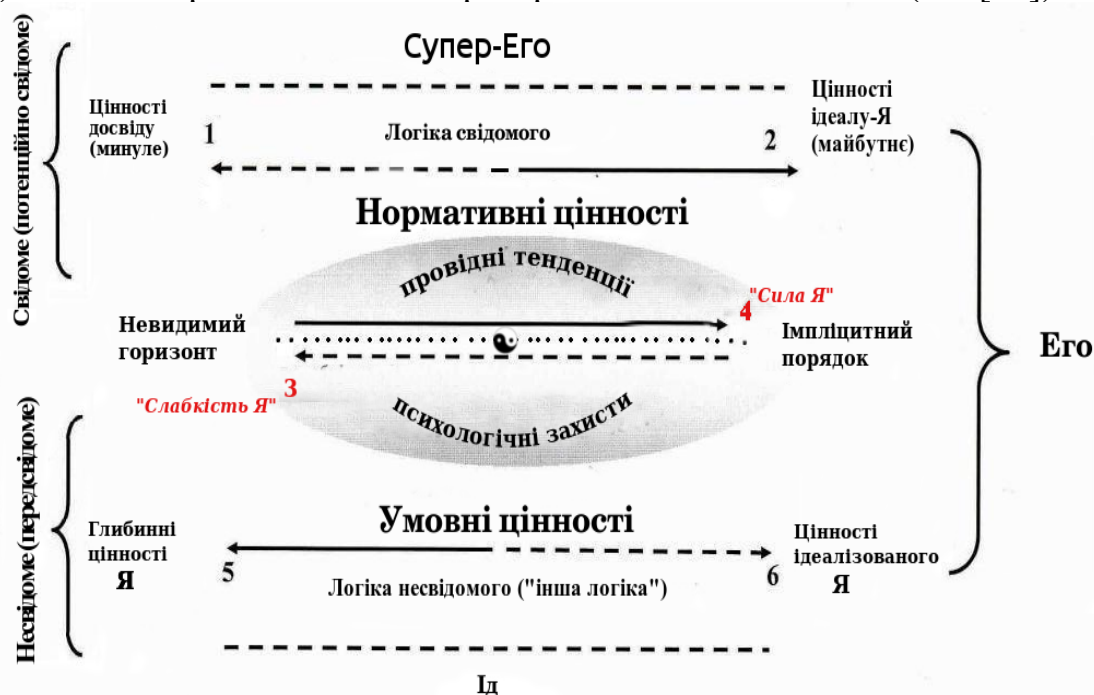

Рис. 4. Модель внутренней динамики психики

Учитывая как функциональные характеристики бессознательного, так и систему психологических защит (эллипс), становится понятным, что «взгляд внутрь себя» не может быть чист и объективен. Для объективности нужно

опосредование взглядом исследователя, который опирается на опредмеченные средства самопрезентации субъекта. Достоверность результатов обеспечивается продольным анализом диалогического взаимодействия в системе «П ↔ Р». Исследовательская позиция не может ограничиваться интроспекцией личности ее сознательным «Я», которое не имеет доступа как к латентным факторам психики, так и к смысловым параметрам спонтанной активности субъекта, в чем и оказывает помощь психолог.

Глубинное познание отвечает требованиям: порционность; многоуровневость диагностико-коррекционного процесса; направленность на ослабление автоматизированных психологических защит; неотъемлемость диагностики и коррекции; превалирование интеллектуальных аспектов познания над эмотивным фоном АСПП (положительная дезинтеграция психики и вторичная ее интеграция). Следовательно, субъект в процессе АСПП приобретает творческую самозащищенность, основанную на расширении понимания собственных проблем (внутренних противоречий), благодаря развитию рефлексивного (социально-перцептивного) интеллекта.

Таким образом, диалог в глубинном познании не является автономизированной и формализованной процедурой, не имеющей иных целей помимо ориентированности на самопознание субъекта в рамках анализа собственного опредмеченного материала, который наполняется эмотивностью («оживает») лишь в процессе конкретизированного диалогического взаимодействия. При этом отсутствует подчиненность общеизвестным правилам «обмена информацией». Диалогическое взаимодействие опирается на организационные принципы групповой работы, а именно: спонтанность поведения, принятие другого человека таким, каким он есть; равенство позиций всех участвующих в процессе АСПП; безоценочность суждений; отсутствие критики и советов; искренность в проявлении эмоций, отсутствие критики и «черно-белых категорий» и тому подобное. Диалог же строится спонтанно с учетом принципа «неотъемлемости сознательного и бессознательного» ([10, 14]).

Весь диагностико-коррекционный процесс ведется при использовании репродукций художественных полотен (или собственно выполненных участвующими тематических психорисунков), которые в процессе диалогического взаимодействия «П ↔ Р» имеют шанс трансформироваться в посредника глубинного познания благодаря наполнению их эмотивным содержанием (см. далее фрагмент эмпирики).

Мы трактуем художественные произведения не как копирование действительности или ее фрагментов, а как сюжетные изображения (отражение) психической реальности переживаний художника, что подвергается трансформации через призму сублимационных процессов восприятия и самовосприятия ее создателем (художником), что и обуславливает скрытые смыслы, объективирующиеся благодаря архетипической символической. Художественное полотно – это трансформация действительности личности создателя, который презентуется сквозь призму стабилизированных противоречий, выраженных в структурно-сюжетной форме произведения.

Стоит обратить внимание на различие герменевтики в ее трактовке содержания художественного произведения (ориентированность на интерпретацию замысла автора) с особенностями использования репродукции в процессе глубинного познания психики, которое условно можно назвать антигерменевтическим.

Задача глубинного познания в АСПП заключается в постепенном (поступательном) и многоуровневом раскрытии содержания психики той личности, которая выбрала ту или иную репродукцию, через раскрытие смыслов, что происходит в процессе диалога. Только диалогический анализ имеет перспективу объективировать латентные смыслы, важные для познания личностной проблемы субъекта.

Сам по себе выбор субъектом репродукции художественного произведения (в качестве презентанта) катализирует процесс диалогического психоанализа в системе «П ↔ Р». Диалог позволяет психологу порционно и многоуровнево, актуализировать через вопрос спонтанные импульсы активности психики респондента, что в условиях темпоральности процесса, способствует проникновению в содержание его психики. Последнее предполагает диагностическую способность диалогических «па», которые индивидуализируются благодаря неповторимости смысловых параметров саморефлексии субъекта, катализируемых как художественным произведением, так и вопросами психолога. Замысел художника (при использовании картины в АСПП) остается в тени, т. к. картина превращается в стимульный материал, с характерной ему объективностью (благодаря визуальному восприятию). На авансцене лишь переживания субъекта, которые он проектирует на картину, идентифицируя себя с отдельными аспектами символики, наполняя картину собственным, индивидуализированным содержанием. Происходит процесс индивидуализированного оживления картины, что способствует познанию неповторимости психики субъекта.

В процессе АСПП художественное полотно теряет авторство. Чем талантливее изображение на картине, тем легче каждому найти неповторимое воплощение себя в нем. Это наблюдалось с картиной Н. Рериха «Мадонна Лаборис». Итак, одна и та же картина вызывает различные ассоциации у разных людей, если она используется в целях актуализации саморефлексии. Процесс катализации эмоций субъекта восприятием картины в ситуации «здесь и сейчас», как правило, обусловлен оживлением следов, связанных с тем, что произвело впечатление «где-то и когда-то». Благодаря эмотивной реакции респондента происходит наполнение репродукции художественного произведения индивидуализированным, неповторимо-эмотивным содержанием. Именно таким путем репродукция приобретает статус репрезентанта (с презентанта) психики конкретного индивида через его способности актуализировать смысловые параметры фиксаций прошлого, в чем оказывает помощь диалог.

На авансцену, в процессе АСПП, выходит рефлексивная активность субъекта, как и его способность к символичности самопрезентации, учитывая тот факт, что бессознательное мы можем познать только благодаря

продольному анализу – всегда работаем с достаточно большим количеством рисунков, подобранных одним человеком. Нарботанный диалогический материал предполагает продольную интерпретацию. В процессе диалогического взаимодействия психика субъекта, сходно с бутоном цветка, раскрывается порционно и многоуровнево, при катализации семантических смысловых параметров, за которыми, как правило, кроются инфантильные истоки личностной проблемы (внутреннего стабилизированного противоречия).

Важно заметить, что эмотивное наполнение репродукции респондентом происходит лишь в процессе диалогического взаимодействия, в котором отсутствует самоцель. Диалог всецело подчинен выявлению личностной проблемы респондента. Задача психолога заключается в раскрытии латентной (скрытой) детерминированности спонтанных инициатив респондента, что способствует осмыслению им собственной личностной проблемы (стабилизированное противоречие), от решения которой предполагает освобождение психики от иллюзий и отступлений от реальности, что способствует развитию социально-перцептивного интеллекта.

Диалогическое взаимодействие психолога с респондентом (в системе «П ↔ Р») характеризуется многоуровневостью процесса, при единстве их позиций, нацеленных на социально-перцептивное познание, катализирующее развитие рефлексивных способностей. При таких условиях происходит латентное управление психологом диалогическим взаимодействием, направленным на объективацию глубинных факторов личностных проблем, невидимых субъекту и поэтому требующих использования опредмеченных средств, с тем, чтобы в АСПП обеспечить плоскость наблюдения, которая объединяет группу, психолога и респондента.

Итак, диалог психолога, с одной стороны, «следует за респондентом», благодаря его латентно-энергетическому потенциалу, заданному внеопытными образованиями (архаизмами, вытеснениями и фиксациями, включая перинатальный период [5]), а с другой – психолог имеет возможность через вопрос побуждать импульс активности респондента. При этом взаимодействие психолога с респондентом, в процессе глубинного познания, отвечает принципу: нераздельность и неслиянность их позиций.

Использование репродукций художественных произведений в диалогическом процессе глубинного познания способствует как защищенности респондента, так и катализации его мотивационной заинтересованности в самопознании и обеспечении самосохранности психики, которая подвергается искажениям и иллюзиям из-за латентной необходимости завершить «незавершенные дела детства», пользуясь реальностью «сегодняшнего дня». Важно понимать, что процесс диалогического «декодирования» ориентирован на объективирование (донесение до сознания субъекта) инфантильной составляющей в его спонтанной активности – это ее **смысл**.

Смыслы никогда не бывают данностью, которую можно узнать за один раз, они заданы бессознательным, познание его предусматривает обеспечение темпоральности (растяжимости диалогического процесса во времени). Важность диалога в практической подготовке психолога отмечала и

московский психолог Т. Флоренская [7]. Именно процессуально-содержательный аспект диалога, указывала она, задает конечный результат. Понимание к диалогической сущности «методов группового обучения психологов» наблюдается и в работах Г. Дьяконова [1]. Автор утверждает, что диалог приобретает особое значение в условиях группового сотрудничества. Стоит заметить, что указанные выше исследования Т. Флоренской и Г. Дьяконова не были причастными к глубинному формату познания психики, который представлен в психодинамической парадигме, в фарватере которой мы ведем как практику, так и научные обобщения.

Диалог в процессе АСПП способен выявлять устойчивые тенденции, задающие спонтанные инициативы психики. Они не могут быть опознаны прямолинейно, одноразовым усилием психолога. Поэтому глубинное познание ориентировано на выявление объективно итеративных, инвариантных детерминант субъективизма сознательного, задаваемого бессознательным, через систему «психологических защит».

Анализ литературы показал, что модель диалога, который учитывает только лингвистические факторы в коммуникации, является недостаточно релевантной для глубинного познания психики как в аспекте выявления латентных детерминант диалога, так и в пользовании скрытыми смыслами, которые объективируются в плоскость «слышимого и виденного». Раскрытие глубинно-смысловых сущностей психики происходит в процессе интерпретационных итогов, которые выходят за рамки свойств языка и требуют знания психического в его целостности (сознательное / бессознательное).

Подаем фрагмент глубинно-коррекционного, диалога-аналитического процесса при его опосредствовании психорисунками и репродукциями картин. В связи с обнаруженным нами фактом зависимости психики от архаического наследия человечества [12] мы в последнее время предлагаем участникам группы АСПП нарисовать два психорисунка «Тату» на темы: «Собственное тату» и «Тату вины».

Инструкция: а) нарисовать два тематических психорисунка: «Собственное тату» и «Тату вины»; б) подобрать к выполненным рисункам тату (к каждому отдельно) репродукции художественных полотен, которые по содержанию изображений семантически согласуются с «Тату».

**Глубинно-коррекционная работа с респондентом О.
с использованием рисунков тату (собственного и тату вины)
и подобранных к ним репродукций художественных полотен**

Диагностико-коррекционная работа проводилась в большом зале (с экранизацией) во время «Недели психологии» в Черкасском национальном университете имени Богдана Хмельницкого (апрель 2018 г.).

Организация глубинного познания с использованием «Тату». Задание предусматривало познание глубинного смысла тематического рисунка «Собственное тату» и «Тату вины» в диалогическом взаимодействии с респондентом.

О. – респондент (студентка психологического факультета, 2018 г.).

П. – психолог (Т. Яценко).

П.: С какого тату ты хочешь начать анализ?

О.: С «Тату вины» (рис. 5).

П.: Что здесь изображено?

О.: Это одновременно колючая проволока и живая ветка с розами.

П.: Это колючая проволока на живом стволе розы?

О.: Важен взаимопереход: или проволока, или роза. Эти два элемента тату могут быть как живыми, так и неживыми. Когда это колючая проволока, тогда и роза – металлическая. Когда эти стебли – розы оживают, и проволока теряет омертвленность и оживает.

П.: Если там есть и проволока и живая роза, то что является приоритетным?

Рис. 5. Тату вины

Рис. 6. Рисунок другого участника группы АСПП

О.: Приоритетной является роза, от нее зависит «живость» рисунка, то есть, проволока оживет?!

П.: Что заставляет розу превращаться в металлическую, колючую проволоку? Она же (таким образом) создает тебе определенные несогласия и душевную боль?

О.: Это как попытка защититься, отгородиться от невзгод, что создает окружение.

П.: При каких обстоятельствах возникает такая необходимость омертвления?

О.: Видимо, тогда, когда есть определенное давление со стороны кого-то значимого. Когда возникает опасная ситуация и роза может сломаться.

П.: Вина причастна к тому, что роза может сломаться, или, спасаясь от «взлома», она становится просто металлической?

О.: Роза чувствует себя виноватой в том, что она может сломаться, то есть, что она не сильна. Что она не имеет права на бессилие, а динамика ситуации нередко доходит до того, что она может сломаться.

П.: Это ситуации внутренних переживаний, или это внешнее давление и влияние, или и то и другое?

О.: Я думаю, что и то и другое.

П.: Что на этом рисунке (рис. 5) символизирует вину?

О.: Переход от живого к неживому.

П.: Какие рисунки ты подобрала к этому тату? Какой следующий?

О.: Рис. 6 – кстати, также сломан цветок.

П.: Что на этом рисунке является наиболее значимым для тебя? Что ближе к теме «Тату вины»: сломан цветок или слеза? Или глаз, был недостаточно прозорлив, что и привело к такой ситуации?

О.: Вообще для меня этот рисунок (рис. 6) – как одно целое. Но важнее нижняя часть – сломанный цветок. А глаза ... Да, глаз что-то не упредил, не смог изменить, предусмотреть, потому и «платит» слезой.

П.: Что бы ты сказала этому глазу, который плачет?

О.: «Не все, что случается, случается по твоей вине, и ты не можешь все держать в поле зрения, успокойся».

П.: Кто в семье всегда тебя так поддерживает, если что-то случилось?

О.: Бабушка.

П.: И поэтому ты неразлучна с бабушкой, когда так же поддерживаешь себя? То есть, бабушка всегда с тобой даже тогда, когда ее нет.

О.: Да, это правда.

П.: Бабушка может быть, может и не быть, но она присутствует в самой позиции О. А если так, то эта позиция может быть двойной: с одной стороны – хорошо, что успокаивается психика, благодаря твоим «самообращениям», но, с другой – это не упредило наличие слезы и сломанного цветка. То есть, все-таки мало – важно упреждать!

О.: Не надо рассеиваться, надо последовательно решать проблемы, а не бросаться сразу и на все. Постепенно, структурировать, что главное, а что второстепенно.

П.: Эти слезы (слезы по взлому цветка, рис. 6) кровавые, ты сделала бы их «голубыми»?

О.: Я такими их и оставила бы, так «кровоточит душа».

П.: То есть, ты очень расстраиваешься, если у тебя в чем-то промах?

О.: Конечно!

П.: Это ситуации, связанные с тобой, или идет речь об определенной неприятности в отношениях со своими родными, близкими или другими людьми?

О.: Это ситуации, когда на меня кто-то положил определенную ответственность, и я или частично с ней справилась или совсем не справилась.

П.: То есть, ты вроде бы вновь зависимая от других людей, что подвела их. А кто в семье так тщательно относился к тому, что давал тебе задачи и затем рецензировал их выполнение?

О.: Мама.

П.: Итак, мы видим, что в этой части (сломанный цветок, рис. 6) больше присутствует мама. У мамы легкие отношения с бабушкой или сложные?

О.: Я бы сказала, что немного затруднены.

П.: В глазу, которой плачет (глаз, рис. 6), есть позитив, а в сломанном цветке (рис. 6) – негатив. Если в негативе есть мама, то в чем она не поддерживает то, как бабушка влияет на тебя. То есть, в ваших отношениях есть еще привнесение ее отношение к бабушке, а не только к тебе, если она видит, что ты близка к бабушке. Моя фраза вызывает у тебя сопротивление или она тебе понятна?

О.: Нет, сопротивление не вызывает, понятна. Так и есть, что я часто «вдвойне» виновна.

П.: Бабушка маму, возможно, не достанет, а тебя достанет. Обращала ли ты на это внимание раньше, или все относилась только к себе, что где-то ты что-то не пресекла, недосмотрела, не справилась с тем, что ты была обязана сделать?

О.: Только к себе, и поэтому сейчас мне стало легче.

П.: То есть, привнесение сюда мамой своего отношения к бабушке у тебя было «за кадром»?

О.: Я не задумывалась над этим. Но сейчас это откликается.

П.: На самом ли деле ты такая незащищенная, ведь есть рисунок, где ты превращаешься в металл (рис. 5)?

О.: Росток не может постоянно ломаться. Ему надо себя сохранить, поэтому такая динамика на самосохранение.

П.: Ты хочешь сказать, что это (рис. 6) начало того, что он будет превращаться в проволоку (рис. 5)? Если так, то тогда держись тот, кто сломал этот росток, потому что те колючки могут и его коснуться?!

О.: Частично так.

П.: Если «да», то какая О. знакомая маме?

О.: Маме знакомая О., которая с недавних пор отстаивает свои границы, для этого нужна «проволока». И это вызывает очень сильное сопротивление.

П.: Нарисуй эти пределы. Этим рисунком мы проясним, для чего тебе переход «в металл» (рис. 5).

О.: Вот так (рис. 7).

Рис. 7. Границы психологической автономии респондента О.

П.: Расскажи, что ты нарисовала.

О.: Это – я (фигура внизу, рис. 7), это – мои границы (линии вокруг фигуры, рис. 7), защита, а это – мама (фигура выше, рис. 7). Я от мамы защищаюсь этими «границами».

П.: В то же время мама к тебе обращается с высшей позиции, которую ты отчуждаешь, надев на себя такую броню. К тому же – многослойную. Мы увидели, что мама стоит выше, а бабушка где была бы?

О.: Бабушка стояла бы позади, на уровне со мной, обнимала бы меня.

П.: Можно сказать, что ты никогда не одинока?

О.: Да. У меня всегда есть бабушка.

П.: Если посмотреть на рисунок (рис. 7), это – как возвращение в утробу, но не в материнскую, а в бабушкину. Там тепло, уютно, никто не осуждает, а наоборот – поддерживает. И чувства вины по этому рисунку (рис. 5) там нет совсем, или что-то есть?

О.: Нет, там нет того, что на рис. 5. Нижний образ на рис. 7 – это отдельный мир, а все остальное – мир. И это (рис. 5) есть в другом мире, не в утробе, где есть защита.

П.: (К группе) Здесь мы видим, что человек пытается определенным образом ускользнуть из-под влияния чувства вины, найти защиту, когда становится трудно. (К О.) Параллельно, видим, идет ощущение, что ты «без вины виновата».

О.: Так и есть. Иногда я не понимаю, почему и в чем я виновата.

П.: Проработав вину, ты спокойнее будешь относиться к тем ситуациям, в которых чувствуешь себя «без вины виноватой». Но ты это спокойствие пока находишь в отношениях с бабушкой, создающих «многослойную» защиту. Известна матери эта «картинка» (рис. 7), и то, что мы проговорили? Или она знает, что ты уже выскользнула из-под ее влияния и из этого (нижняя фигура, рис. 6)?

О.: Она догадывается. Мама сейчас в определенной фрустрации: не знает почему так, и почему я защищаюсь, почему я не такая, как была.

П.: Ты удовлетворена такой собственной защитой?

О.: Нет, потому что она не всегда защищает, дает сбой, рвется.

П.: Адекватно рефлексируешь, такая защита, конечно, относительна. Потому что человек не может самореализовать себя, если он связан, как в коконе (слева, рис. 7). Если ты попадаешь как бы в утробу, где тебе комфортно, где ты не чувствуешь вины, где не нужно ничего хотеть, то возникает проблема самореализации – пауза в твоей активности, в самостановлении, развитии, принятии решений. Ты так приводишь свои эмоции в порядок (равновесие)?

О.: Да, я так восстанавливаюсь.

П.: И что происходит тогда здесь (рис. 5)?

О.: Когда восстанавливаюсь, возвращается живость – роза.

П.: Итак, когда происходит трансформация в что-то омертвевшее, психика борется с раздражителем, инстинкт самосохранения начинает брать верх. Он проявляется и здесь (рис. 7), в защитной для психики, но пагубной для самореализации, форме. И это универсальные законы, которые касаются каждого. Это (рис. 7) самодепривирование и тенденция «возвращения в утробу». И вот мы расшифровываем, откуда этот «металл» (рис. 5). «Здесь, в утробе (рис. 7), я спасаюсь от металла (рис. 5), потому что он здесь не нужен». Да?

О.: Да, там есть живость, но только для самой себя.

П.: Но, побывав здесь (рис. 5), ты можешь выходить, избавляться от металла. Выходить, как роза.

О.: Когда я восстанавливаюсь, я могу и в другом мире отстаивать себя уже без защит.

П.: То есть, мама со своими нареканиями, будто не видит, какая ты есть?

О.: Да, я для нее тайная, непонятна.

П.: В таком случае у нее есть бессознательный интерес загонять тебя в эту проволоку (рис. 5).

О.: У меня возникала догадка, что мама намеренно меня лишает энергии и силы, чтобы я была более послушной, чтобы можно было управлять мной.

П.: У вас в семье есть еще кто-то?

О.: Нет, я одна.

П.: В нашем анализе пока не фигурирует папа.

О.: Папа занимает нейтральную позицию: меня не защищает, маму не поддерживает. Иногда он пытается меня поддерживать, но очень редко.

П.: Возможно, он опасается мамы, потому что она делает что-то подобное и с ним?

О.: Вероятно, так и есть, мне часто его жалко.

П.: Следующий рисунок (рис. 8) был бы непонятным без рисунка рис. 7. Здесь объективирован следственный эффект – ощущение клетки. Где ты себя чувствуешь на этом рисунке?

Рис. 8. «В ловушке внутри вашего ума», автор неизвестен

О.: Я – сверху, в клетке, а мама – нижняя фигура, в клетке – ее желание по отношению ко мне.

П.: То есть, мама тобой очень занята?

О.: Да. Я единственный ребенок, еще и поздний.

П.: Так надо тебя наказывать за то, что ты так долго не появлялась на свет? Тебя ждали годами, и теперь надо посадить в клетку, чтобы ты нигде не делась? Действительно, роза может увянуть, а металлическое создание – будет существовать вечно.

О.: Мама очень боится отпускать меня от себя. До абсурда доходит: нельзя выйти вечером на улицу, нельзя сходить к бабушке через дорогу, нельзя никуда поехать.

П.: Тебе очень хотелось от мамы того уюта, который создавала бабушка?

О.: Да, хотелось уюта, а не металлической клетки.

П.: Какой бабушка уют не создавала бы, он не перекроет потребность в любви матери! Поэтому эта защита (рис. 7) – это вынужденная защита, а не желательна.

О.: Это вынужденная защита. Не желательна – это точно, это как смерть.

П.: Что ты сказала бы этой фигурке (фигура в клетке, рис. 8)?

О.: «Вставай! Вставай и выходи».

П.: Фигурка говорит, что она не может преодолеть эти металлические решетки.

О.: Вылезай, выползай, выпрыгивай. Делай что-то!

П. (от имени фигурки): Я тогда рассержу маму, она будет ко мне относиться еще более внимательно.

О.: Серди, но выскакивай. Зли, но делай так, чтобы выйти оттуда.

П. (от имени фигурки): Тогда мне придется снова превращаться в металл.

О.: Если это поможет тебе выйти и потом жить свободно, то встань и выйди!

П.: То есть, свобода для тебя уже важнее, чем путь выхода?

О.: Да, уже присутствует ощущение края, не жизни.

П.: Удавалось тебе хотя бы ненадолго почувствовать себя свободной?

О.: Да. Это проявляется уже полтора-два года.

П.: Ты уже спокойнее относишься к тому, с которыми претензиями к тебе относится мама?

О.: Если мне надо уехать, я просто говорю: «Я поехала». И все.

П.: Тогда ты будто черпаешь формы поведения еще и от мамы, потому что мама тоже не все объясняет тебе, а действует.

О.: В моем случае, обсуждение грозит тем, что я вообще никуда не поеду.

П.: Как Вина (рис. 5) связана с рисунком 8?

О.: Эта фигурка (в клетке, рис. 8) (т.е. я) сидит в клетке и уверена в том, что так должно быть, и если она выйдет, то отступит, будет виновной.

П.: То есть, она сидит в клетке, чтобы быть невинной?

О.: Да, чтобы быть удобной, невинной. Не расстроить, не поранить.

П.: Ты старалась, но это не ценили?

О.: Да. И это ни к чему не приводило и не приведет. В клетке можно посидеть, но надо что-то делать.

П.: На следующем рисунке (рис. 9) мы видим манипулирование человеком. Где ты себя чувствуешь: в ниточках или человеке?

Рис. 9. Д. Хо «Потерять себя»

О.: В человеке.

П.: Ниточки (пуповина, по архетипам) символизируют привязанность к родителям и к матери, в частности.

О.: Так и есть, я 17 лет сидела в клетке.

П.: Сейчас ты пытаешься снизить эту привязанность: «не потому, что это мама, а потому, что столько сидела».

О.: Я стараюсь от этого отойти, но ... Да, это априори так. Я привязана, потому что это – моя мама, и привычка быть безобидным.

П.: Но ты не любишь свою привязанность к маме?

О.: Я не люблю такую чрезмерную привязанность. Вот это (рис. 8) – чрезмерная привязанность. А это (рис. 9) – будто попытка оторваться. Но жуткая.

П.: Из всего, что ты пережила, как ты чувствуешь, что сказывается на твоих взаимоотношениях с другими людьми?

О.: Я стала чаще отстаивать свои границы.

П.: В таком случае ты проектируешь, что другие люди имеют такие же качества, как и мама!

О.: Не все, но есть такие люди, посягающие на свободу.

П.: Значит, у тебя повышенная чувствительность к тому, что твои границы хотят нарушить?

О.: Да, действительно, у меня повышенная чувствительность к этому.

П.: Но здесь есть риск, что человек придет к тебе с добром, а тебе будет казаться, что тебя хотят купить, и ты можешь не доверять, отстраняться, отходить на дистанцию. То есть, ты не можешь пользоваться теми благами, которые люди тебе дарят. Потому что, если мать не дарила тебе блага, то чужие люди и подавно не смогут этого сделать, и за этим надо следить. Сколько энергии на это уходит!

О.: Я стараюсь это (о чем вы говорите) отслеживать. Я знаю, что такие ошибки могут быть, и стараюсь это анализировать: «Почему я так отношусь к этому человеку без определенных на то причин?». И, когда я это продумываю или прописываю, я нахожу ответ, почему, и это уходит.

П.: Но все-таки переносы в активе?

О.: Да, и поэтому я здесь.

П.: А в интимном аспекте, с парнями?

О.: У меня нет парня. Мне также сложно с ними. Большинство парней – это друзья. У нас хорошие отношения, но по-дружески.

П.: В таком случае, ты делаешь то, что и мама, когда снейтрализовала отца. И вы теперь в «дружеском варианте» просто присутствуете в семье.

О.: Пока именно так. Сейчас я не могу это отследить и не могу сама это решить в собственной роли.

П.: Уж не пытаешься ли ты кого-нибудь сажать в такую клетку (рис. 8)?

О.: Я задумывалась над этим, и начала отслеживать, что моментами тоже это проявляется. И я сама себе очень часто повторяю: «Люди – это не собственность, люди не должны тебе делать что-то. Это – только то, что ты ожидаешь от них».

П.: Поэтому ты так осторожно относишься к парням, что, если ты начнешь дружбу, то будет или так (рис. 8), или так (рис. 9)?

О.: Боже упаси! Трудно даже смотреть на картинки.

П.: Поэтому они только друзья и на них это не распространяется. Как вина соотносится с рис. 9?

О.: Человек чувствует себя виноватым за то, что он в таком подвешенном состоянии (рис. 9), и хочет отойти, но его еще держат, и он сомневается, сможет ли жить без этих пут.

П.: Так человек виновен сам перед собой, что не может справиться?

О.: Он виновен сам перед собой, что не может отойти, и думает, что он виновен перед родителями, за то, что хочет отойти.

П.: То есть, это действительно как бы «пуповина»?

О.: Да.

П.: Такая сильная связь с родителями: с одной стороны – не хватает сил отойти, а с другой – так трудно быть вместе. Следующий рисунок, подобранный к тату вины – рис. 10.

О.: Это (рис. 10) – огонь, который может сжечь розу, уничтожить ее.

Рис. 10. «Обнаженная девушка с черепом в руках», автор неизвестен

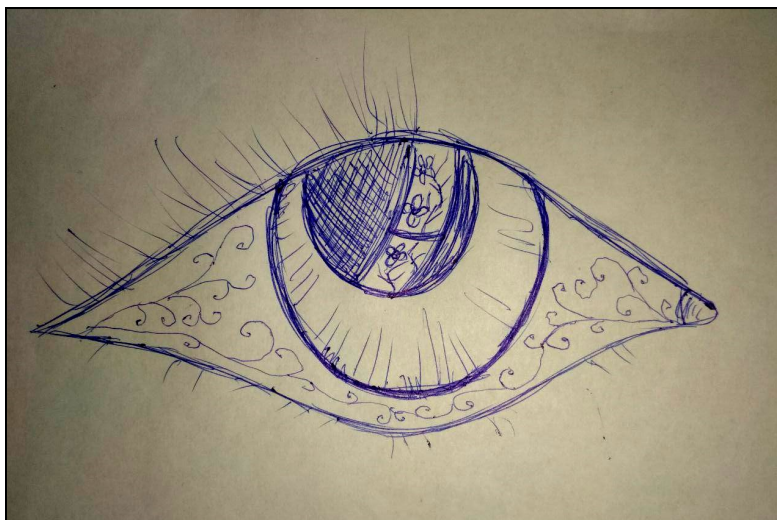

Рис. 11. Собственное тату

П.: Чем вызван огонь: любовью, яркими чувствами? Возможно, поэтому ты так и нейтрализуешь взаимоотношения с парнями, что боишься погибнуть в том пламени?

О.: Да. У меня такое ощущение, что это (рис. 10) – действительно страх быть поглощенной пламенем чувств и стать причиной возгорания «огня» (противоречий во взаимоотношениях). Это уже мне знакомо.

П.: То есть, ты боишься такой «горящей» любви, которая может испепелить?

О.: Да.

П.: Обратила ли ты внимание на то, что здесь еще есть черепа (рис. 10)? Возможно, это те, кого покорила эта девушка, то есть, омертвила?

О.: Нет, я на черепа не обратила внимание. Первое, что я увидела, это – огонь.

П.: Итак, есть риск довести партнера до такого состояния (черепа, рис. 10), потому что ты не будешь видеть, где происходит процесс к «психологическому омертвлению».

О.: Я и говорю: не дай Бог! Поэтому и не встречаюсь с парнями.

П.: Мы рассмотрели «тату Вины» и рисунки, которые ты к нему подобрала. Перейдем к рассмотрению рисунка собственного тату (рис. 11). Где ты его разместила бы? У тебя уже есть тату?

О.: Нет, у меня нет тату. Я никогда не хотела и не задумывалась над этим. Но, если сейчас подумать, то сделала бы на груди.

П.: Но это будет видно!?

О.: Да, и пусть люди видят.

П.: Здесь (рис. 11) мы видим глаз, который был на первом рисунке (рис. 6), подобранном к тату вины. Вина и собственное тату определенным образом взаимосвязаны?

О.: Да, они связаны, вина мне знакома, поэтому есть ее символы (цветы) на глазу.

П.: Расскажи, когда люди будут видеть твое тату, как они будут его расшифровывать?

О.: Я думаю, что многие люди будут спрашивать, проявлять интерес, интересоваться. На их вопрос я буду отвечать, что это (рис. 11) – глаз, в котором отображается ветвь с цветами.

П.: Ветка с цветами, которую мы видели на рисунке тату вины (рис. 5)?

О.: Я это сходство уже потом увидела, когда нарисовала. Но здесь цветы живые.

П.: Получается, что действительно ты виновата перед матерью своим рождением?

О.: Пожалуй, я виновна, в том, что так долго не рождалась, но я не могу это исправить и вечно несу вину.

П.: И ты пожинаешь плоды того, что теперь тебя и в клетку (рис. 8) сажают и манипулируют (рис. 9)?

О.: Да, я всегда чувствовала, что в жизни я «без вины виновата».

П.: Эти цветы (в зрачке, рис. 11) показывают, что ты несешь вину. Чем отличается глаз на рис. 6 от глаза на рис. 11?

О.: Глаз на рис. 11 – счастлив, радостный, ему хорошо, а глаз на рис. 8 – плачет, и это есть тяжелой тенью рис. 11.

П.: То есть, ты хочешь те разногласия, которые у тебя были, трансформировать в самоутвердительную позицию, которая будет приносить тебе радость и счастье?

О.: Да, этот глаз (рис. 6) смотрит на сломанный цветок, а это (рис. 11) – на цветущее что-то и живое (возможно, это цветущий куст).

П.: В таком случае, тебе важно апробировать свои женские («цветущие») возможности в интимных встречах. Это откроет перспективы анализа твоего поведения, и ты увидишь, что именно оживает из прошлого. Если ты будешь как «закрытая коробочка» (рис. 7), то ничему не научишься, не приобретешь опыт, потому что ты омертвляешь свои чувства (рис. 10). И это то же самое, что и с виной (рис. 5), где есть металл (колючая проволока и живая роза, которая от металлической проволоки сама становится неживой). Парень к тебе подходит как «к розе», а натывается на проволоку, разве не так? Пойми, что у тебя большая зависимость от матери, ты ее [мать] «воплощаешь» в каждом человеке, даже у парне, который подходит к тебе с интимными интересами. Ты вне матери будто и «не существуешь» (рис. 8). Но это не мать тебя посадила за решетку, что сказывается и на интимных отношениях, а ты сама!

О.: Так и есть.

П.: Какие рисунки ты подобрала к собственному тату? Первый рисунок (рис. 12) – это и есть твой портрет!?

О.: Да.

Рис. 12. Автор и название неизвестны

Название респондента: «Мой
портрет»

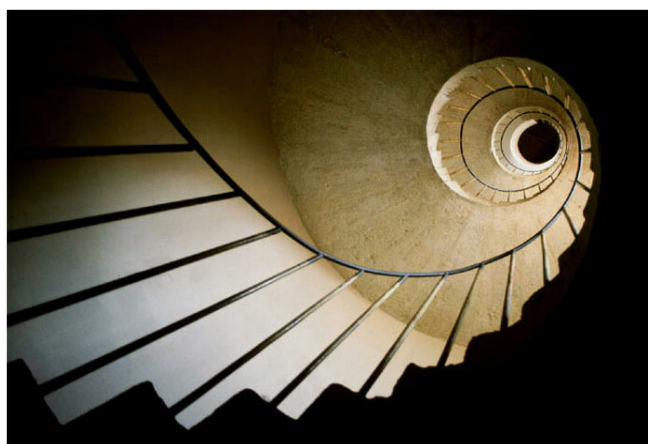

Рис. 13. Автор и название неизвестны

П.: Парень подходит отсюда (правый бок, рис. 12), а затем видит проволоку (левая сторона, рис. 12). И кто же будет на себя брать ту заботу, чтобы «снимать эту проволоку» с тебя? Там еще и останутся активные следы? Но эта проволока – твое внутреннее ощущение, и оно ранит большей степени тебя, чем других людей, в частности, парней.

О.: Так и есть.

П.: А значит, ведущим является чувство вины перед самой собой, которое стимулирует самонаказание. «Уже нет матери, зато есть Я, и мать же во мне сидит». И поэтому с другими людьми, и с интимным партнером, в частности, ты можешь вести себя так, как мама с тобой

вела себя?

О.: Этого я и боюсь, потому что чувствую, что именно так и будет. Боюсь... Поэтому одинока.

П.: Под влиянием этого страха ты замораживаешь себя, собственные эмоции, забывая, что ты красавица? Следующий рисунок (рис. 13) – будто внутриутробное состояние, где нет никаких хлопот, ни мужско-женских (юношей, девушек) отношений, ни проволоки, ничего. Это – внутриутробное состояние, где есть развитие и самостановление. Такое впечатление, что ты хочешь самородиться. Поэтому, желаем успехов! Но важно разобраться в том, что мешает тебе в желаемом новостановлении.

О.: Да. Это (рис. 13) – будто лестницы к себе новой, к такой, как я хочу, путем самостановления. Спасибо! Я поняла, что, если я буду западать в «утробу» (рис. 7), то ничего не получится. Я убедилась, что то, что я пытаюсь делать – отслеживать и изменять, корректировать свое поведение, нужно еще больше активизировать – я теперь поняла, где и в чем нужна коррекция. Для этого надо отследить, не хожу ли я порочным кругом? Двигаться нужно в правильном направлении, не бояться, не «связывать» себя (не импотировать) и, главное, отбросить чувство вины, потому что я отдельный от мамы человек по-прежнему не понимала, что страхи меня загоняют в плоскость идентификации с ней. Мое участие в АСПП повернуло меня лицом к жизни. У меня ощущение уверенности появляется, благодаря моему прозрению. Спасибо!

Обобщение представленного диалого-аналитического материала с респондентом О. подтверждает важность владения психологом методологией глубинного познания психики, что обуславливает результативность следования психолога «за респондентом». Учитывается неповторимость (индивидуализированность) диалогического взаимодействия, это и иллюстрирует приведенный фрагмент работы с будущим психологом О. Эмпирический материал свидетельствует подчиненности психики О. закону «вынуждение повторения», который предопределяет заданность поведения пережитыми травмами, фиксированных в следах прошлого опыта.

Профессионализм построения диагностико-коррекционного диалога в психокоррекционном процессе характеризуется его логической ориентированностью на приоритетность инициатив респондента и оказания ему помощи в осмыслении и решении личностной проблемы (внутреннего стабилизированного противоречия). Мы убедились, что у респондента О. глубинные факторы задают фон повышенного эмотивного восприятия людей противоположного пола, как и в том, что она себя («красивый цветок») держит в металлических колючих проволоках (см. рис. 5). За время работы в группе АСПП респондент О. приобрела более реалистичный взгляд на самую себя и поняла, что она взрослая и сама себе задает тенденцию, линию ощущения «виновности перед самой собой». Расширение самосознания О. открыло ей перспективы для самоизменений и самостановлений в направлении реализации собственного потенциала. Осмысление собственных поведенческих алогичностей открывает для респондента перспективы более продуктивных форм поведения, которые будут способствовать самореализации как в личностной, так и профессиональной жизни.

Выводы. Процессуальная диагностика в ее диалого-аналитической форме реализации предусматривает «считывание» психологом смысловых параметров каждого «па» активности респондента, не заданной извне. Вероятностное

прогнозирование базируется на перцептивному пред-понимании, которое основывается на считывании смыслов психологом, обеспечивает как диагностическую прицельность вопросов, так и результативность всего глубинно-коррекционного процесса.

Методология диалога в АСПП ориентирована на выявление в психике респондента внутренних, следовых, фиксированных ячеек вытеснений, являющихся стабилизированными, благодаря капсулированности энергетических импульсов, влияющих на эмоциональную его активность. Последнее *не предусматривает информационного тождества восприятия материала психологом и респондентом*. Психолог профессионально считывает смыслы, обуславливающие точность постановки вопросов, нацеленные на подтягивание в сознание сведений с предсознания, что способствует расширению сферы самопознания и самоосознания участника АСПП. При таких условиях, субъект начинает как понимать собственный вклад в жизненные невзгоды, так и более адекватно осознавать замкнутость «порочного круга» в поведении. Следы прошлого опыта независимо от их валентности (либидо или мортидо) имеют тенденцию к оживлению согласно закону «вынуждения повторения», которому подчиняется спонтанная активность респондента (вне его контроля). Расширение самоосознания участников АСПП происходит благодаря анализу собственного поведенческого материала, и является ведущим результатом диалогического взаимодействия. Последний приобретает убедительность благодаря аргументированности визуализированных презентантов, которые были или нарисованы респондентом, или им же подобраны с предложенных репродукций по собственной инициативе.

Перспективы исследования: пралогичность (архаичность) символики художественных произведений и их мотивационный потенциал влияния на спонтанность инициатив респондента.

Литература

1. Дьяконов Г. В., Добрянский И. А. Активные методы группового обучения психологии: диалогический подход [Текст] : учеб.-метод. пособие / Г.В. Дьяконов, И.А. Добрянский ; Кировоград. ин-т регион. упр. и экономики. – Кировоград : [б. и.], 2004. – 186 с. : схемы. – Библиогр. в конце разд.
2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. М.: Художественная литература, 1975. – 504 с.
3. Клименюк А.В., Калита А.А. Оптимизация коммуникативного воздействия. Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. Вип. 118. С. 16–25.
4. Калита А.А., Корнева З.М., Тараненко Л.И. Деловая игра и проектная методика в конструктивистском подходе к обучению иностранному языку // На пересечении языков и культур. Актуальные вопросы гуманитарного знания: межвузовский сборник статей. – Вып. 2. – Киров: Изд-во ВятГГУ. – 2013. – С. 198-203.
5. Сіденко Ю. О. Глибинне пізнання перинатальної символіки шляхом

візуалізованої репрезентації майбутнього психолога : дис. ... канд.. психол. наук. Івано-Франківськ, 2017. – 508 с.

6. Судаков К. В. Динамические стереотипы или информационные отпечатки действительности. М.: Пер Сэ, 2002. – 128 с.

7. Флоренская Т. А. Диалог в практической психологии. М.: Институт психологии АН СССР, 1991. – 244 с.

8. Франчук О. Ю. Діалог у глибинній корекції майбутнього психолога : дис. ... канд.. психол. наук. Київ, 2015.

9. Хараши А. У. Личность, сознание и общение: к обоснованию интересубъектного подхода в исследовании коммуникативных воздействий / Психолого-педагогические проблемы общения. – М.: Изд. НИИ ОПП АПН СССР, 1979. – С. 17-35.

10. Яценко Т. С., Глузман А. В. Методология глубинно-коррекционной подготовки психолога. Днепропетровск, 2015. 396 с.

11. Яценко Т. С., Галушко Л. Я., Біла О. А., Сіденко Ю. О. Глибинне пізнання психіки з використанням візуалізованої репрезентації суб'єкта. Технології розвитку інтелекту. Київ, 2017. Vol 2, № 5. Режим доступу: http://psylir.org.ua/index.php/tehnology_intellect_develop/issue/view/

12. Яценко Т. С. Архаїчний спадок психіки: психоаналіз феноменології проблеми. Дніпро: Інновація, 2019. 283 с.

13. Yatsenko T. Visualised self-presentation of the subject in the depth cognition of the psyche. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Kyiv, 2017. № 22 (4). С. 85 – 94.

14. Yatsenko T. The issue of complementarity principle in deep cognition of the psyche. *Наука і освіта*. – № 9. – 2016. С. 9 – 16.

Abstract. *The content of the articles states the significance of the dialogue interaction in in-depth cognition of the psyche as the inseparable component of the prerequisites, required to provide help to a subject in understanding own personality problems (internal stabilized controversy). Due to the dialogue interaction a psychologist catalyzes the latent factors of the personality problem of the subject due to accuracy of the diagnosis, which stipulates the accuracy of their questions.*

The article proves that a dialogue is the necessary prerequisite for optimization of the diagnostic and correction process in the groups of active socio-psychological cognition (ASPC). In the comprehensive cognition of the psyche, dialogue is catalyzed by objectification of the psychic. The efficient is the use of the works of art reproductions which in the ASPC process acquire the prospects of «animation» of the emotional content, which stipulates their transformation from the psyche presenter into the representative. The article proves that it is possible provided the dialogue process conforms to the laws of positive disintegration and secondary integration of the psyche at the highest level of its development. The dialogue in the comprehensive cognition is subject to the principles of distinct and inseparable positions of the psychologist and the respondent.

Taking into account that the meanings, on which comprehensive cognition is oriented, have latent nature, their objectification requires the time span (temporality) of the dialogue process, content portioning and multi-leveledness of the dialogical “pas”, the content of which is summarized by the psychologist in the interpretative results. The questions of a psychologist, based on dialogical accuracy of meanings reading, is a main lever to stimulate the activity impulse of the subject in dialogue interaction.

The use of visual means in the comprehensive cognition process envisages the transcendence

of the information equivalents of the ideal and objectified reality, which overcomes the dependence of the diagnostic and correction process on the nature and specificity of the psyche symbolization (pictures, stone models, modeling, etc.). The content of the article proves the priority of the sublimational motivation of the artist in works of art, which is embodied in the picture plot and stipulates the potential of its psychological aspect. The latter stipulates the primary motivation in the spontaneous selection of the picture by the respondent. The motivational factors of each ASPC participant are actualized during this process.

The article confirms the importance of dialogic interaction in the “P-R” system, which contributes to objectification of the latent aspects of the psyche, linked with the internal stabilized contradiction (personality problem of the subject), which creates the perspectives for its solution.

Key words: *dialogue, the conscious, the unconscious, psychological defense, psyche representative, symbol, informational equivalent, archetype, diagnostics, correction, personality problem.*

Статья отправлена: 08.12.2020 г.

© Яценко Т. С.

УДК 111.32. – 025.18:141

HARMONY: THE HUMAN DIMENSIONAL MEANING OF THE WESTERN EUROPEAN MODEL OF THE FAUSTIAN PERIOD ГАРМОНІЯ: ЛЮДИНОМІРНИЙ СМИСЛ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ФАУСТІВСЬКОГО ПЕРІОДУ

Muliar V. I./ Муляр В. І.

d.philos.s., prof./д. філос. н., проф.

ORCID: 0000-0002-1585-7328

*Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, Chudnivska, 103, 10005**Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир, Чуднівська, 103, 10005*

Анотація: Стаття присвячена людиномірному смислу гармонії як одній з найсуттєвіших її рис фаустівського періоду західноєвропейської моделі. Показана ключова роль Відродження як епохи, яка не тільки започаткувала сучасний, по суті модерний стиль в розвитку західноєвропейської цивілізації, але й заклала базові начала гармонії, теоретично обґрунтованої Гераклітом. Увага акцентована на новому розумінні людини як індивідуальності, ґрунтованому атомістичними концепціями Демокріта та Епікура, перша з яких пояснювала людину як своєрідний атом, окремішність, наділену неповторністю, а друга актуалізувала феномен свободи як одну із засадних людських сил.

Ключові слова: Гармонія, епоха Відродження, західноєвропейська цивілізація, людина, атом, свобода, індивідуальність, людиномірність.

Вступ.

Питання гармонії завжди входили в коло стрижневих проблем людського буття. Це зумовлено тим, що з найдавніших часів людство як цілісність і кожен людський індивід як окремішність прагнули такого життя, від якого можна було б отримувати найбільше задоволення. А відтак відчували б максимально можливу повноту життя, щастя, радості, соціальної справедливості, повноту гармонійності. Таке бажання людини як живої, діяльної та стражденної істоти супроводжує усе її життя, незалежно від того, як це життя складається, в яких умовах живе людина. Думка про те, що про гармонію буття потрібно думати лише в комфортних життєвих умовах, а постійні життєві проблеми не налаштовують на її затребуваність, на мою думку, не витримує критики. Навіть більше, саме умови соціального, економічного чи політико-правового дискомфорту і загострюють проблему гармонії буття. Показовою у цьому смислі є думка відомого російського філософа столітньої давнини Семена Франка. Говорячи про трагічні процеси в Росії, пов'язані з жовтневим переворотом 1917 року, він зазначав: "Жахливі потрясіння і руйнування всього нашого суспільного життя принесли нам, а саме з цієї точки зору, одне найцінніше, незважаючи на усю його гіркоту, благо: вони оголили перед нами життя, яким воно є насправді" [10, с. 93]. І саме ця жахлива дійсність породжує питання про справжні основи людського життя, серед яких і уявляється явище гармонії. Тому гармонія і є фактично вічною проблемою людини.

Можна не сумніватися в тому, що духовні пошуки гармонії у найдавніші часи були, очевидно, такими ж важливими, як і роздуми про сутність буття, про фундамент всього сущого, про його універсальні і остаточні причини. Незважаючи на те, що результати таких роздумів у різних інтелектуалів

давнини були різними, всі вони знаходились у пошуках фундаменту всього знання і всього сущого. Як зазначає відомий сучасний німецький філософ Х. Хофмайстер, «це був би принцип, завдяки якому можна досягнути все, що є і може бути помислене, в своєму "звідки" як причині і в своєму "куди" як цілі свого розвитку. Європейська філософія з самого свого виникнення шукала цей фундамент. Її питання про архі (грецьк. – начало – В. М.)... є питання про первісну єдність всього сущого...» [12, с. 19].

Основний текст.

Гармонія як феномен і духовно-світоглядний принцип стає популярною вже у давньогрецькій міфології, звідки органічно «вмонтовується» у давньогрецьку філософію в якості спеціального предмета досліджень та сформульованих концепцій. Серед них виділяються дві – піфагорійська та гераклітівська. Незважаючи на те, що і перша, і друга виходили з розуміння внутрішньої суперечливості світу в цілому та його проявів як головної умови існування гармонії, саме поняття гармонії у Піфагора і Геракліта були якісно різними. Піфагор вважав, що гармонія полягає у пошуках злагоди, примирення протилежностей, у своєрідному мирному співіснуванні суперечливих проявів буття. В концепції Геракліта гармонія також органічно пов'язана з суперечливістю світу, але сама гармонія тільки і існує як вічна боротьба протилежностей. В процесі такої боротьби світ та окремі його прояви здійснюють процес постійного становлення, розвитку, вдосконалення. Гармонія першого типу – це гармонія сталого, вічного, непохитного світу, примирення і злагоди (аполонівський тип), гармонія другого типу – це гармонія вічної боротьби, конкуренції, динаміки, руху до нових досконалостей (фаустівський тип). Ця стаття окреслює своїм об'єктом саме другий тип, який теоретично започаткований Гераклітом, а практично – епохою Відродження.

Відродження актуалізує *ідею людини* як найвищої цінності, як центру Всесвіту, як істоти, що своїми необмеженими можливостями не тільки вивчає і освоює світ, але й перетворює його у відповідності до своїх потреб, інтересів, цілей, цінностей. Воно створює нову соціокультурну, духовно-світоглядну атмосферу, змістом якої стало нове розуміння людини, як в родовому, так і в одиничному її аспектах. З одного боку, людина уподібнюється Богу як його найважливіше творіння. З іншого – вона народжується, живе і діє для уславлення Бога, прославляючи і стверджуючи, таким чином, саму себе. "Людина народжується не для того, щоб ледве жити в бездіяльності, а щоб працювати над великою і грандіозною справою. Цим вона може, по-перше догодити Богові і вшанувати його, і по-друге, придбати для самої себе найдосконаліші чесноти і повне щастя", – так цитує відомий дореволюційний дослідник італійського Відродження М. Корелін слова видатного італійського гуманіста XV століття Баттісти Альберті [5, с. 327]. Можливо, ще яскравіше думку про особливе місце людини в світі розкриває Данте Аліг'єрі. В "Божественній комедії" він пише:

О братья – так сказал я, – на закат
Пришедшие дорогой многотрудной!

Тот малый срок, пока еще не спят
Земные чувства, – их остаток скудный
Отдайте постиженью новизны,
Чтоб солнцу вслед, увидать мир безлюдный!
Вы созданы не для животной доли,
Но к доблести и знанью рождены [4, с. 361].

Відчуття власної обраності, величної долі, неперевершених талантів та здібностей, непереборної волі і природного, від Бога даного, бажання нових висот, омріяних далей – ось стрижень людини у розумінні нової епохи. Західноєвропейське суспільство починає формувати нову парадигму людської життєдіяльності – енергійної, безмежної і вічної, на славу самої себе і Господа. І в цьому смисл життя людини, в цьому її гармонія. В такій соціокультурній, духовно-світоглядній площині людина досягає щастя, щоразу ставлячи перед собою нові і нові завдання. І саме в такій атмосфері вона є людиною, яка рівна сама собі.

В дусі вищепоказаного розглядає Відродження і окрему людину. Індивідуальність – ось стрижень індивіда. В ті часи, особливо на першому, чітко вираженому гуманістичному етапі цієї епохи, дуже широкою популярністю користувалось уявлення про несхожість і нерівність здібностей, задатків, взагалі індивідуальних відмінностей між людьми. Однак це була вже не та ідея Платона про вміст благородних мотивів в організмі людського індивіда, що визначав поділ суспільства на відповідні касти. В італійських гуманістів люди одночасно рівні між собою в тій мірі, в якій вони володіють саме людським... Однак в різних індивідах родове начало втілене в різній мірі, а цю відмінність людські індивіди можуть компенсувати своєю життєдіяльністю. І саме тут проявляється достоїнство кожного з нас [9, с. 44].

Варто зазначити, що нове розуміння людини як на родовому, так і на одиничному її рівнях з'явилося в часи Відродження не випадково. Відродження – це відновлення в нових історичних умовах розвитку західноєвропейського світу духу Давньої Греції – її свободи, розкнутості, доволі широкої палітри соціокультурних зразків життєдіяльності і особливо давньогрецької філософії. Після тисячолітнього середньовічного періоду фактичного забуття знову актуальними стають безсмертні імена Геракліта, Піфагора, Сократа, Платона, Арістотеля, Сенеки, Епікура та інших видатних інтелектуалів стародавнього світу. Стає модним і навіть престижним не тільки читати твори давньогрецьких філософів, але й, що особливо важливо, коментувати їх, незримо дискутувати з цими геніями думки. Таким чином, простежується генетичний зв'язок Античності та Відродження. Давньогрецька філософія хоч і не так виразно і не так яскраво, але поставила питання про людину як чи не найважливішу складову гармонійного світу, а відтак як одну з головних складових частин об'єкта філософії.

Стала хрестоматійною думка про те, що в історії західноєвропейської філософії ідею людини як центральної проблеми філософствування започаткував Сократ. І тут мало що можна заперечити. Разом з тим, варто

пам'ятати, що в історії філософії є певна логіка, як і у розгортанні будь-яких сфер буття. Якщо ж вдатися до такої логіки у питанні про формування концепції людини як однієї з центральних у філософських дослідженнях, то необхідно згадати про Демокріта – засновника атомарної теорії побудови світу. Відомий російський дослідник античної філософії В. Асмус наводить повідомлення Сімпліція (давньогрецький філософ – В. М.) про те, що Левкіп і Демокріт називали начала (фізичні елементи) атомами і вважали їх неподільним і непроникливими, внаслідок чого вони абсолютно щільні і не мають в собі порожнечі. Самі ж вони (атоми) відокремлені один від одного в безмежній порожнечі і розрізняються зовнішніми формами, розмірами, розташуванням і порядком. Атоми рухаються в порожнечі; доганяючи один одного, вони зіштовхуються, причому, де вийде, одні відштовхуються один від одного, інші зчіплюються або сплітаються між собою внаслідок відповідності форм, розмірів, положень і порядків. Створені з'єднання тримаються разом і таким чином створюють виникнення складних тіл [1, с. 138]. Демокріт не називав джерело руху атомів, але говорив про те, що вони рухаються в порожньому просторі у всіх напрямках, при цьому "трясуться". Лукрецій, будучи прихильником демокрітівського вчення і пояснюючи цю думку свого попередника, у своєму творі "Про природу речей" порівнює рух атомів зі снопом променів сонячного світла, яке проходить крізь щілину. "Ось подивись: кожен раз, коли сонячне світло проникає в наші житла і морок прорізає своїми променями множину маленьких тіл у порожнечі, ти побачиш, мигаючи, кидаються вони назад і вперед в променистому сяянні світла; начебто у вічній боротьбі вони б'ються в боях і битвах, в сутичках кидаються раптом по загонах, не знаючи спокою або сходячись, або окремо безперервно знову розлітаючись. Можеш з цього ти усвідомити собі, як невтомно першоначала речей в порожнечі необмеженій тіпаються" [6, с. 79-80].

До речі, сам давньогрецький філософ не тільки не пояснює джерело руху атомів, про що вказувалось вище, але й не говорить про те, чому атоми рухаються в різних напрямках, яка сила їх несе в той чи інший бік. Однак в цілому розглядаючи світ як закономірне явище, Демокріт наполягає на тому, що ніщо в світі не відбувається без причини і все здійснюється за необхідністю.

В контексті даного дослідження і особливо у людиномірному смислі феномена гармонії демокрітівське вчення про атоми мені видається надзвичайно важливим. Це виразно можна побачити, якщо звернути увагу на сам принцип бачення світу Демокрітом. А саме – атомізація, диференціація світу, його неосяжна розмаїтість в одиничному (атомі) і символічна цілісність в загальному. Успадковуючи цей принцип давньогрецького філософа, ми з великою мірою достовірності можемо говорити про те, що і суспільство та суспільне життя він уявляв так само. Будь-яка людська спільнота – це сукупність окремих індивідів, цих своєрідних атомів. Кожна "людина – атом", очевидно, володіє низкою характерних ознак, які відрізняють її від інших. Ці ознаки – суть її властивості, які конституують її як окремішність, неповторність, індивідуальність. Суспільне життя – це той самий процес

вічного руху "людей – атомів", які так само "трясуться", виявляючи свою вічну енергію життя. "Люди – атоми" в силу цього трясіння, "доганяючи" один одного, зіштовхуються. В одних випадках, за аналогією Лукреція Кара, вони відштовхуються один від одного, в інших – зчіплюються, сплітаються між собою у відповідності до своїх індивідуальних форм, розмірів, положень і порядків. Результатом цього і є людські спільноти як відображення суспільної сутності самих людських індивідів. І так само, як у всьому глобальному бутті атоми є його початками, так само у суспільному бутті окремі індивіди є початками самої суспільності, починаючи від найпростіших (сім'ї, роду, племені) і закінчуючи народами, цивілізаціями, суспільством взагалі. Ось чому атомістична філософія Демокріта дає нам першу важливу ідею в контексті розгортання людиномірного смислу як важливої соціокультурної засади європейської гармонії сучасного, фаустівського типу. Це – ідея людини як окремішності, як сукупності низки ознак, що відрізняють її від інших таких самих істот.

З іншого боку, нам відомо про те, що сам Демокріт не уявляв собі випадковості (тобто безпричинності) у розгортанні будь-яких проявів світу. Як пише В. Асмус, Демокріт стверджував, що жодна річ "не виникає безпричинно, але все виникає на якій-небудь підставі і в силу необхідності" [1, с. 145]. Очевидно цю думку великого грека ми можемо кваліфікувати як те, що і в людському житті нічого не відбувається без причини, але все за необхідністю. Звичайно, таке розуміння життєдіяльності людського індивіда цілковито вписувалось в логіку життя стародавніх греків того часу. Однак воно фактично зводило нанівець будь-яку думку про певну свободу людини, а характеризувало людське життя як необхідність, як фатальність. Цей своєрідний "недолік" атомістичної філософії Демокріта долається вченням Епікура.

Традиційно Епікур вважається найбільш послідовним прихильником атомістичного вчення Демокріта. Однак, це тільки зовнішньо. По суті їх концепції радикально різні. На це вказав ще молодий К. Маркс. У своїй докторській роботі "Різниця між натурфілософією Демокріта і натурфілософією Епікура" він писав: "Два філософи виступають з однією і тією самою наукою, розвивають одним і тим самим способом, однак – як це непослідовно! – вони діаметрально протилежні один одному у всьому..." [8, с. 31]. В контексті даної роботи ця діаметральна протилежність полягає якраз у поясненні руху атомів. Якщо у Демокріта атоми не відхиляються від своєї траєкторії, то у Епікура саме це і відбувається. Показово позиції цих двох філософів демонструє вже згадуваний вище В. Асмус, цитуючи Епікура. "Люди, – каже Демокріт, – придумали ідол випадковості", щоб приховати нею свою безпорадність в роздумах (фрагм. 119). Навпаки, фізика Епікура повинна, за його переконанням, обґрунтувати можливість *свободи* волі і *зобов'язання* людям їх вчинків. "Дійсно, – міркував Епікур, – краще було б дотримуватись міфу про богів, ніж бути рабом долі фізиків: міф (принаймні) дає натяк на надію умилювання богів завдяки шануванню їх, а доля містить в собі невблаганність (45, 134)" [1, с. 431]

За вченням Епікура, атоми відхиляються в своєму русі. Вони це роблять спонтанно, для їх самовідхилення немає ніяких зовнішніх причин, ніякої необхідності. Однак, у своєму тлумаченні етики давньогрецький філософ фактично називає цю причину. В "Листі до Менекея", який наводить Лукрецій, ми знаходимо думку про те, що для людини перше і вроджене благо, початок і кінець щасливого життя, є задоволення[7, с. 128-129]. Воно розуміється Епікуром як відсутність страждання. Коментуючи ці думки Епікура в контексті нашого дослідження і уявляючи людського індивіда атомом (як і у Демокріта), ми можемо говорити про те, що Епікур одним з перших у давньогрецькій філософії актуалізує ідею свободи волі людини. "Людина – атом" вічно рухається, взаємодіє з іншими людьми, однак її життєвий шлях уявляється Епікуром не фатальним, а вільним. Людський індивід здатний обирати варіанти свого життя, а підставою для цього є лише одне – його внутрішнє бажання отримати задоволення і уникнути страждання.

Таким чином, обґрунтовуючи генетичний зв'язок Відродження і Античності, можемо говорити про *людиномірний* *смысл* як *суттєву* *складову* *західноєвропейської моделі гармонії* фаустівського періоду, яка почала формуватися в часи Відродження. І своїми підставами цей *смысл* має дві фундаментальні ідеї, висунуті давньогрецькою філософією, зокрема Демокрітом та Епікуром. Перша з них пояснювала людину як своєрідний атом, окремішність, що наділена неповторними людськими силами. Друга актуалізувала феномен свободи волі як однієї з засадних людських сил.

Західноєвропейське Відродження трансформує ідею людини в нову якість, стрижневим елементом якої стає *концепція людини як індивідуальності*. Відомий дослідник західноєвропейського Відродження Л. Баткін у своїх працях доводить, що вказаний період світової історії у своєму змісті і був пошуком індивідуальності [2,3]. Така методологічна та світоглядна тенденція простежується практично у всіх сферах як суспільного життя, так і інтелектуальних розвідок часів Відродження. Найважливіша цьому об'єктивна підстава знаходиться в логіці економічних процесів. Перехід від натурального господарства до перших шаблів капіталістичного, за своєю суттю, диференційованого, спеціалізованого виробництва зумовив особливу увагу не тільки до предмету цього виробництва в якості природи як його сировинної бази. Не менш, а можливо ще більш важливим компонентом спеціалізованого виробництва стає людина з її фізичними, розумовими, вольовими і т. д. силами. Саме спеціалізація тогочасної капіталістичної праці вимагала особливих здібностей конкретної людини. Звідси – ідея цінності кожної людини, а особливо її конкурентних сил. Фундаментальні виклики, що постали в процесі розвитку капіталізму як економічної системи, вже не обмежувались тільки кількістю робочої сили, її фізичними якостями. Внутрішньо органічний капіталізму технічний прогрес вимагав таких людських якостей як інтелект, здатність виконувати творчі завдання, приймати самостійні рішення, напружувати емоційні та вольові сили. Цього не могла вже забезпечувати у повній мірі система феодального способу життя з її орієнтацією на закостенілі протягом десятиків та сотень років уявлення про світ, його горизонти і

можливості людини в них. І час Відродження актуалізує появу людей, які здатні ламати усталені стереотипи життя. Після тривалого часу середньовіччя з'являться промені надії і Західна Європа стане на шлях оновлення. З цього приводу Й. Хейзінга, відомий нідерландський філософ минулого століття, писав: "Жодна епоха не нав'язує людині думку про смерть з такою наполегливістю, як XV століття. Життя проходить на тлі безперервного заклику: *memento mori*. Ренесанс прийде лиш тоді, коли зміниться тон життя, коли приплив згубного заперечення життя втратить свою силу і... повіє освіжаючий вітер..." [11, с. 149, 368]. Коли цей процес почнеться, європейська історія затребує непересічних, неординарних, унікальних людей – індивідуальностей. І такі з'являться, можна навіть сказати, в масовому масштабі. Вони приймуть виклики історії, а своєю життєдіяльністю конституують і практично, і теоретично ідею індивідуальності. Не випадково К. Ясперс, показуючи специфіку західного світу (в контексті даного дослідження – специфіку соціокультурних вимірів європейської моделі гармонії), писав: "Світ напруженостей є, можливо, одночасно передумовою і наслідком того факту, що тільки на Заході в такій кількості відомі *самобутні індивідуальності* (виділено автором – В. М.) в такому різноманітті характерів – від європейських пророків та грецьких філософів до великих християнських мислителів, до діячів XVI-XVIII ст." [13, с. 88].

Висновки.

Аналіз феномена гармонії у західноєвропейському варіанті констатує дві її головні концепції – піфагорійську та гераклітівську. Перша домінувала в аполонівський період розвитку західноєвропейської цивілізації, друга – у фаустівський період. Останній починається епохою Відродження і характеризується суттєвим людиномірним смислом. Ідея людини, її свободи, всебічного розвитку власних природних і соціальних сил стає центральною в західноєвропейському соціумі з часів Відродження. З іншого боку, саме фаустівський період розгортання гармонії показує органічний його зв'язок з Античністю, в якій ми знаходимо теоретично-методологічну його підставу завдяки атомістичним концепціям Демокріта і Епікура. У відповідності до першої з них людина уявляється у якості своєрідного автома, окремішності, неповторності, унікальності, друга актуалізувала феномен свободи як одну із засадних людських сил. Поєднання методологічних засад Античності та Відродження щодо людини як смисложиттєвого змісту гармонії виразилось в ідеї індивідуальності, яка стала стрижневим елементом людиномірного смислу гармонії західноєвропейської людини фаустівського періоду.

Література:

1. Асмус В. Ф. Античная философия. Учеб. пособие. – Изд. 2-е, доп. – М. : Высш. школа, 1976. – 543 с.
2. Баткин Л. М. Итальянское Возрождение в поисках индивидуальности. – М.: Наука, 1989. – 270 с.
3. Баткин Л. М. Итальянские гуманисты: стиль жизни, стиль мышления. – М. : Наука, 1978. – 199 с.

4. Данте Алигьери. Малые произведения. – М. : Наука, 1968. – 651 с.
5. Корелин М. С. Очерки итальянского Возрождения. М.: Тип. И. Н. Кушнарева и К⁰, 1896. – 360 с.
6. Лукреций. О природе вещей. Т.1 / Пер. Ф. А. Петровского. – М.: АН СССР, 1946. – 452 с.
7. Лукреций. О природе вещей. Т. II. Фрагменты Эпикура и Эмпедокла/ Под ред. Ф. А. Петровского – М.: АН СССР, 1947.– 717 с.
8. Маркс К. Различие между натурфилософией Демокрита и натурфилософией Эпикура // Из ранних произведений. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1956. – С. 17-98.
9. Муляр В. І. Проблема становлення особистості в системі «індивід-суспільство» /філософсько-культурологічний аналіз/ – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 320 с.
10. Франк С. Смысл жизни//Вопросы философии. – 1990. – №6. – С.69-131.
11. Хейзинга Й. Осень средневековья: Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV веках во Франции и Нидерландах. - М.: Наука, 1988. – 542 с.
12. Хофмайстер Х. Что значит мыслить философски/ Хофмайстер Х.; [Пер. с нем.; отв. ред. А. Б. Рукавишников, Д.Н. Разеев]. - СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – 448 с.
13. Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. – 2-е изд. – М. : Республика, 1994. – 527 с.

Abstract: *The article is devoted to the human dimensional meaning of harmony as one of its most significant features of the Faustian period of the Western European model. The key role of the Renaissance as an epoch is shown, which not only introduced updated, essentially modern style in the development of Western European civilization, but also presented the basic principles of harmony, theoretically substantiated by Heraclitus. Attention is focused on a new understanding of man as an individual, based on the atomistic concepts of Democritus and Epicurus, the first of which explained man as a kind of atom, distinctiveness, endowed with uniqueness, and the second actualized the phenomenon of freedom as one of the fundamental human forces.*

Key words: *Harmony, Renaissance, Western European civilization, man, atom, freedom, individuality, human dimension.*

Стаття відправлена: 09.12.2020 р.
© Муляр В. І.

УДК 81'373.2:82-3

**ON THE REPRESENTATION OF THE ENGLISH TRADITIONAL
ANTHROPONYMY IN DRAMA****К ВОПРОСУ О ПРЕДСТАВЛЕННОСТИ КОМПОНЕНТОВ АНГЛИЙСКОЙ
ТРАДИЦИОННОЙ АНТРОПОНИМИКИ В ДРАМЕ****Slobodiak S.I. / Слободяк С.И.***Izmail State University of Humanities, Izmail, Repin Street 12, 68610**Измаильский государственный гуманитарный университет, Измаил, ул.Репина 12, 68610*

Аннотация. В статье рассматривается вопрос о влиянии национальной антропонимической традиции на имянаречение персонажей в художественном произведении. Отмечается, что в выборе имен для своих персонажей писатель часто ориентируется на особенности национальной антропонимической системы, используя те антропонимические модели номинации, которые являются характерными для определенного национального именника. Акцентируется внимание на том, что выбор структурной модели именования персонажа зависит не только от национальных особенностей имянаречения, но и от жанровых особенностей художественного произведения, которые также оказывают значительное влияние на выбор автором антропонимических моделей для именования своих персонажей.

Ключевые слова: национальная антропонимическая традиция, антропонимическая модель номинации персонажей, прозвище, личное имя, среднее имя, фамилия, драматическое произведение.

Вступление.

Антропонимы являются неотъемлемой частью художественного текста, которые взаимодействуют со всеми компонентами художественного произведения, обеспечивая полноценную передачу авторских смысловых установок и интенций. Чтобы извлечь информацию, которая транслируется при помощи антропонимов, необходимо не только проникнуть в глубинную сущность художественного произведения, но и проанализировать источники авторского ономастического творчества, которые лежат в основе процесса имянаречения. Придумывая имена персонажей, писатель чаще всего опирается на национальную антропонимическую традицию. Так как предметом исследования в данной работе являются антропонимы в английской драме, а именно в пьесах Ричарда Бринсли Шеридана, то целесообразно дать краткую характеристику английской антропонимической системе вообще. Как отмечается в работах многих исследователей (К. Б. Зайцева, М. В. Горбаневский, А. В. Суперанская, Д. И. Ермолович, О. А. Леонович, Л. М. Щетинин и др.), составляющими английской антропонимики традиционно являются: прозвище, личное имя, среднее имя и фамилия.

Основной текст.

Прозвище считается «самой древней антропонимической единицей» [1, с. 22]. Это генетический источник остальных видов имен. Семантика прозвищ обычно соответствуют действительным признакам их первоначальных носителей. С давних времен прозвища бытуют главным образом в устной народной традиции. Письменная регистрация наследственных прозвищ в качестве словесных знаков, дополняющих личное имя, лежит в основе

возникновения фамильных имен.

Личное имя – наиболее ранняя из получивших документальное отражение ономастических категорий [2, с. 6]. Историческим источником являются нарицательные имена, применявшиеся в качестве прозвищ для обозначения определенных лиц. Ещё в дохристианский период в древнеанглийском языке сложился довольно узкий круг слов и морфем, комбинации которых употреблялись в качестве личных имен. Число этих имен оказалось еще более ограниченным с введением христианства. Состав их периодически менялся под влиянием различных факторов общественно-исторического и культурного характера. Так, после нормандского завоевания в 1066 году широкое распространение получили германские имена (Richard, Robert, William) и библейские имена (John, Thomas, Peter). Пуритане XVI -XVII веков, чтобы отличить своих от массы безбожников, давали им латинские имена собственного сочинения (Beata → счастливая, Donatus → данный, Desideratus → желанный, Renovata → обновленная) или английские (Much-Mercede → многомилостивый, Sin-denie → откажись от греха, Fear-not → не страшись). Во времена Оливера Кромвеля были популярны имена, образованные от апеллятивов: Comfort → утешение, Memory → память, Ocean → океан. Также в XVII веке было модно присваивать детям при крещении в качестве личных имен распространенные фамилии, например Pickering или Wotton. В XVIII веке усиливается интерес к готике и оживляются древнеанглийские и средневековые имена (Edwin, Alfred, Emma). В XIX веке под влиянием литературы, например, популярных романов Вальтера Скотта, оживают такие имена как Quentin, Guy, Roland, Rowena, Cedric. Тенденцией XX века является стремление родителей дать своим детям имена популярных киноактеров, например, Marlene (по имени немецкой актрисы Марлен Дитрих) или Gary (по имени американского киноактера Гари Купера) [1, с. 21]. Этот процесс антропонимического творчества продолжается и сейчас.

В качестве среднего имени используются географические названия, нарицательные имена, искусственное сочетание звуков. Но чаще всего средние имена – это фамилии людей, в честь которых называют своих детей [3, р. 121]. Так, все семь сыновей Ч. Диккенса в качестве среднего имени получили фамилию той или иной знаменитости, например, одного из сыновей звали Henry Fielding Dickens (в честь английского писателя Генри Филдинга) [2, р. 11].

Фамилии являются наиболее многочисленной группой антропонимов в английском языке. Их предшественниками выступают прозвища, а также полные и сокращённые формы личных имен. Первым актом возникновения фамильного имени была документальная регистрация личного прозвища в 1086 году во время Первой переписи населения. К тому времени уже сложилось четыре типа прозвищ, которые и легли в основу фамильной классификации: 1) прозвища, описывающие носителя по месту жительства или рождения (местные), например, Brook → ручей, Cliff → обрыв, Dale → долина; 2) прозвища, описывающие носителя по профессии или должности (профессионально-должностные), например, Tailor → портной, Smith →

кузнец, Forester → Лесник; 3) прозвища, присвоенные носителю по личному имени отца (патронимические), например, Thomas, Peters, Willson; 4) прозвища, данные по различным внешним или внутренним качествам (описательные), например, White → белый, King → король, Moor → Мавр [2, с. 16-21].

Рассмотрим представленность компонентов английской национальной антропонимики в драматическом жанре на примере комедий Ричарда Бринсли Шеридана «Школа злословия» («The School for Scandal») и «Соперники» («The Rivals»). Исследование показало, что наибольшее количество в антропонимическом пространстве исследуемых драматических произведений составляют фамилии, используемые автором для идентификации своих персонажей (62,1 %), например, Mrs Pickle, Mr Faulkland, Mrs Candour и т.д. Использование личного имени в сочетании с фамилией для нареkania персонажей насчитывает 24,3%, например, Sir Thomas Splint, Sir Harry Bumper, Jack Gauge и т.д. Наименьшее количество составляет употребление только личных имен (13,6%) для антропономинии в пьесах. Как известно, английская антропонимическая традиция предполагает наличие, по меньшей мере, двух компонентов в составе реальной антропонимической формулы: личного имени и фамилии [3, с. 119]. Но в силу того, что драматическое произведение ограничено в объеме, большинство персонажей получают только фамилию, которая в отличие от личного имени не просто называет персонаж, но и часто характеризуют его. Кроме того, фамилия делает значительным и весомым в конкретной ситуации даже эпизодический персонаж. А так как драматическое произведение состоит из сменяющих друг друга ситуаций, в каждой из которых может появляться свой второстепенный персонаж, то для того, чтобы привлечь внимание зрителя к данному лицу и не создавать путаницы, большинство персонажей нарекается именно фамилиями. В соответствие с исторически закрепившиеся типологией английской национальной антропонимики фамилии всегда являются более оригинальными, чем личные имена, количество которых ограничено традиций.

Заключение и выводы.

Таким образом, антропонимикон драматических произведений Р. Шеридана представлен такими ономастическими единицами как фамилия и личное имя. Наибольшее количество составляют фамилии, используемые автором для обозначения своих персонажей. Двухкомпонентные антропонимические модели номинации персонажей (личное имя в сочетании с фамилией) употребляются реже, хотя в реальном именнике англичан этот способ именования людей является самым распространенным. Наименьшее количество насчитывают личные имена. Прозвище и среднее имя в комедиях Р. Шеридана не встречаются. Преобладание фамильных имен обусловлено не только предпочтениями автора, но и особенностями драматического жанра.

Литература:

1. Зайцева К.Б. Английская стилистическая ономастика. – О., 1973. – 68с.
2. Леонович О.А. В мире английских имен. М., 2002. – 160 с.
3. Щетинин Л.М. Слова, имена, вещи. – Ростов на Дону, 1966. – 222с.

References:

1. Zaitseva K.B. (1973). Angliyskaya stilisticheskaya onomastika [English stylistic onomastics], Odessa: OGU, 68 p.
2. Leonovich O.A. (2002). V mire angliyskih imen [In the world of English names], Moscow: Astrel, 160 p.
3. Shchetinin L.M. (1966). Slova, imena, veshchi [Words, names, things], Rostov na Donu: Izd-vo Rost. un-ta, 222 p.

Abstract. *The article highlights the influence of the national anthroponymic tradition on the process of naming literary characters in a work of fiction. It is noted that in choosing names for his characters, the writer is often guided by the peculiarities of the national anthroponymic system, using those structural models that are characteristic of a particular nation name list. Attention is focused on the fact that the choice of a structural model for naming a character depends not only on the national characteristic features of the naming process, but also on the genre features of a literary work, which also have a significant impact on the author's choice of anthroponymic models for naming his literary characters.*

Key words: *national anthroponymic tradition, anthroponymic nomination of literary characters, nickname, personal name, middle name, surname, a piece of drama.*

Статья отправлена: 03.12.2020

© Слободяк С.И.

УДК 811.111-26'367.625'255.4

TRANSLATION OF REALITIES: SEMANTIC ASPECT

ПЕРЕКЛАД РЕАЛІЙ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ

Dmytruk L. A. / Дмитрук Л. А.

d.ped.s.. / д.пед.н.

ORCID: 0000-0003-1850-5130

Ostapenko S. A. / Остапенко С. А.

c.ped.s.. assistant professor / к.пед.н., доцент

ORCID: 0000-0002-3915-4854

Donetsk National University of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Tramvayna, 16, 50005

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-

Барановського, Кривий Ріг Трамвайна, 16, 50005

The article considers the semantic aspect of the translation of realities. People enter into the act of communication to obtain certain information, which means the original inequality of communicators, which arises due to the fact that part of the knowledge of any person received by him as a result of a completely individual experience. The meanings of words and grammatical forms are determined by the concepts underlying them, the identification of which forms the complex meaning of a particular word. In our work were considered different ways of non-equivalent vocabulary translations into Ukrainian.

Key words: reality, semantic coincidence, background knowledge, lexical background, nomination

For most nations, one of the main features of their commonality is that they have their own language. Language is the embodiment of the culture of the people who communicate, think about it, and therefore it is impossible to understand the process of formation and thinking of the individual in isolation from the culture of social community, or rather the nation to which the individual belongs. Representatives of different nations and languages in the process of communication have two types of problems: first, the actual linguistic, and secondly, the problem of different non-linguistic experience, ie inherent in each nation's mental, cultural, ideological, psychological characteristics. It is often observed that people who are equally fluent in the same language cannot understand each other accurately and clearly because of cultural differences. Adequate mutual understanding between two participants in a communicative act belonging to different national cultures is often called intercultural communication.

In the work of AE Suprun, realities are divided according to the subject principle into "several semantic groups" [6, 52-53].

"The entire set of non-conceptual semantic parts (extra-linguistic information relating to the lexical concept [1, 71] relating to the word, we will call the lexical background" [1, 74]. The semantic parts of the background determine the recognition of the object and its nomination (naming), i.e. belongs to the concept. The concept covers only a small circle of background details, entering it as part of the whole. The concept calls an extra-linguistic phenomenon, and the background determines the place of the word in the lexical system and its use in speech. The background, like the lexical concept, is free and is transferred from one language to another. When the concepts of a foreign language and a native word coincide, the speaker, without

hesitation, transfers the word to a foreign language background. The lexical backgrounds of the main words are closely related to the totality of all cultural values of society. Non-equivalent and background words are closely related to the realities of our life.

The meanings of words and grammatical forms are determined by the concepts underlying them, the identification of which forms the complex meaning of a particular word. Semantic research of Yu. Osipovoy is engaged in this [4, 82].

The main method of comparative lexicology is the method of “seed (component) analysis”, mentioned in the work of V.N. Yartsevoy “Methods of comparative study of languages” [8, 36]. Its advantages include descriptive parsimony, clarity of the presentation of the material, the adequacy of the results obtained, the possibility of simultaneously reflecting both the internal structure of a particular meaning, and the relationship between different meanings determined by the peculiarity of their internal structure [4, 85].

Under various terms such as “semantic component”, “semantic feature”, “differential feature”, “plerheme”, “sememe”, “semantic marker”, etc. all researchers (Yartsev, Gak, Naida, Potier) mean the same thing, they are elementary semantic units, the so-called. “nuclear seme” [4, 86].

Sema (from the Greek. Sema - sign) is the minimum, limiting unit of the content plan. Semes are elementary reflections in the language of various aspects and properties of designated objects and phenomena of reality. Sema is an operational unit of component analysis in the study of the semantic field of words and lexical-semantic variants of words and the establishment of their similarities and differences. I. Pavlova, L. Vasiliev, L. Nelyubin also define this as an elementary, indivisible unit of the semantic structure of the language.

Linguistic comparison of original literary texts with their translations into various languages has great potential for typological research, as well as for studying the semantic and structural aspects of systemic stylistic and grammatical categories (Yu.A. Osipova). So, V. Gak [2, 12-14] notes that the translations themselves are reasonably used for linguistic research, and comparative analysis provides an objective scientific justification, a tool for assessing the correctness of many aspects of the translation itself. And the very comparison of several published translation options makes it possible to compare the phenomena of different tiers of the language (both lexical, and morphological, and semantic), which according to A. Fedorov, first of all, attract attention from one point of view...” namely, from the point of view of the stylistic coloring inherent in them, and the stylistic function they perform” [7, 97]. Similar points of view can be found at works by R. Jakobson, Y. Retsker and A. Schweitser.

Words within two languages can diverge in meanings, more precisely, they cannot coincide in the entire volume of referential meanings. The discrepancy between the range of meanings is associated with polysemy.

Semantic matches are divided into three types: 1) full match; 2) partial match; 3) no match.

Full correspondence between words of two different languages is observed among unambiguous words. These include proper names and geographical names;

scientific and technical terms; other unambiguous words, for example, names of days of the week, months, etc. Sometimes in these groups there are also polysemous words, in this case it is impossible to speak about complete correspondence. The names of rare and little-known endemics are, as a rule, unambiguous, the names of well-known plants and animals are not only terms, but also common words.

Partial correspondence is the most common type of semantic correspondence, when one word in the original language corresponds not to one, but several semantic equivalents of the language of translation. This is due to the fact that the system of meanings of a word in one language does not completely coincide with the system of meanings of a word in another language. The range of meanings of the word original language can be wider than in the language of translation. Two words have both overlapping and diverging meanings. Barkhudarov calls this case the intersection of meanings.

Cases of partial equivalence are sometimes associated with the non-differentiation of the meaning of a word in one language compared to another. This is due to the fact that a word in one language names a wider class of denotations in comparison with another. For example, the Ukrainian word for "*pyka*" corresponds to the English *hand* (hand) and *arm* (part of the arm from the shoulder to the hand). These cases should not be confused with the phenomenon of polysemy, when the Russian word "*pyka*" means "*handwriting*".

In the absence of special lexical units, the language resorts to various kinds of attributive combinations to differentiate the concept.

In the above example, we were talking about referential meanings, but there are pragmatic meanings in the language. So the words of original language and language of translation can coincide in their referential meaning while pragmatically they can differ. Russian "*палец*" fully corresponds to the English *digit*, but since it is bookish, it is not always possible to translate the Russian word with it.

Cases of complete discrepancy refer to non-equivalent vocabulary, which can be divided into three groups:

a) Proper names, geographical names, names of institutions, newspapers, ships, etc. They do not have constant lexical correspondence in the language of translation. We are talking about little-known proper names, for which, unlike common names, there are no equivalents. For the proper names not fixed in the language of translation, occasional equivalents arise in the process of translation, while for well-known proper names there are already conventional equivalents.

b) Realities for which common correspondences can also exist in the language, as well as new ones arise if the word or phrase is not included in the language of translation.

c) Random hole. These are vocabulary units for which there is no lexical correspondence in the language of translation, for example, Ukrainian words *доба*, *кpin*.

We examined the cases of transferring the referential meaning of a word, while in translation we are dealing with speech, with the pragmatic use of the word, therefore, the correspondence is established at the level of referents (considered as a single concept), and not at the level of denotations (considered as a single concept).

In the process of translation, an occasional equivalent arises, which may differ in referential meaning, but may coincide with the word of original language in denotations. Very often, when transferring, an approximate translation is used, reflecting the meaning of what was said with the help of the denotative identity of specific lexical units of language of translation and original language, since in this context they denote the same subject.

A word has four types of pragmatic meanings in language:

- 1) the stylistic characteristics of the word (genres and types of speech);
- 2) the case of a word (a situation that determines the choice of certain linguistic means);
- 3) the emotional coloring of the word (expresses the speaker's emotional attitude to the named object or concept);
- 4) communicative load (different degrees of awareness of the speaker and listener in relation to the information being reported).

Very often, for a more complete transfer of the meaning of the concept to the original language the translator introduces a comment.

When translating non-equivalent vocabulary into Ukrainian, one should avoid unnecessary "Ukrainisation" of a foreign language text, replacing foreign concepts with familiar ones, familiar to the reader. This leads to distortion of the original.

For a deep study of this problem, it is not enough to limit ourselves to the definition of the term, it is necessary to consider the nature of linguistic units, their semantics and use, hidden or explicit in this context. Realities can be explicit and implicit. This point is developed in more detail by A. Raikhshtein. in the theory of national-cultural nominations [5, 12-13].

The first type is conventional-conceptual nomination. Referent-reality is used in its basic meaning and typical usage: sergeant, village council.

The second type is an occasional-conceptual nomination. Nationally-specific facts, phenomena, concepts have contextual designations: the word "instrument", which replaces the names of folk instruments in the speech of persons professionally playing them.

The third type is the usual background nomination. These are linguistic units, the national and cultural content of which is localized in their constant, typical semantic background: *сніданок* is a morning meal in Ukraine, more abundant than a light European.

The fourth type is the occasional background nomination. The national-specific background has a contextual character: the stew supplied to our country during the Great Patriotic War is a symbol of mutual assistance of the countries of the anti-Hitler coalition. "These types of nomination are interconnected with each other. In the text, the usual-background and occasional-background nominations can be layered into the usual-conceptual ones. The first and third nominations are explicit, the second and fourth are implicit" [3,17-22].

Conclusions. The article considers the semantic aspect of the translation of realities. People enter into the act of communication to obtain certain information, which means the original inequality of communicators, which arises due to the fact that part of the knowledge of any person received by him as a result of a completely

individual experience. Only in the presence of general background knowledge, or the ability to clearly explain the difference to each other, communicators will be able to understand each other. In our work were considered different ways of non-equivalent vocabulary translations into Ukrainian. Words within two languages can diverge in meanings, they cannot coincide in the entire volume of referential meanings. Semantic matches are divided into three types: full match; partial match; no match. For a deep study of this problem, it is not enough to limit ourselves to the definition of the term, it is necessary to consider the nature of linguistic units, their semantics and use, hidden or explicit in this context. These types of nomination are divided into four types: conventional-conceptual nomination, occasional-conceptual nomination, usual background nomination, occasional background nomination.

References:

1. Vlahov, C. I., Florin, S. P. (1986), Untranslated in translation: monograph [*Neperevodimoe v perevode: monografija*]. Moscow, Vysshaja shkola Publ., 416 p.
2. Gak, V. G., Grigoryev, B. B. (1997), Theory and practice of translation: French [*Teoriya i praktika perevoda: Frantsuzskiy yazyk*]. –Moscow, Interdialekt+, 455 p.
3. Zelenkova, Yu. A. (2004), *The problem of one's own and others' realities in the original and in the translation in connection with the evolution of translation principles. Based on the novel by B. Stoker "Dracula" and its translations into Russian: dissertation* [*Problema sobstvennykh i chuzhikh realiy v originale i perevode v svyazi s evolyutsiyey perevodcheskikh printsipov. Na materiale romana B. Stokera «Drakula» i ego perevodov na russkiy yazyk. Diss. kand. filol. Nauk*]. – Moscow, 260 p.
4. Osipova Yu. A. (2003), *Comparative semantic analysis of vocabulary denoting national and cultural realities. On the material of the works of R. Burns and their translations into Russian: dissertation* [*Sopostavitelno-semanticheskiy analiz leksiki. oboznachayushchey natsionalno-kulturnyye realii. Na meteriale proizvedeniy R. Bernsa i ikh perevodov na russkiy yazyk. Diss. kand. filol. nauk*]. Moscow, 218 p.
5. Raykhshteyn, A. D. (1986), National and cultural aspect of intercommunication [*Natsionalno-kulturnyy aspekt interkommunikatsii*], *Foreign languages at school* [*Inostrannyye yazyki v shkole*]. No.5, pp. 10-14.
6. Suprun, A. E. (1958), Exotic vocabulary [*Ekzoticheskaya leksika*]. Moscow, FN, Scientific reports of the Higher school [FN. Nauchnyye doklady Vysshey shkoly], pp. 50-54
7. Fedorov, A. B. (1974), Essays on general and comparative stylistics [*Ocherki obshchey i sopostavitelnoy stilistiki*]. Moscow, Vysshaya shkola, 193 p.
8. Yartseva, V. N. (1988), Comparative language learning methods [*Metody sopostavitelnogo izucheniya yazykov*]. Moscow, Nauka, 93p.

Література:

1. Влахов С, Флорин С. Непереводимое в переводе., М.: Междунар. отношения, 1980. – 352с.
2. Гак В. Г., Григорьев Б. Б. Теория и практика перевода: Французский язык. – М.: Интердиалект+, 1997. – 455 с.

3. Зеленкова Ю. А. Проблема собственных и чужих реалий в оригинале и переводе в связи с эволюцией переводческих принципов. На материале романа Б. Стокера «Дракула» и его переводов на русский язык. Дисс. канд. филол. наук. – М., 2004 – 260 с.
4. Осипова Ю. А. Сопоставительно-семантический анализ лексики, обозначающей национально-культурные реалии. На материале произведений Р. Бернса и их переводов на русский язык. Дисс. канд. филол. наук. – М., 2003. – 218 с.
5. Райхштейн А. Д. Национально-культурный аспект интеркоммуникации // "Иностранные языки в школе", 1986, №5. – С. 10-14.
6. Супрун А. Е. Экзотическая лексика. М.: ФН, Научные доклады Высшей школы, 1958. С. 50-54
7. Федоров А. В. Очерки общей и сопоставительной стилистики, М., Высшая школа, 1974г. –193 с.
8. Ярцева В. Н. Методы сопоставительного изучения языков. М., Наука, 1988г. – 93с.

Анотація. У статті розглянуто семантичний аспект перекладу реалій. Люди вступають в акт спілкування для отримання певної інформації, що означає споконвічну нерівність комунікантів, яка виникає за рахунок того, що частина знань будь-якої людини отримана нею в результаті абсолютно індивідуального досвіду. Тільки при наявності загальних фонових знань, або можливості чітко пояснити різницю один одному, комуніканти зможуть зрозуміти один одного. Семантичні частини фону визначають впізнавання об'єкта та його номінацію (іменування), тобто належить до поняття. Концепт охоплює лише невелике коло фонових деталей, вводячи їх як частину цілого. Концепт називає позалінгвістичне явище, а фон визначає місце слова в лексичній системі та його вживання в мовленні. Фон, як і лексичне поняття, вільний і передається з однієї мови на іншу. Коли поняття, що визначає слово іноземною мовою та рідною збігаються, оратор, не вагаючись, переносить це слово на іноземну мову. Лексичний фон основних слів тісно пов'язаний із сукупністю всіх культурних цінностей суспільства. Безеквівалентні та фонові слова тісно пов'язані з реаліями нашого життя.

Значення слів та граматичні форми визначаються поняттями, що лежать в їх основі, ідентифікація яких утворює складне значення певного слова. У нашій роботі були розглянуті різні способи нерівноцінного перекладу лексики українською мовою. Слова в межах двох мов можуть розходитися у значеннях, вони не можуть збігатися у всьому обсязі значень. Семантичні збіги поділяються на три типи: повний збіг; частковий збіг; немає збігу. Для глибокого вивчення цієї проблеми недостатньо обмежитися перекладом слова, необхідно врахувати природу мовних одиниць, їх семантику та використання, приховане чи явне у цьому контексті. Ці типи номінацій поділяються на чотири типи: умовно-концептуальна номінація, епізодично-концептуальна номінація, звичайна фонові номінація, епізодична фонові номінація.

Ключові слова: реалія, семантичний збіг, фонові знання, лексичний фон, номінація

УДК 81'42'37

LINGUOPRAGMATIC ANALYSIS OF NEW VOCABULARY

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ НОВОЇ ЛЕКСИКИ

Udovichenko H.V. / Удовіченко Г.М.

с. ped.s. / к. пед. н.

ORCID: 0000-0003-3731-0857

Donetsk National University of Economics and Trade, Kryvyi Rih, Tramvayna, 16, 50005

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського, Кривий Ріг Трамвайна, 16, 50005

Анотація. У статті подано дослідження нової лексики в аспекті функціональної лексикології, що потребує звернення до теоретичних принципів лінгвопрагматичного опису слова. Наведено визначення терміну «прагматика», який трактується науковцями по-різному. На ґрунті проаналізованої літератури можна дійти висновку про реальність існування у семантичній структурі значення слова прагматичних компонентів. При цьому, помилковим буде стверджувати, що прагматика слова співвідноситься з одним одиничним аспектом структури слово-значення. Визначено існування певної типології прагматичних компонентів у значенні слова. Доведено, що між типом прагматичних компонентів і параметрами прагматичної ситуації існує діалектичний взаємозв'язок.

Ключові слова: нова лексика, прагматика, функціональна лексикологія, слово-значення.

Вступ.

Лексичний склад являє собою ту царину мовної системи, яка найбільшою мірою схильна до змін: людська діяльність, природні явища, життя рослинного і тваринного світу – усі реалії навколишньої дійсності знаходять відображення в словниковому складі мови, який чутливо реагує на будь-які зміни в тій чи іншій сфері життя. За останні півтора століття словниковий склад більшості мов зазнав значних трансформацій: зміна політичного, соціального ладу багатьох країн, стрімкий розвиток науки, техніки та інших областей людської діяльності – все це призвело до так званого неологічного буму, під яким мається на увазі бурхливе зростання лексичного складу мови за допомогою нових лексичних одиниць, тобто неологізмів. У зв'язку з появою нових реалій (предметів, понять) виникає потреба в їх найменуванні – даний процес є закономірним і, відзначимо, не новим для сучасного періоду, оскільки історія багатьох мов знає приклади словарного збагачення (заповнення лексичних лакун) різної ступеня інтенсивності.

Виклад основного матеріалу

Дослідження нової лексики в аспекті функціональної лексикології потребує звернення до теоретичних принципів лінгвопрагматичного опису слова.

Як відомо, термін «прагматика» по-різному трактується в сучасному мовознавстві. По-перше, це наука про вживання мови (Leech), або розуміється як наука про мову в контексті, чи про контекстуальність мови як явища (Parret). По-друге, це дослідження мови (або будь-якої іншої системи комунікації) з точки зору переслідуваних цілей, різних способів їх досягнення і умов, при яких ці цілі досягаються (Parisi). По-третє, прагматика розуміється як теорія: інтерпретації мовних актів (Searl, Grice) або теорія, що вивчає прагматичні

параметри літературної комунікації (Арутюнова), а також тексту в його динаміці, співвіднесеного з «я» людини, яка створює текст (Степанов); чи теорія мовної дії (Кисельова). Також її можна сприймати як теорію вивчення мовних засобів, які слугують для позначення різних аспектів інтеракційного контексту, в якому виражається пропозиція (Motsch).

Газдар тлумачить прагматику як «значення мінус умови істинності» [5], а Левінсон відзначає, що прагматика вивчає ті аспекти значення, які не охоплюються семантичною теорією [7]; Т. ван Дейк вважає, що в компетенцію прагматики входить виявлення систем, що характеризують мовну форму, значення та діяльність [4, 27]. На думку дослідника, у найбільш теоретизованому і абстрагованому розумінні прагматика покликана здійснювати специфікацію (теоретично допустимих) умов (теоретично допустимої) придатності (теоретично допустимих) структур висловлювання. До емпіричних завдань теорії прагматики відноситься розробка когнітивної моделі створення, розуміння, запам'ятовування і т. ін. мовленнєвих актів, а також моделі комунікативної взаємодії та використання мови в конкретних соціокультурних ситуаціях [4, 260]. Прагматика також покликана вивчити мову як знаряддя суспільної практики людини (Сусов).

В основі всього розмаїття визначень лежить схеми Ч. Моріссей. Однією з властивостей знака є відношення між знаком і його користувачем-людиною. Людський фактор визнається в якості провідного поняття прагмалінгвістики (Степанов, Арутюнова, Булигіна, Гак), тобто прагматика вивчає всі ті умови, при яких людина використовує мовні знаки (Колшанській). При цьому під умовами користування розуміються умови адекватного вибору і вживання мовних одиниць з метою досягнення кінцевої мети комунікації-впливу на партнера.

Важливим є те, що прагматика заклала фундамент нової лінгвістичної парадигми – функціонально-прагматичної. У центрі уваги функціонального мовознавства – взаємозв'язок мови і середовища його функціонування, мовних структур, з одного боку, і діяльних структур – з іншого. Серцевину функціонального мовознавства утворює особистісно-орієнтована діяльнісна лінгвістика [3, 9].

Однією із проблем прагмалінгвістики є розмежування семантики і прагматики. На думку Р. Познера, це розмежування в лінгвістичному описі повинно ґрунтуватися на розрізненні значення і вживання слів у мовній комунікації.

Згідно з Д. Вундерліхом [8, 304], семантика вивчає буквальне значення, прагматика ж має справу з усіма видами непрямого значення, а також з результатами акту мовлення, тобто з тими висновками, які робить слухач зі слів мовця, з його подальшими реакціями і т. ін. Дж. Ліч пропонує кілька постулатів для розмежування семантики і прагматики, проте в своїй останній роботі він приходить до висновку про необхідність розглядати ці дві дисципліни як доповнення однією іншою: «І семантика і прагматика пов'язані зі значенням мовного знаку, але відмінність між ними трактується з точки зору різних розумінь дієслова «означати». Семантика відповідає на питання «що означає?»

Прагматика відповідає на питання «Що ви хочете сказати, вживши слово?» [6, 5-6].

Подібну точку зору висловлює Дж. Олвуд, який вважає, що, ймовірно, було б краще відмовитися від цього протиставлення на користь семантико-прагматичного підходу, при якому основною функцією мовного значення визнавалася б його контекстуальна адаптованість. Тож, наявність складного діалектичного зв'язку між семантикою і прагматикою є очевидною.

Слово як об'єкт прагматичного опису до недавнього часу не було у центрі уваги лінгвістів, хоча в окремих роботах питання прагматики слова так чи інакше порушувалися (Levinson, Плотніков, Почепцов, Богданов). Серед перших робіт цього плану можна назвати роботи Г Клауса. Значний внесок в обґрунтування і розвиток прагматичного підходу до аналізу слова вклали лінгвісти Л. Кисельова, Е. Азнаурова. Особливу цінність представляє монографія Е. Азнаурової, в якій вперше у лінгвістиці дається теоретичне обґрунтування принципів лінгвопрагматичного аналізу слова, виходячи з основних параметрів комунікативно-прагматичної ситуації. Услід за Е. Азнауровою, ми вважаємо, що «множинне, повторюване вживання слова у типізованій ситуації мовного спілкування викликає узуальне закріплення в слові прагматичної інформації». Слово набуває прагматичної маркованості на рівні системи. Прагматичний зміст слова кодує риси ситуації спілкування, в якій воно зазвичай вживається. Прагматичний аналіз на рівні слова має на меті виявлення внутрішніх закономірностей, яким підкоряється адекватний вибір і вживання лексичної одиниці у типізованій ситуації спілкування. При цьому особливої ролі набуває виявлення обмежень на вживання.

А. С. Богінська у своїй роботі зазначає, що будь-яка соціальна поведінка, в тому числі і мовна діяльність, регулюється правилами. Норми мовленнєвої поведінки, хоча і входять (або повинні входити) в систему виховання, відносяться до сфери мовчазної угоди між комунікативно зобов'язаними членами суспільства. Завдання прагматики – виявити і сформулювати правила мовного спілкування. Прагматичним правилам у системі лексичного значення слова повинні відповідати прагматичні компоненти, які кодують вищеописані прагматичні параметри, а також розпорядчі обмеження на вживання лексичних одиниць. Інакше кажучи, одним із завдань функціональної лексикології є вивчення тих рис контекстів вживання слів, які заковані на рівні системи, тобто на рівні їх лексичного значення.

Ми виходимо з схеми структури лексичного значення слова, розробленої М. Нікітіним [2], згідно з якою в змісті значення слова виділяються: інтенціонал (ядро значення), імплікаціонал (всі стереотипні асоціації, традиційно асоціюються з денотатом) та емоціонал (суб'єктивно-оцінний компонент змісту, який різними лінгвістами в різні часи називався *feeling, tone, emotive valeur*). Ці компоненти значення можуть співвідноситися з будь-яким із трьох перерахованих аспектів значення слова. Якщо вони співвідносяться з інтенціоналом, то в цьому випадку сама денотативна зумовленість слова визначає сфери його адекватного вживання, окреслює коло можливих ситуацій спілкування. Так, денотативная специфіка слів типу *bio-computer, multy-user,*

co-processor обмежує їх вживання рамками ситуацій, пов'язаних з використанням комп'ютерів. Дані компоненти кодують професійний параметр учасників ситуації спілкування. Прагматичні компоненти можуть локалізуватися в імплікаціональному значенні. Так, для правильного, задовільного вживання нового лексико-семантичного варіанта слова *bird* (*an attractive girl or a woman*) необхідно знати, що в імплікаціоналі цього значення слова заковано припис, що обмежує вживання цього слова рамками чоловічій компанії.

Компоненти цього типу кодують соціальний, віковий, статевий, етнічний параметри комунікантів, їх рольові відносини. Нарешті, прагматичні компоненти можуть співвідноситися з емоційним значенням і бути експліцитно вираженими через словникову позначку (*rej.*, *mock.*, *iron.*), через емоційно забарвлені словотвірні елементи, через оціночні слова в дефініції. Ці прагматичні компоненти кодують такі параметри ситуативної варіативності, як тональність ситуації спілкування, намір того, хто говорить.

Виходячи з цього, в новій лексиці можна виділити три великих пласти:

- 1) слова з інтенсіональними прагматичними компонентами;
- 2) слова з емоційними прагматичними компонентами;
- 3) слова з імплікаціональними компонентами.

При цьому враховувалася внутрішня комунікативна природа слова (ідентифікаційна або предикатна); функції ідентифікації та предикації, які входять до складу прагматичних чинників, що зумовлюють функціонування словесних знаків в процесі спілкування. Якщо ім'я, яке виконує ідентифікаційну функцію, виступає семіологічним аналогом речі або класу речей у висловлюванні, то предикатне ім'я виступає семіологічним аналогом ознак речі або класу речей [2, 73]. Денотат предикатного імені постає як одна з властивостей, ознак, якостей і т. ін. об'єкта позначення, «що пропущено» через призму кваліфікативної оцінки. До слів, що спеціалізуються на виконанні предикатної функції, відносяться, перш за все, прикметники та дієслова, які за своєю природою є носіями ознак, тобто є класичними предикатами. Однак предикативними можуть бути не тільки прикметники та дієслова, але й іменники, що несуть в собі оціночно характеризувану моноозначеність.

В першу групу (що включає слова з інтенсіональними прагматичними компонентами) увійшли одиниці, які є за своєю природою такими, що ідентифікують (називають), тобто гетеросемні; в значенні цих слів експліцитно виражений набір ознак денотата, за яким він ідентифікується. Ці слова, як правило, вживаються в визначених, вузькоспеціальних конкретних сферах. Так наприклад, словосполучення *theatre of fact*, *theatre of absurd*, *theatre of cruelty*, *black theatre* обмежені у вживанні рамками театральної тематики і групою фахівців в даній області. Іншими словами, сюди відносяться одиниці, вживання яких обмежено професійним параметром [1].

Особливий інтерес становлять слова, які за своєю денотативною зумовленістю належать до малих соціальних груп і денотують представників цих груп. До другої групи нової лексики входять слова, що містять розпорядчі компоненти в емоційному значенні. Слова цієї групи, як правило, є

предикативними за своєю природою, моносемними, і несуть, як правило, одну ознаку, яка не має такої чіткої референтної співвіднесеності, як слова першої групи. Слова ж першої групи, це, як правило, емоційно забарвлені слова-характеристики, оціночні одиниці. Такі одиниці часто називають прагмемами, адже вони є прагматично зазначеними в оціночному плані вже на рівні лексичної системи.

Сюди увійшли нові слова з емоційно забарвленими суфіксами (Переважно негативними): -y / -ie, -nik, -eer.

Прагматичні компоненти, експліцитно виражені в значеннях цих суфіксів, вимагають вживання цих слів у ситуаціях неформального спілкування з метою принизити співрозмовника. Наприклад, слова *druggy* (a person who takes drugs), *drugster* (a drug addict), *folkie* (si a folk singer), *folknik* (si a devotee of folk songs) були оцінені тестованими носіями мови як *derogatory*, *disapproving*.

До цієї групи входять також семантичні неологізми, які показують собою нові лексико-семантичні варіанти іменників, прагматичні компоненти яких експліцитно виражено в словникових дефініціях через оціночні прикметники. Наприклад: *a yeam* (a tiresome person), *jack-boot* (rough, bullying measures). Всі слова цієї групи вживаються в ситуаціях квалітативно, тобто характеризуючого типу. Прагматичні компоненти в значенні цих слів визначають їх вибір з боку учасників комунікації з метою образити.

Правильне використання слова *yumpie* пропонується прагматичними компонентами, що входять до емоціоналу (іронія, глузування відносно адресата). Наприклад: *The ultimate Yumpie status symbol is to have a child suffering flashcard burn-out.*

Найчастіше негативна тональність ситуації, в якій використовуються слова подібного типу, посилюється за рахунок інгерентної оцінки дерогативного суфікса (у даному випадку за рахунок суфікса -ie, який в останні роки розвинув нові негативні значення). Пор. з суфіксоїдним елементом -gate скандал, який визначає вживання слів, що містять його, в ситуаціях з негативною тональністю, наприклад, *contragate* (скандал, пов'язаний із секретним постачанням зброї нікарагуанським контрабандистом). Таким чином, слова цієї групи обмежені у вживанні по лінії ситуативної варіативності.

До третьої групи увійшли слова з прагматичними компонентами, що локалізуються в імплікаціоналі значення. Адекватне вживання даних слів вимагає знання додаткових асоціацій, пов'язаних з культурою, традиціями, побутом країни досліджуваної мови. Слова цього шару можуть бути як предикативними, так і ідентифікативними. Так, нове значення *vegetable* (a lifeless, inert creature) є предикатним знаком, що несе одну провідну ознаку – пасивність, яку експліцитно виражено в словниковій дефініції. Для адекватного вживання даного слова необхідно знати, що у квалітативну ситуацію загального типу воно привносить негативний заряд і викликає відповідну негативну реакцію партнера. Однак в медичному контексті, за даними опитування інформантів, це слово нейтральне. Словник не вказує на подібне розмежування.

Ідентифікуючі слова *convenience-food*, *junk-food*, *fast-food*, які позначають швидко приготовану їжу, вимагають знання англійської дійсності останніх

десятиліть. *Fast-food* позначає гамбургери та інші страви швидкого приготування в кафе американських фірм McDonalds. *Convenience-food*, *junk-food* мають однакову денотативну співвіднесеність – консервовані продукти, які не потребують тривалого приготування вдома; *promote junk-food* асоціюється з харчовими сурогатами, і тому в комунікативному акті це слово набуває негативної конотації відносно людини, яка вживає консервовану їжу (як правило, ця людина, що стоїть на нижчому, порівняно з тим, хто говорить, шаблі соціальних сходів). Неадекватне вживання слів, подібних до *junk-food*, може викликати негативну реакцію, протилежну очікуваній. Наприклад: *Sears-Roe-buck* (від назви американської торгової фірми Sears-Roe-buck and Co), пов'язано у носіїв мови із відомостями про дешеві товари; вживається відносно людини, яка, з точки зору мовця, є такою, що не представляє великої цінності.

Для правильного вживання предикатних слів з полусуфіксом *-athon*, виокремленого з *marathon*, і, що має значення «змагання на витривалість», необхідно знати про те, що в імплікаціоналі подібних слів міститься інформація про благодійну спрямованість змагань подібного типу.

Наприклад: Television personalities awaiting the start in Hyde Park yesterday of the *Bikethon*, a 20-mile cycle ride in aid of handicapped and underprivileged children.

Також: *readathon* змагання на витривалість в читанні, *swimathon* змагання на витривалість з плавання. Слова цієї групи обмежені у вживанні за соціальним, статевою, віковим та етнічним параметрам.

Між типом мовного знака (предикатний vs ідентифікуючий) і типом прагматичних компонентів існує певна кореляція. Так, у ідентифікуючих знаків прагматичні компоненти є переважно інтенціональними або імплікаціональними. У значенні ідентифікуючих (гетеросемних) знаків сама денотативна зумовленість їх значення окреслює коло можливих ситуацій вживання даних одиниць.

У предикатних знаків прагматичні компоненти локалізуються, як правило, в емоційному або в імплікаціоналі. У них відсутня чітка референтна співвіднесеність. Ці слова вживаються, як правило, у квалітативних ситуаціях неофіційної тональності, учасники яких знаходяться в симетричних, рівних по статусу відносинах.

Висновки. Таким чином, можна говорити про реальність існування у семантичній структурі значення слова прагматичних компонентів. При цьому, помилковим буде стверджувати, що прагматика слова співвідноситься з одним одиничним аспектом структури слово-значення. Вона пронизує всі її аспекти. Можна говорити про існування певної типології прагматичних компонентів у значенні слова. Між типом прагматичних компонентів і параметрами прагматичної ситуації існує діалектичний взаємозв'язок. Так, обмеження за професійним параметром пропонуються, як правило, інтенціональними компонентами, обмеження за віком, статтю, расою-імплікаціональними прагматичними компонентами, обмеження по лінії ситуативної варіативності (тональність, рольові відносини комунікантів) співвідносяться переважно з емоційними значеннями.

Література:

1. Богінська А. С. Прагматична диференціація нової лексики та її зв'язок із семантикою. // Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов. Збірник наукових праць / За заг. ред. В. В. Жуковської, І. І. Савчук, Л. Є. Блін – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2011. – С. 33-35.
2. Никитин, М.В. Лексическое значение в слове и словосочетании: Спецкурс по общей и английской лексикологии. / М.В. Никитин. -Владимир: Владимирский гос. пед. ин-т, 1974. — 222 с.
3. Сусов, И.П. Деятельность, сознание, дискурс и языковая система / И.П. Сусов // Языковое общение: процессы и единицы. – Калинин, 1988. – С.7-13.
4. Dijk, T.V. van. Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse / T.V. van Dijk. - London: Longman, 1977. – 261 p.
5. Gazdar, G. Pragmatics: Implicature, presupposition and logical form / G. Gazdar. – New York, 1981. – 323 p
6. Leech, J. The Principles of Pragmatics / J. Leech. – Lnd., 1985. – 134p.
7. Levinson, S. Pragmatics / S. Levinson. – Cambridge, 1983. – 342p
8. Wunderlich, D. Methodological Remarks on Speech Act Theory / D.Winderhch // Speech Act Theory and Pragmatics. – Dordrecht, 1980. – 29 p.

References

1. Boginska, A. S. (2011). Pragmatic differentiation of new vocabulary and its connection with semantics. [Prahmatychna dyferentsiatsiia novoi leksyky ta yii zviazok iz semantykoii]. *Modern directions of research of intercultural communication and methods of teaching foreign languages. Collection of scientific works* [Cuchasni napriamky doslidzhen mizhkulturnoi komunikatsii ta metodyky vykladannia inozemnykh mov. Zbirnyk naukovykh prats]. Zhytomyr: ZhDU Publishing House, P. 33-35.
2. Nikitin, M.V. (1974). Lexical meaning in words and phrases: Special course in general and English lexicology [*Leksicheskoye znachenije v slove i slovosochetanii: Spetskurs po obshchey i angliyskoy leksikologii*]. Vladimir, Vladimir State Pedagogical Institute, 222 p.
3. Susov, I.P. (1988). Activity, consciousness, discourse and language system [*Deyatelnost. soznaniye. diskurs i yazykovaya sistema*]. *Language communication: processes and units*. Kalinin, pp. 7-13.
4. Dijk, T.V. van. (1977).Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. London, Longman, 261 p.
5. Gazdar, G. (1981).Pragmatics: Implicature, presupposition and logical form. New York, 323 p
6. Leech, J. (1985). The Principles of Pragmatics. Lnd., 134p.
7. Levinson, S.(1983). Pragmatics. Cambridge, 342 p.
8. Wunderlich, D. (1980). Methodological Remarks on Speech Act. *Speech Act Theory and Pragmatics*. Dordrecht, 29 p.

Abstract. *Lexical composition is the area of the language system that is most prone to change: human activity, natural phenomena, life of flora and fauna, all the realities of the surrounding are reflected in the vocabulary of the language, which is sensitive to any changes in any areas of life. Over the past century and a half, the vocabulary of most languages has undergone significant transformations: changes in the political and social system of many countries, the rapid development of science, technology and other areas of human activity and all this has led to the so-called neological boom with the help of new lexical units. Due to the emergence of new realities*

(objects, concepts) there is a need for their name, this process is natural and, we note, not new to the modern period, as the history of many languages knows examples of vocabulary enrichment (filling lexical gaps) of varying intensity.

The article presents a study of new vocabulary in the aspect of functional lexicology, which requires reference to the theoretical principles of linguopragmatic description of the word. The definition of the term "pragmatics" is interpreted differently by scholars. Based on the analyzed literature, we can conclude about the reality of the existence in the semantic structure of the meaning of the word pragmatic components. In this case, it would be erroneous to claim that the pragmatics of the word correlates with one single aspect of the structure of the word meaning. The existence of a certain typology of pragmatic components in the meaning of the word is determined. We proceed from the scheme of the structure of the lexical meaning of the word, developed by M. Nikitin, according to which in the meaning of the meaning of the word are: intentional (core meaning), implicational (all stereotypical associations, traditionally associated with denotation) and emotional (subjective-evaluative component of content). It is proved that there is a dialectical relationship between the type of pragmatic components and the parameters of the pragmatic situation.

Key words: new vocabulary, pragmatics, functional lexicology, word meaning

УДК 81'373.21:930:159.953.2

**RENAMING TOPONYMS AS A MEANS OF FORMING REGIONAL
HISTORICAL MEMORY (ON THE EXAMPLE OF DNIPRO)
ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ТОПОНІМІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ
ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ (НА ПРИКЛАДІ М. ДНІПРА)**

Nakashydz I.S. / Накашидзе І.С.

PhD / к.ф.н.

ORCID: 0000-0002-7816-2339

Bychyshyna D.O./ Бичишина Д.О.

*Dnipro National University of railway transport named after academician V. Lazaryan,
Dnipro, Lazaryana, 2, 49010*

*Дніпровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна, Дніпро, Лазаряна, 2, 49010*

Анотація. У роботі розглядається процес перейменування топонімів у м. Дніпро у рамках політики декомунізації. Підкреслено, що саме у топонімах актуалізується та зберігається історична пам'ять народу. Мета статті – дослідити, яким чином нові топоніми Дніпра відображають місцеву (регіональну) історичну пам'ять. Закон про декомунізацію дав змогу відійти від ідеологічного чинника в міській топонімії, підкреслити місцеву історію. Визначено, що у перейменування топонімів Дніпра панує україноцентричний підхід. Найбільш численними є номінації об'єктів міського простору на честь історичних постатей загальноукраїнського масштабу та персоналій, що пов'язані із історією розвитку міста зокрема. У рамках цього дослідження відзначено кілька постатей, пов'язаних з м. Дніпро та цікавих історикам та культурологам.

Ключові слова: топоніми, декомунізація, історична пам'ять, місцева пам'ять.

Вступ.

У сучасних суспільно-політичних реаліях збільшився інтерес до топонімічних питань у зв'язку з прийняттям Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів України та заборону пропаганди їхньої символіки». Проблема історичної пам'яті та потреба осмислення історії у процесі формування національної ідентичності нашої країни набула актуальності після здобуття незалежності у 1991 році. Систематичний процес декомунізації, переосмислення спадщини комуністичного режиму, діяльність, спрямована на вилучення елементів комуністичної ідеології з території України розпочалися після Революції Гідності у 2014 році. Водночас реформа мала показати і безперервність українського історичного процесу, і соборність українських земель.

Декомунізація насамперед торкнулась топонімів. Адже у топонімах актуалізується історична пам'ять, що пов'язано насамперед із значимістю історичного досвіду для сучасності та можливого впливу на майбутнє. “У цій ситуації історична пам'ять нерідко персоніфікується, і через оцінку діяльності конкретних історичних особистостей формуються враження, судження, думки про те, що ж є особливою цінністю для свідомості й поведінки людини та спільноти в даний період часу. Історична пам'ять, незважаючи на певну неповноту, володіє дивною особливістю утримувати у свідомості людей

основні історичні події минулого аж до перетворення історичного знання в різні форми світоглядного сприйняття минулого досвіду” [7, с.11]. Саме у топонімах історична пам’ять утримується у свідомості народу. “Назва вулиці – це один із способів заповнення простору інформацією, надання йому певних смислів. Перейменування, що здійснюється у процесі декомунізації, є одним із інструментів формування нової моделі простору пам’яті, зміни вектора запам’ятовування/пригадування та забуття або коригування кодів, що творилися в попередній період” [6, с.61].

В основу концепції декомунізації топонімів було покладено низку принципів: науковість, комплексність, поєднання загальнонаціонального, регіонального і краєзнавчого підходів і публічність. [1, с.24].

У першу чергу давалися рекомендації повертати історичні некомуністичні назви. У випадках, коли таких назв не існувало, вони були немилозвучними або апелювали до російської імперської спадщини, комісія надавала пропозиції присвоїти населеним пунктам та їх частинам нові назви, підібрані за результатами детальніших досліджень і обговорень. Часто до уваги бралися рекомендації краєзнавців, просвітницьких організацій та ініціативних груп громадян.

Мета цієї статті – дослідити, яким чином нові топоніми Дніпра відображають місцеву (регіональну) історичну пам’ять.

Важливий вклад у вивчення особливостей вітчизняної топоніміки внесли дослідження О. Карпенко, Л. Малес, О. Суперанської, Н. Подольської та ін. Питання топоніміки як інструменту відображення соціальної пам’яті насамперед присутня у працях Р. Барта, П. Бурдє, С. Холла та ін. Серед вітчизняних дослідників у цій сфері варто відзначити праці В. Колєвато́ва, Ю. Левади, Ю. Мекаєвої, Є. Фостачука.

Зазвичай питаннями топоніміки в українській науці займалися мовознавці (О.Негер, В.Лучик, О.Тараненко), історики (М.Борисенко, М.Махортих) та географи (О.Гнатюк, А.Домаранський). “Нині ж пріоритетність галузей знань змінилася на користь історії, що зумовлене процесами декомунізації, де стоїть завдання визначення комуністичного спадку, а також одним із типових шляхів перейменувань – поверненням до історичних назв” [3, с.63].

Основний текст.

Як зазначає історик С. Світленко – один з ініціаторів процесу реалізації топонімічної реформи в місті – метою реформи стала “розробка і втілення в життя нової топонімічної моделі міста-мегаполіса як обласного центру сучасної України” [8, с. 100]

Вже у 2012 р. депутати міськради почали процес перейменування вулиць «козацькими» назвами. Наприклад, вулицю Дружби перейменовували на Бунчукову, вул. Красіна на вул. Калнишевського, вул. Маяковського на вул. Паланкову тощо. Проте це перейменування було викликано тим, що перейменовані вулиці знаходяться у житловому районі Дніпра Таромське, яке до 2006 р. було селищем у передмісті обласного центру. “Після приєднання території цього селища до Дніпра виникла проблема дублювання назв вулиць, що і була вирішена шляхом їх перейменування” [5, с.128].

Переименовання топонімів міста у 2015-2016 рр. окрім декомунізації також мало на меті усунення дублювання географічних назв. У травні 2016 р. в області офіційно закінчився процес декомунізації. У Дніпрі було перейменовано 357 топонімів згідно з трьома розпорядженнями міського голови: № 882-р від 24.11.2015, № 897-р від 27.11.2015 і № 71-р від 19.02.2016.

Як відомо, топонімам властива й історична змінність. Так, у царській Росії з'являлися «царські» назви (Катеринобург), у Радянському Союзі – радянські (Сталіно, Куйбишево, Дніпродзержинськ та ін.). Вплив ідеологічного чинника на топонімну систему значно збіднив її, зробив одноманітною, порушивши топонімний «закон» індивідуалізації й ідентифікації. “Це особливо позначилося на найменуваннях міських об’єктів – вулиць, адже й до сьогодні в кожному місті чи селищі, замість давньої назви, яка забута, але підкреслювала географічні, історичні чи культурологічні особливості місцевості, існує ідеологічно забарвлена назва – вулиця Леніна” [4, с.47]. Закон про декомунізацію дав змогу відійти від цього ідеологічного чинника в міській топоніміці, підкреслити місцеву історію. Саме для цього практично у кожній робочій групі з перейменування є краєзнавці.

Під час перейменування топонімів у Дніпрі за основу був взятий антропоцентричний принцип, тобто увага була зосереджена на тому, щоб назвати вулиці переважно на честь видатних діячів або Дніпропетровщини, або всієї України. “Ми “залюднювали” вулиці десятками національних постатей. Хотіли показати, що Дніпро – це освітньо-культурний центр України. За радянських часів історична наука не ставила людину в центрі, чимало знакових особистостей були викреслені. Зокрема, не можна було згадувати дворян, поміщиків, українських націоналістів. Натомість у назвах вулиць фігурували ті, хто не мав відношення до історії держави і нашого краю” [11].

Кожен топонім пов’язується з народною пам’яттю, тією чи іншою місцевістю і наділяється певним смисловим навантаженням, важливим для населення цієї місцевості. У випадку з топонімами – назвами вулиць можна говорити про історичну пам’ять народу і окремого населеного пункту. Адже дуже часто вулиці, площі, провулки отримують свої назви від прізвищ значимих людей не тільки для нації, а й для міста.

Як зазначає О.А. Мороз, топоніми є цінним джерелом для вивчення історії народу [4, с.46]. при чому якщо в населеному пункті проживають представники національних меншин, вони також мають свої топоніми, що є джерелом для вивчення етнічної та демографічної ситуації.

Дніпро – обласний центр Дніпропетровської області, що раніше мав назви: Катеринослав (1776-1797 рр.; 1802-1926 рр.) та Новоросійськ (1797-1802 рр.), Дніпропетровськ (1926-2016 рр.). Сучасна назва складається з назви ріки, на якій розташоване місто. Дніпро – одне із крупних промислових, освітніх, фінансовоекономічних та транспортних міст України, лідер у металургійній, ракетобудівній та інших важких галузях промисловості [5, с. 107].

Можна умовно виділити чотири етапи генези міста: козацький, російсько-імперський, радянський та етап української незалежності. Кожен з цих етапів (точніше, символічний вимір кожного з цих етапів) вплинув на формування

ідентичностей містян. Найповніше політика пам'яті проявляється в антропонімічних та суспільно-політичних назвах.

Аналізуючи детальніше процес перейменування вулиць, варто зазначити, що домодерну національну історію представлена іменами давньоруського (вул. Володимира Мономаха, вул. Княгині Ольги, вул. Данила Галицького та ін.) і козацького періоду (просп. Пилипа Орлика, просп. Петра Калнишевського, просп. Богдана Хмельницького, вул. Івана Сулими, просп. Івана Мазепи та ін.).

Переваг при називанні вулиць надається діячам модерної історії України XIX-XX ст.: вул. Нестора Махна, вул. Михайла Грушевського, вул. Петра Григоренка, вул. Кості Гордієнка, вул. Якова Острянина, вул. Болбочана, вул. генерала Радієвського та ін. До речі, хоча декілька вулиць отримали назву від прізвищ діячів ОУН і УПА, хоча в Дніпрі ставлення до них неоднозначне: пров. Євгена Коновальця, вул. Романа Шухевича. На думку науковців, це "свідчить про активні процеси роботи з (де) конструюванням історичної пам'яті, які відбуваються в сучасному українському суспільстві" [5, с.258]. Хоча появу вулиці Степана Бандери мешканці Дніпра не підтримали.

Окремо виокремлюються діячі XXI ст, серед яких є загиблі учасники Революції Гідності та АТО: пр. Сергія Нігояна, вул. Олександра Серебрякова, вул. Олександра Чернікова тощо.

В окрему групу можна виділити вулиці, названі на честь історичних постатей інших країн: вул. Джузеппе Гарібальді, вул. Яна Гуса, вул. Петра Бикова, вул. Василя Жуковського.

Ще одну значну групу перейменованих вулиць становлять вулиці присвячені діячам мистецтва та науки, наприклад, вул. Дмитра Багалія, вул. Дмитра Марковича, вул. Івана Пулюя, вул. Крушельницької, вул. Олександра Конинського, вул. Марії Приймаченко, вул. Олександра Галича та ін.

Можна виділити групу вулиць, яким було відновлено їхні історичні назви, а саме вулиці просп. Мануйлівський, Крутогірний узв., вул. Старокозацька, наб. Січеславська, вул. Вознесенська та ін.

Окремо виокремлюється група, до якої належать вулиці, перейменовані на честь видатних представників краю: просп. Дмитра Яворницького, вул. Опанаса Сторубля, вул. Івана Сокульського, просп. Олександра Поля, вул. Андрія Фабра, вул. Василя Біднова, вул. Василя Чаплєнка, вул. Володимира Самодриги, вул. Тетяни Пати та ін. У цій групі в окрему підгрупу можна виділити назви вулиць, названих на честь видатних діячів національних меншин: вул. Менахем-Мендл Шнеєрсона, пров. Шодуарівський,

Якщо говорити про місцеву історичну пам'ять, яку несуть топоніми, то цілком логічно, що центральні вулиці (проспекти) м. Дніпра як раз були названі на честь місцевих діячів. Центральний проспект міста, колишній пр. Карла Маркса, отримав ім'я Дмитра Яворницького, історика всеукраїнського масштабу, значна частина життя якого як раз і пов'язана з містом. Ще один із центральних проспектів, колишній пр. Кірова, отримав ім'я Олександра Поля, який відкрив залежі залізної руди в регіоні, і завдяки якому сучасна Дніпропетровщина стала промисловим містом Російської імперії XIX ст. Одна із вулиць Лівого берега Дніпра, колишня вул. Косіора, названа на честь

останнього кошового отамана Петра Калнишевського.

Таким чином, можна зробити висновок, що у перейменування топонімів Дніпра панує україноцентричний підхід. Його основний задум полягає не лише у тому, “щоб створити український образ міста, але у тому, щоб популяризувати й закорінити у масовій свідомості українську історичну пам'ять” [2, с.170].

Варто підкреслити, що найбільш численними є номінації об'єктів міського простору на честь історичних постатей загальноукраїнського масштабу та персоналій, що пов'язані із історією розвитку міста зокрема.

У рамках цього дослідження варто відзначити кілька постатей (на жаль, маловідомих для мешканців Дніпра), пов'язаних з м. Дніпро, насамперед для привернення уваги до них з боку науковців-істориків, культурологів:

- Акінфієв Іван Якович – ботанік-географ та флорист, діяльність якого пов'язана із парком Шевченка

- Алексеєнко Надія Іванівна – благодійниця, засновниця однієї з перших дитячих лікарень Катеринослава.

- Дідевич Михайло Степанович – радянський футболіст і тренер, майстер спорту СРСР.

- Езау Йоганн (Іван Якович) – міський голова Катеринослава, завдяки якому місто отримало новий водопровід, другий міський трамвай, будинки для навчальних закладів.

- Красносельський Олександр Леонтійович – радянський архітектор, який зробив значний внесок у формування архітектурного вигляду Катеринослава.

- Мозолєвський Борис Миколайович – український археолог і поет, дослідник скіфської старовини.

- Моссаковський Володимир Іванович – вчений-механік, ректор Дніпропетровського державного університету.

- Нірінберг Павло Рафаїлович - архітектор, який побудував основні громадські будівлі міста, що сформували сучасний вигляд міста

- Мессарош Катерина Іванівна – громадська діячка, почесна громадянка Катеринослава, яка разом з О. Риндовською заснувала “Товариство піклування про жіночу освіту в м. Катеринославі”, на той час першу в країні, відкрила безкоштовну загальноосвітню школу для дівчат та фабричну школу.

- Рейнгард Олександр – засновник ботанічного саду Дніпра.

- Сердюков Євген Сергійович – молодший сержант 25-ї Дніпропетровської повітряно-десантної бригади.

- Сокульський Іван Григорович – поет, правозахисник, один з авторів “Листа творчої молоді м. Дніпропетровська”.

- Стромцов Леонід Никифорович – директор Дніпровського машинобудівного заводу, організатор розробки, виробництва і впровадження засобів радіолокації для систем протиповітряної та протиракетної оборони.

- Черніков Олександр Юрійович – учасник російсько-української війни у складі 9-ї роти 25-ї окремої повітряно-десантної Дніпропетровської бригади. Один із «кіборгів».

На жаль, на сьогодні склалась ситуація, що мешканці Дніпра мало що знають про історію міста. У більшості випадків знання обмежуються фактом, що місто було засноване Катериною II (при цьому і дату мало хто може назвати), називалось до встановлення радянської влади Катеринослав.

Саме тому у топонімії міста і необхідно приділяти увагу місцевій історії. Адже топоніми є не лише засобом збереження пам'яті, а ж формування історичної свідомості.

На думку В. Середи, практики давати назви вулицям, площам, проспектам відіграють важливу роль у символічному кодуванні міського простору і трансляції історичної пам'яті в щоденному житті. “референція до назв вулиць інтегрована в щоденний досвід жителів міста, які постійно звертаються до назв вулиць, коли заповнюють бюрократичні форми, просять водія зупинитися, пояснюють місцезнаходження чогось і т. д.” [9, с.87]. Є. Терент'єв зазначає, що будучи водночас історичним свідченням і просторовим маркером, топонім виступає як найважливіше місце пам'яті в міському просторі, вписуючи певні сконструйовані версії історії в повсякденність [10, с. 79-80].

Висновки.

У перейменування топонімів Дніпра панує україноцентричний підхід. Найбільш численними є номінації об'єктів міського простору на честь історичних постатей загальноукраїнського масштабу та персоналій, що пов'язані із історією розвитку міста зокрема.

Таким чином топоніми можна назвати “транслятором” історичної пам'яті, оскільки вони глибоко включені в буденність мешканців міста і можуть викликати інтерес до історичних подій. Коли постійно “на слуху”, наприклад, вулиця Фабра, то люди і поцікавляться, хто це такий і як він пов'язаний з містом. (До речі, Андрій Фабр – губернатор Катеринославщини, який фактично дав місту сучасне обличчя).

Посилення інтересу до міської історії може стати в нагоді також і для розвитку туризму в Дніпровському регіоні, адже будь-який туристичний регіон світу підкреслює саме свою регіональну історію і саме це приваблює багатьох туристів.

Література:

1. Дрогушевська І. Л. Декомунізація топонімії: концепція повернення історичних назв на карту України. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*. 2017. Вип. 26. С. 22-27
2. Грицак Я. Конструювання національного міста: випадок Львова. *Дух і Літера*. 2007. № 17-18. С. 157-181.
3. Малес Л. В. Декомунізація столиці: зміни в урбанонімії (методи, перші результати)/ *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Вип. 36. С. 62-67.
4. Мороз О. А. Топоніми в українській мові: когнітивний, прагматичний, конотативний аспекти. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Філологія*. 2011. Вип. 5. С. 45-51.

5. Особистість і соціальні інститути в урбанізованому суспільстві: місто Дніпро: монографія: в 2 томах. Том 1. Дніпро, 2018. 289 с
6. Павленко І. Я. Урбаноніми як засіб формування історичної пам'яті. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* – Запоріжжя, 2018. № 2. С. 58-66.
7. Політика історичної пам'яті в контексті національної безпеки України аналітична доповідь. К., 2018. 110 с.
8. Світленко С.І. Топонімічна реформа в місті Дніпропетровськ 2015-2016 рр.: досвід проведення та результат. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження.* 2016. Вип. 14. С. 95-108.
9. Серeda В. В. Місто як *Liev de Memoire*: спільна чи поділена пам'ять? Приклад Львова. *Вісник Львівського університету. Сер. Соціологія.* 2008. №2. С. 73–99.
10. Терентьев Е. Топонимические практики как объект социологического исследования: аналитический обзор. *Вестник Российского университета дружбы народов.* 2014. №3. С.73–86.
11. Ткаченко Г. Понад 200 топонімів Дніпра отримали імена історичних постатей. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1580893-ponad-200-toponimiv-dnipra-otrimali-imena-istorichnikh-postatey>

References:

1. Drogushevska I. L. Dekomunizaciya toponimiyi: koncepciya povernennya istorychnykh nazv na karti Ukrayiny [Decommunization of toponymy: the concept of returning historical names to the map of Ukraine]. *Problemy bezperervnoyi geografichnoyi osvity i kartografiyi.* 2017. Vyp. 26. pp. 22-27
2. Grytsak Ya. Konstruyuvannya nacionalnogo mista: vypadok Lvova [Construction of a national city: the case of Lviv]. *Duh i Litera.* 2007. No. 17-18. pp. 157-181.
3. Males L. V. Dekomunizaciya stolytsi: zminy v urbanonimiyi (metody, pershi rezultaty) [Decommunization of the capital: changes in urbanonymy (methods, first results)]. *Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu imeni V. N. Karazina. Seriya: Sociologichni doslidzhennya suchasnogo suspilstva: metodologiya, teoriya, metody.* 2016. Vyp. 36. pp. 62-67.
4. Moroz O. A. Toponimy v ukrayinskij movi: kognityvnyj, pragmatychnyj, konotatyvnyj aspekty [Toponyms in the Ukrainian language: cognitive, pragmatic, connotative aspects]. *Visnyk Mariupolskogo derzhavnogo universytetu. Ser.: Filologiya.* 2011. Vyp. 5. pp. 45-51.
5. Osobystist i socialni instytuty v urbanizovanomu suspilstvi: misto Dnipro [Personality and social institutions in an urban society: the city of Dnipro]: monografiya: v 2 tomah. Tom 1. Dnpro, 2018. 289 p.
6. Pavlenko I. Ya. Urbanonimy yak zasib formuvannya istorychnoyi pamyati [Urbanonyms as a means of forming historical memory]. *Visnyk Zaporizkogo natsionalnogo universytetu. Filologichni nauky.* Zaporizhzhya, 2018. No.2. pp. 58-66.
7. Polityka istorychnoyi pamyati v konteksti natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny analitychna dopovid [The policy of historical memory in the context of national security of Ukraine: analytical report]. К., 2018. 110 p.
8. Svitlenko S.I. Toponimichna reforma v misti Dnipropetrovsk 2015-2016 rr.: dosvid provedennya ta rezultat [Toponymic reform in the city of Dnepropetrovsk 2015-2016: experience and results]. *Prydniprovyia: istoryko-kraeyeznavchi doslidzhennya.* 2016. Vyp. 14. pp. 95-108.
9. Sereda V. V. Misto yak *Liev de Memoire*: spilna chy podilena pamyat? Pryklad Lvova [City as *Liev de Memoire*: shared or shared memory? Example of Lviv]. *Visnyk Lvivskogo universytetu. Ser. Sociologiya.* 2008. No.2. pp. 73–99.

10. Terent'ev E. Toponymycheskije praktiki kak objekt sotsyologicheskogo isledovaniya: analitichesij obzor [Toponymic practices as an object of sociological research: an analytical review]. *Vestnik Rossijskogo universiteta druzhby narodov*. 2014. No.3. pp.73–86.

11. Tkachenko G. Ponad 200 toponimiv Dnipra otrymaly imena istorychnyh postatej [More than 200 toponyms of the Dnieper were named after historical figures]. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/1580893-ponad-200-toponimiv-dnipra-otrimali-imena-istorichnikh-postatej>

Abstract. *The paper considers the process of renaming toponyms in Dnipro within the framework of decommunization policy. It is emphasized that it is in toponyms that the historical memory of the people is actualized and preserved.*

The purpose of the article is to investigate how the new toponyms of Dnipro reflect the local (regional) historical memory. The law on decommunization made it possible to move away from the ideological factor and to emphasize local history in urban toponyms.

It is determined that the Ukrainian-centric approach prevails in renaming the toponyms of Dnipro. The most numerous are the nominations of urban space objects in honor of historical figures of all-Ukrainian scale and personalities related to the history of the city in particular. As part of this study, several figures associated with the city of Dnipro and of interest to historians and culturologists were identified.

Thus, toponyms can be called a "translator" of historical memory, because they are deeply involved in the everyday life of the inhabitants of the city and can arouse interest in historical events.

Keywords: *toponyms, decommunization, historical memory, local memory.*

Стаття відправлена: 10.12.2020
© Накашидзе І.С., Бичишина Д.О.

УДК 821.161.2(71)'06-311.6.09:60.026

**SPIRITUAL CRISIS OF THE UKRAINIAN SOCIETY AND THE WAYS TO
OVERCOME IT (A CASE STUDY OF THE HISTORICAL NOVEL BY
LIUBOV VASYLIV-BAZIUK "NOVYMY STEZHKAMY")**
**ДУХОВНА КРИЗА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ (ЗА
МАТЕРІАЛАМИ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ ЛЮБОВІ ВАСИЛІВ-БАЗЮК «НОВИМИ
СТЕЖКАМИ»)**

Koliada E. K. / Коляда Е. К.*cand. of philol. sc., prof. / к. філол. н., проф.*

ORCID: 0000-0002-5437-1320

Kalynovska I. M. / Калиновська І. М.*cand. of philol. sc., as. prof. / к. філол. н., доц.*

ORCID: 0000-0002-3406-1456

Odarchuk N. A. / Одарчук Н. А.*cand. of philol. sc., as. prof. / к. філол. н., доц.*

ORCID: 0000-0002-2647-2159

Анотація. У статті на проблемно-тематичному рівні проаналізовано історичну повість канадської письменниці українського походження Любові Василів-Базюк «Новими стежками», в якій висвітлено негативний вплив радянського режиму на духовність сучасного українського суспільства. Авторка осмислює духовно-моральний занепад українського суспільства на тлі культурного, історичного і релігійного досвіду народу й окреслює можливі шляхи подолання кризових явищ. Наскрізною ідеєю твору, в якому сконцентровано роздуми письменниці про непрості події, пов'язані із сучасним українським державотворенням, є любов до рідної землі, вболівання за долю свого народу.

Ключові слова: духовна криза, пострадянське суспільство, духовні цінності, матеріалізм, радянський менталітет.

Вступ.

Книги, написані письменницею з Канади Любов'ю Василів-Базюк, призначені передовсім для земляків-українців, багато з яких до сих пір її знають і пам'ятають [5, с. 69]. В історичній повісті «Новими стежками» авторка розповідає про важкий період розвитку української держави – події Майдану, війну на сході України, економічну нестабільність, радянський менталітет – усе те, що стримує рух України до процвітання. У творі йдеться про те, що незалежна Україна, яка виникла в 1991 р. в результаті розпаду СРСР та радянської системи, опинилась в складному становищі. Українці зіткнулись із проблемою переосмислення складних політичних, економічних, національних та моральних чинників суспільного устрою. Все чіткіше на цьому тлі проступають морально-духовні цінності, моральні норми як регулятори взаємовідносин у суспільстві.

У наш час проблема відродження духовності і системи духовно-моральних цінностей залишається особливо актуальною, адже існує нагальна необхідність подолання духовної кризи сучасного українського суспільства.

Мета дослідження – проаналізувати негативний вплив радянського режиму на духовність сучасного українського суспільства крізь призму бачення Любові Василів-Базюк. Для досягнення мети потрібно розв'язати такі завдання: 1)

висвітлити духовні цінності пострадянського суспільства; 2) виокремити чинники, що впливають на формування духовності як суспільного феномена; 3) розглянути шляхи подолання духовної кризи сучасного українського суспільства, запропоновані письменницею.

Аналіз останніх досліджень.

Проблема духовності цікавила людство в усі часи. Нині широко тлумачиться питання духовної кризи, шляхів пошуку духовності, чинників її відродження представниками багатьох наук, зокрема соціологами, філософами [7], психологами [6], педагогами [3], політологами [4]. Історично саме релігія поширювала духовні практики, однак духовність не обов'язково релігійна. «Духовність – не тільки релігійна категорія, а й соціально-моральна цінність, глибинна основа культури, прояву людського в людини, основна цінність демократичного суспільства, всі сфери якого мають бути проникнуті сутністю духовного: гуманізмом, повагою до людини, толерантністю тощо» [7, с. 228].

Виклад основних положень.

У період існування Радянського Союзу комуністи прагнули створити нове суспільство, в якому люди мають нові мотивації і нові концепції індивідуального та колективного життя. З 1917 р. комуністичний режим систематично знищував релігію в СРСР, заперечуючи те, що «релігійні почуття, вірування, створюють той духовний потенціал, який сприяє добротворенню для кожної людини і суспільства в цілому» [7, с. 230]. Радянська влада руйнувала церкви, наповнювала школи та засоби масової інформації антирелігійною пропагандою та запроваджувала нову систему вірувань – «науковий атеїзм», що визначав кінцеву мету людського існування та моральний кодекс поведінки: *«Комуністична система, що була 70 років на Сході України, а на Заході – 47 років, знищила наших громадян тим, що вони стали нечесними, навчилися незаконно користати з державного майна, говорити неправду та забули християнську етику, мораль і гуманність, бо за комуністичної системи жили без церкви та Бога»* [1, с. 186].

Втрата безпосереднього контакту з інституційною мораллю церкви призвела до того, що люди навернулися до споживацтва та матеріалізму. За цих обставин матеріалізм та атеїзм стали головними радянськими цінностями: *«/.../ матеріалізм, гроші стали богом і царем»* [1, с. 60]. Матеріалісти дбають про свій фінансовий успіх, кар'єру, процвітання, силу та задоволення. Їхні основні зусилля спрямовані на утилітарні цінності нестабільного зовнішнього світу, внаслідок чого життя стає обмеженим та дисгармонійним через постійну загрозу втрати значущих зв'язків, статусу, власності [6]. Таким чином сформувалось суспільство споживання, психологія та ідеологія споживання і звичайно людина-споживач, у якої переважає прагнення до особистої користі і добробуту.

Матеріальні надбання стали надійними показниками соціального статусу. Люди бажають досягти того успіху та статусу, які мають інші. Через це український народ продовжує зосереджувати своє життя, розум і зусилля на грошах, майні, іміджі та статусі. Сьогодні «поширена прагматична мораль, основою якої є принципи найбільшого загального блага, насамперед

матеріального» [7, с. 229]: «/.../ український народ заснув на 23 роки, погруз в матеріалізмі та старався наздогнати все те, що втратили під час комуністичної системи від 1921 року» [1, с. 57]; «Ціль заробити якнайбільше грошей є головним планом. Розвинувся великий матеріалізм внаслідок різних обмежень ще з часів комуністичної влади» [1, с. 272]; «Тепер усі хочуть жити дуже багато, мати дорогі авто, і не тільки одне, а кілька. Усі хочуть бути власниками великих будинків з високими парканами, але не думають, якою ціною це все здобувають, багато хабарів ті люди отримують» [1, с. 343].

Нівелювання загальнолюдських, сімейних цінностей, ідеалів, поширення технократичних тенденцій, що не підкріплені духовним зростанням особистості, призводить до виникнення багатьох суспільних вад: вільного кохання, сексуальної розпусти, насильства тощо [3, с. 73]. Матеріалістичні особи, які розглядають роботу за кордоном як найшвидший спосіб покращити економічне становище, зазвичай не дбають про своє особисте здоров'я, збереження цілісності сім'ї та духовний добробут своїх дітей: «/.../ народ, відчувши свободу в 1991 р., немов втратив розум: замість розбудовувати свою державу їхали за кордон. /.../ Багатьом в Україні захотілося незнаного американського чи канадського достатку» [1, с. 58]; «У них нема любові до батьківщини, а головне – заробляти гроші» [1, с. 343]; «Їхати за границі та спати по льохах, щоб заробити більше та залишати родину – то треба подумати, що в житті має вартість, чи гарно виховані діти, чи велика хата з мурованим парканом та дороге авто. /.../ А коли сини без батька за його прислані гроші стануть наркоманами та гуляками, а доньки змарнуються по клубах, то чи буде та велика хата приємною?» [1, с. 396]; «Вільна любов також бере верх поміж молоддю. /.../ не соромно міняти партнерів, шукати заможнішого, що має авто, багатого «батечка», щоб могли ходити до клубів, до дискотек, випробовувати різні цигарки, вино, а потім знаходити місце на вільну любов» [1, с. 350].

Л. Василів-Базюк переконує, що «/.../ не можна залишати свою країну, заміняти за долари, бо це гріх перед своїм народом і Богом. Не можна збагачувати своєю працею чужу державу, втікати з своєї країни, що нас годувала, дала освіту» [1, с. 343–344], потрібно молодих людей «/.../ навчити любити рідну землю, не використовувати, а стати господарями на ній» [1, с. 171]. «Бракує по телевізору програм про велике значення родини, про обов'язки матерів і батьків, а молодь у серіалах бачить зраду, вбивства за гроші та нечесних людей» [1, с. 396].

Матеріалізм породжує жадібність, зарозумілість, заздрість: «Посіяно серед народу велику жадібність і заздрість, що кожний хоче так само жити, як люди у телевізійних програмах або як його сусід. Не думають, хто в сусідській хаті працює, хто здоровий, а хто хворіє» [1, с. 228]; «/.../ тепер кожне весілля, хрестини, чи в місті, чи на селі, це показ для цілого села, міста чи навіть для цілої України, які ми багаті, які в нас важливі гості, скільки ми можемо витратити грошей, ми не будь-хто, ми важливі та багаті люди. /.../ Кличуть фотографів, фільмують, показують як танцюють, гуляють, п'ють та хваляться своїми матеріальними достатками» [1, с. 232].

Матеріалістичні особи зазвичай кажуть, що їхній матеріальний стан поганий і що вони вкрай незадоволені своїм життям. Реклама наголошує на споживанні як на головному засобі щастя та збільшує невдоволення людей рівнем життя. «Життя, позбавлене надособистісного смислу, спрямоване виключно на задоволення меркантильно-споживацьких цілей, детермінуючим чином пов'язане з відчаєм, розчаруванням та песимізмом» [6]: *«/.../ всі дуже нарікали, що депутати багато заробляють, не дбають про людей. Все ще проявлялися комуністичні погляди, що всі мають однаково заробляти та однаково жити»* [1, с. 277].

Письменниця підкреслює: *«Не можуть всі в Україні однаково жити, але всі мусять жити чесно, заробляти за своїми вміннями, здібностями, не вимагати від держави пільг, а працю мають знайти самі без хабарів та нічим не хвалитися, щоб не робити заздрісними інших»* [1, с. 228]. Для того, щоб попередити виникнення почуття заздрості, не потрібно робити з себе невдачу, порівнюючи себе з іншими, а необхідно постійно працювати над собою: *«Не треба нарікати на уряд, а починати ще зі школи та головне – з самого себе. Виховувати своїх дітей, щоб у школі між дітьми не хвалилися»* [1, с. 273].

Люди із споживацькою поведінкою і матеріалістичними поглядами навряд чи будуть соціально інтегрованими або схильними допомагати іншим у своїй громаді, адже егоїстична спрямованість особистості характеризується наявністю егоїстичних мотивів (мотиви матеріального достатку або багатства, мотив влади, престижу тощо): *«/.../ ще не один мільйонер чи великий олігарх в Україні не поділився своїми грішми. Кожний хоче будувати тільки для свого імені та слави»* [1, с. 101]; *«Але народ не хоче з пошаною та без надмірних гульок святкувати, а також справляти весілля чи хрестити діток без великих витрат грошей, економно, щоб допомогти калікам, сиротам чи старшим людям, які втратили синів чи внуків. Люди не є солідарними з родинами, які переживають велике горе, страшні трагедії, смерть синів, доньок, чоловіків і батьків»* [1, с. 149].

Л. Василів-Базюк вказує на необхідність *«/.../ виховання всього народу в патріотичному дусі, щоб Україна була понад усе, понад вакації – канікули, збирання мільйонів, купівлі великої кількості авто, годинників, картин, вкладання грошей в заграничні банки, спорудження дорогих будинків, купівлі багато ділянок землі та квартир»* [1, с. 313].

Корупція пронизувала практично всі сфери радянського життя. Більше того, це стало способом життя, який багато хто вважає нормальним [2, с. 101]. Як зауважує Ю. Маслов, країни пострадянського простору характеризуються високим рівнем корупційності, і перш за все, політичної [4, с. 48]. Основними корупційними злочинами є хабарництво та вимагання. Вони передбачають зловживання представницькою владою з метою особистої вигоди. Люди використовують своїх знайомих, друзів та родичів в інструментальних цілях. У результаті підкупу, особистих стосунків або обміну послугами державний службовець погоджується зловживати повноваженнями своєї посади: *«Кожний колишній урядовець – від найвищого до найнижчого – брав хабарі, подачки, полагоджував різні незаконні справи, щоб багатіти, мати не одне авто, а*

кілька, бо всі їхні знайомі так роблять. Будувати хати, якнайбільші та на кілька поверхів, а паркани мусять також бути з цегли, високі, немов оборонні вали, що з тої цегли можна побудувати ще одну хату» [1, с. 106]; «У державах після розпаду Світського Союзу корупція на найвищому рівні, а без хабарництва нічого не можна досягнути, навіть не можна залагодити найдрібнішої справи» [1, с. 204].

Авторка історичної повісті «Новими стежками» окреслює можливі шляхи виходу з теперішньої кризи: «/.../ в першу чергу треба знищити хабарництво, упорядкувати податкову систему, щоб не бракувало фінансів на виплату пенсій та усі державні потреби» [1, с. 62]; «Крім того, кожний урядовець чи працівник має цінувати свою працю, шанувати, щоб не втратити» [1, с. 242]; «Держава повинна помагати хворим, калікам, вдовам з малими дітьми, сиротам. Всі інші громадяни самі забезпечують своє життя і мають жити за своїми спроможностями, не чекаючи на пільгу та державну опіку. Треба змінити витоптані старі політичні та соціальні стежки до державного бюджету і не покладати всю надію, що держава має за все відповідати» [1, с. 366].

У Радянському Союзі люди, які отримували мізерну зарплату, прагнули різними способами збільшити свої прибутки. Крадіжка державних коштів була частиною життя. Люди навчилися професійно красти, виправдовуючи себе тим, що вони не винні в тому, що життя поставило їх у такі умови. На жаль, сьогодні є люди, які підтримують цю горезвісну традицію і викрадають товари з робочого місця для перепродажу в інших місцях [1, с. 102]: «Світський союз навчив наше населення жити подвійним життям. Один стиль, щоб партійні енкаведисти не чіплялися, а другий – тишком, щоб ніхто не бачив, уміти підносити рівень багатства, чи навіть вижити треба було красти, все принести з колгоспу, з крамниці, з фабрики – там, де працювали» [1, с. 397]; «Усі вони шукають нелегального заробітку, хабарів, крадіжки, як колись було на фабриках, колгоспах. Усі щось виносили в кишенях. Це школа Світського союзу: не вкрадеш – не проживеш!» [1, с. 131].

Є люди, які намагаються перехитрити державу, уникаючи сплати податків. Схеми з ухилення від оподаткування нерозривно пов'язані з «тіньовою економікою» і корупцією. Олігархи, корупціонери та компанії, які ухиляються від сплати податку на прибуток в Україні, використовують прогалини та неузгодженості у національному та міжнародному податковому законодавстві: «Щасливі були ті, що вміли розвинути торгівлю, знаходили способи не платити податків, діставати хабарі від своїх же урядовців та зуміли забезпечувати свою велику родину дуже довгих 24 роки» [1, с. 220]; «/.../ багато українців, які заробляли нелегальним способом з Західною Європою, не платили митного та податку, тепер живуть на ті крадені гроші від своєї держави. Їздять по світі, на різні курорти та не турбуються, що вони довели Україну до великих боргів» [1, с. 383].

Життєве неблагополуччя, безробіття, самотність, крах надій, усвідомлення безперспективності майбутнього, алкоголізм, наркоманія, зростання злочинності, меркантилізм на тлі бездуховності – така ситуація сьогодення [6].

Пияцтво та недбале ставлення до праці продовжують залишатися серйозними проблемами. Під впливом алкоголю люди втрачають почуття відповідальності перед суспільством і державою, вчиняють хуліганство та інші злочини. Пияцтво завдає шкоди виробництву, призводить до порушень трудової дисципліни, аварій і загибелі людей: *«Нема кому поцікавитися, скільки молоді люди п'ють. Тому так багато нещасть, аварій, бо мають авто, а не мають вихованого характеру, що п'яними чи на наркотиках не можна їздити»* [1, с. 396]; *«Тріскають водні труби та заливають вулицю чи помешкання. Вибухають склади амуніції – бо не перевіряються точно працівники та їх обов'язки. Немає точної перевірки обов'язків працівників на дуже відповідальній роботі. Виконуються так, аби швидше, якось воно буде служити»* [1, с. 274].

Хоча за радянського періоду все здавалося спокійним, люди жили в страху понад сімдесят років. Страх насправді був наріжним каменем радянської системи. Почуття страху пронизувало життя кожного радянського громадянина, що призвело до недовіри, підозри, комплексу пошуку ворога народу. *«Стіни мають вуха»* було звичним висловом у радянські часи [2, с. 103]: *«Ті люди, що не зуміли за 23 роки позбутися відчуття страху, повернутися до своїх прізвищ, говорити рідною мовою, – ними ще керує страх /.../ Вони живуть не тільки на Донбасі, їх багато по всій Україні, навіть і в Західній, багато виїхало за кордон, бо для них найбільше щастя – це гроші. Для інших – щоб тільки отримувати пенсію, щоб були гроші купити ковбаси, хліба, пляшку горілки»* [1, с. 178–179]; *«/.../ люди задумані, сердиті, не звертають уваги на інших, що проходять біля них, все кудись поспішають. Бояться з незнайомими людьми розмовляти»* [1, с. 332–333].

Страх був основною причиною лицемірства, яке заразило все суспільство. Поширилися підлабузництво, продажність, запопадливість перед начальством. Люди, стурбовані своєю репутацією, усіма силами намагалися догодити владі та отримати похвалу від неї [2, с. 104]. Усвідомлюючи, що ідентифікація з українською культурою є небезпечною, люди добровільно русифікувалися: *«Ми всі жили під великим страхом, щоб втримати роботу, вдавали з себе москалів, добре думали, з ким можна приятелювати, на які фільми і концерти ходити, щоб комуністична влада не сумнівалася, що ми комуністи та москалі»* [1, с. 178].

Звичка жити подвійним життям психологічно гарантує деяку безпеку. Якщо другий план прихований, то можна обманути, мати одні наміри, а про запас тримати інші, поводитися несподівано тощо. Ця радянська практика все ще впливає на поведінку людей у сучасній Україні: *«Ніхто нікому не вірить, хочуть жити «інкогніто» (щоб їх ніхто не бачив та не аналізував)»* [1, с. 178]; *«Населення виховувало в собі неписані закони, що все можна робити, тільки, щоб як колись, політруки чи поліція не зловили, бо буде в'язниця»* [1, с. 272].

Л. Василів-Базюк закликає: *«Усі ці хитрі звички, велику нечесність, неправду та крутість, яку практикували в СРСР, щоб вижити, потрібно змінити, починаючи від шкільної системи. /.../ Треба виховувати з пелюшок чесних дітей на прикладі чесного життя батьків. Чесність має бути в усіх*

галузях життя. /.../ Виховувати на прикладах, що є чесні люди, які виконують свої обов'язки на праці точно, а не так – «якось воно буде», за принципом – «ще так не було, щоб якось не було». Змінити психологію думання: чи та праця дуже цікава, чи ні, але треба виконувати правильно, за приписом» [1, с. 395–396].

Характерно, що в Радянському Союзі були і ті, хто виступав проти системи – дисиденти, які намагалися, щоб якомога більше людей дізналися про порушення прав людини. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі, який зазвичай називають Гельсінськими угодами, надихнув на створення правозахисного руху, до складу якого входили Гельсінські групи та Гельсінські комітети. Різні заходи вживали проти дисидентів в СРСР: їх відправляли до в'язниць, таборів, в психіатричні клініки на примусове лікування, звільняли з роботи, відраховували з навчальних закладів тощо [2, с. 104], проте вони продовжували боротися за українські національні інтереси: «/.../ 33 держави 1975 року на з'їзді у Фінляндії в місті Гельсінкі разом зі Сполученими Штатами Америки і Канадою, а також і Східним Союзом, створили організацію для оборони людських прав. /.../ держави зобов'язалися повідомляти в пресі про «Декларацію прав людини». Тому і в Східному Союзі в газеті «Известие» її було надруковано. Ця декларація викликала офіційний дисидентський рух у Києві ще 1975 року, а 7-го липня 1988 року у Львові проголосили «Українську Гельсінську спілку». Її учасники повідомили, що захищатимуть національні права – права націй на самовизначення» [1, с. 214–215].

Дослідження ролі дисидентів в історії України є ключем до розуміння сучасних підвалин державності, культури та духовності. Духовність, моральність – це той рівень розвитку особистості й суспільства, який є консолідуючою засадою, здатною об'єднати людей [7, с. 229]. Розбудова української державності, проведення реформ, побудова громадянського суспільства неможливі без розвитку української духовності. На сьогодні існує гостра потреба в духовному і культурному відродженні української нації, суть якого полягає у формуванні освіченої, творчої особистості, яка б могла відповідально виконувати власні обов'язки (громадянські, професійні, сімейні тощо) [3, с. 73].

Зміна життя на краще можлива завдяки внутрішньому духовному розвитку людини; змінюючи внутрішній світ, людина змінює сприйняття інших на позитивне: «/.../ найголовніша праця уряду – перевиховати населення, щоб не чекали від держави економічних благ, поки держава їм їх надасть, нехай подумують над тим, що вони можуть дати державі?» [1, с. 226]; «/.../ старі погляди, які ми маємо, треба облишити, ні з ким ними не ділитися, бо це проти теперішніх нових політичних та економічних законів. Тепер ми всі живемо та будемо чесною демократією, правдиву вільну Україну» [1, с. 218].

Висновки.

Аналізуючи історичну повість Любова Василів-Базюк «Новими стежками», пересвідчуємося, що її лейтмотивом є заклик до побудови нової, демократичної української держави. Канадська письменниця, схарактеризувавши духовні

проблеми українського суспільства, доходить висновку, що для подолання наявних духовних кризових явищ доцільно належну увагу приділяти насамперед моральному вихованню молоді, яка має бути морально зрілою, спроможною зробити свідомий моральний вибір, проявляти самостійність у розв'язанні моральних проблем, які проявляються у формуванні людини-громадянина, адже молодь – це майбутнє нашої держави.

Література:

1. Василів-Базюк Л. Й. Новими стежками. Чернівці : Букрек, 2018. 423 с.
2. Калиновська І., Коляда Е. Образ українського суспільства в канадській літературі. *Канадознавство: соціальні та освітні візії: у 2 т.: кол. моногр.* Луцьк, 2020. Т. 1. С. 96–115.
3. Лещенко О. Г. Вплив духовності на формування відповідального ставлення до батьківства в молоді. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* 2010. № 2(13). С. 73–77.
4. Маслов Ю. К. Корупційна компонента політичного процесу на пострадянському просторі. *Грані.* 2019. Т. 22. № 5. С. 46–56. DOI: 10.15421/171952.
5. Одарчук Н. А., Коляда Е. К., Калиновська І. М. Образ українського православного священника в творах Любові Василів-Базюк. *Вісник Маріупольського державного університету. Сер. Філологія.* 2019. Вип. 21. С. 67–74.
6. Олійник А. Духовно-моральний занепад суспільства як чинник суїцидальності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. Психологія.* 2016. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2016_2_9 (дата звернення: 25.10.2020).
7. Пірен М., Ребкало В. Духовність особистості – основна цінність демократичного суспільства. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України.* 2011. Вип. 2. С. 228–236.

References

1. Vasyliv-Baziuk, L. Y., 2018. *Novymy stezhkamy* [New Paths]. Chernivtsi : Bukrek.
2. Kalynovska, I. and Koliada, E. (2020), “Obraz ukrainskoho suspilstva v kanadskii literaturi” [The image of Ukrainian society in Canadian literature]. In *Canadian Studies: Social and Educational Visions: in 2 vols.: collective monograph.* Lutsk, vol. 1, pp. 96–115.
3. Leshchenko, O. G. (2010), “Vplyv dukhovnosti na formuvannia vidpovidalnoho stavlennia do batkivstva v molodi” [The influence of spirituality on the formation of a responsible attitude to parenthood in young people]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedagogichni nauky*, no. 2(13), pp. 73–77.
4. Maslov, J. K. (2019), “Koruptsiina komponenta politychnoho protsesu na postradianskomu prostori” [Corruption component of the political process in the post-Soviet space]. *Hrani.* vol. 22, no. 5, pp. 46–56. doi: 10.15421/171952.
5. Odarchuk, N. A., Koliada, E. K. and Kalynovska, I. M. (2019), “Obraz ukrainskoho pravoslavnoho sviashchennyka v tvorakh Liubovi Vasyliv-Baziuk” [The image of the Ukrainian orthodox priest in the literary works of Liubov Vasyliv-Baziuk]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Ser. Filolohiia*, issue 21, pp. 67–74.
6. Oliynik, A. (2016), “Dukhovno-moralnyi zaneпад suspilstva yak chynnyk suitsydalnosti”

[Spiritual and moral decline of society as a factor of suicidality]. *Visnyk Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Ser. Psykholohiia*, issue 2. Available at: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2016_2_9> [Accessed 25 October 2020].

7. Piren, M. and Rebkalo, V. (2011), “Dukhovnist osobystosti – osnovna tsinnist demokratychnoho suspilstva” [Spirituality of the individual is the basic value of a democratic society]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, issue 2, pp. 228–236.

Abstract. *The article discusses Liubov Vasyliv-Baziuk’s viewpoint on the general lack of spirituality in contemporary Ukrainian society. An independent Ukrainian state came into being as a result of the collapse of the Soviet system. Soviets introduced a belief system called “scientific atheism”, which was more than a philosophical negation of God, it was a rejection of all religious values, moral, social and cultural. Under these circumstances materialism and atheism have become the main Soviet values. Because of this Ukrainian people continue to focus their lives and efforts on money, possessions, image, and status. Values influence the goals and life styles people choose and the emotions they feel. Therefore, materialism gives rise to greed, arrogance, envy, and a dissipated lifestyle.*

Vasyliv-Baziuk highlights that Ukraine needs a moral revival on all levels of society. It is essential to the economic and social well-being and prosperity of Ukrainians and Ukraine as a whole.

Key words: *spiritual crisis, post-Soviet society, spiritual values, materialism, Soviet way of thinking.*

Стаття відправлена: 11.12.2020

Экспертно-рецензионный Совет журнала

Абдулвелеева Рауза Рашитовна, Оренбургский государственный университет, Россия
Антошкина Елизавета Григорьевна, Южно-Уральский государственный университет, Россия
Артюхина Марина Владимировна, Славянский государственный педагогический университет, Украина
Афинская Зоя Николаевна, Московский государственный университет имени М.В. Ломоносова, Россия
Башлай Сергей Викторович, Украинская академия банковского дела, Украина
Белоус Татьяна Михайловна, Буковинская государственная медицинская академия, Украина
Бондаренко Юлия Сергеевна, ПГУ им. Т.Г. Шевченко кафедра психологии, Украина
Бутырский Александр Геннадьевич, Медицинская академия имени С.И. Георгиевского, Россия
Василишин Виталий Ярославович, Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа, Украина
Войцеховский Владимир Иванович, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины, Украина
Гаврилова Ирина Викторовна, Магнитогорский государственный технический университет имени Г.И.Носова, Россия
Гинис Лариса Александровна, Южный федеральный университет, Россия
Гутова Светлана Георгиевна, Нижневартовский государственный университет, Россия
Иванова Светлана Юрьевна, Кемеровский государственный университет, Россия
Ивлев Антон Васильевич, Магнитогорский государственный технический университет имени Г.И.Носова, Россия
Идрисова Земфира Назиповна, Уфимский государственный авиационный технический университет, Россия
Илиев Веселин, Болгария
Кириллова Татьяна Климентьевна, Иркутский государственный университет путей сообщения, Россия
Коваленко Татьяна Антольевна, Поволжский государственный университет телекоммуникаций и информатики, Россия
Котова Светлана Сергеевна, Российский государственный профессионально-педагогический университет, Россия
Крестьянполь Любовь Юрьевна, Луцкий государственный технический университет, Украина
Кухтенко Галина Павловна, Национальный фармацевтический университет Украины, Украина
Лобачева Ольга Леонидовна, Горный университет, Россия
Ляшенко Дмитрий Алексеевич, Национальный транспортный университет, Украина
Макаренко Андрей Викторович, Донбасский государственный педагогический университет, Украина
Мельников Александр Юрьевич, Донбасская государственная машиностроительная академия, Украина
Мороз Людмила Ивановна, Национальный университет "Львовская политехника", Украина
Музыльев Дмитрий Александрович, Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко, Украина
Надопта Татьяна Анатолиевна, Хмельницкий национальный университет, Украина
Напалков Сергей Васильевич, Нижегородский государственный университет имени Н.И. Лобачевского, Россия
Никулина Евгения Викторовна, Белгородский государственный национальный исследовательский университет, Россия
Орлова Анна Викторовна, Белгородский государственный национальный исследовательский университет, Россия
Осипов Виктор Авенирович, Тюменский государственный университет, Россия
Привалов Евгений Евгграфович, Ставропольский государственный аграрный университет, Россия
Пыжьянова Наталия Владимировна, Украина
Сегин Любомир Васильевич, Славянский государственный педагогический университет, Украина
Сергиенко Александр Алексеевич, Львовский национальный медицинский университет им. Данила Галицкого, Украина
Сочинская-Сибирцева Ирина Николаевна, Кировоградский государственный технический университет, Украина
Сысоева Вера Александровна, Белорусский национальный технический университет, Беларусь
Тлеуов Асхат Халилович, Казахский агротехнический университет, Казахстан
Толбатов Володимир Аронович, Сумской государственный университет, Украина
Толбатов Сергей Владимирович, Сумской национальный аграрный университет, Украина
Ходжаева Гюльназ Казым кызы, Россия
Чигиринский Юлий Львович, Волгоградский государственный технический университет, Россия
Шехмирзова Анджела Мухарбиевна, Адыгейский государственный университет, Россия
Шпинковский Александр Анатольевич, Одесский национальный политехнический университет, Украина

Експертно-рецензійна Рада журналу

Абдулвелеева Рауза Рашитовна, Оренбурзький державний університет, Росія
Антошкіна Єлизавета Григорівна, Південно-Уральський державний університет, Росія
Артюхіна Марина Володимирівна, Слов'янський державний педагогічний університет, Україна
Афінська Зоя Миколаївна, Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія
Башлай Сергій Вікторович, Українська академія банківської справи, Україна
Білоус Тетяна Михайлівна, Буковинська державна медична академія, Україна
Бондаренко Юлія Сергіївна, ПГУ ім. Т.Г. Шевченка кафедра психології, Україна
Бутирський Олександр Геннадійович, Медична академія імені С.І. Георгіївського, Росія
Василишин Віталій Ярославович, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Україна
Войцеховський Володимир Іванович, Національний університет біоресурсів і природокористування України, Україна
Гаврилова Ірина Вікторівна, Магнітогорський державний технічний університет імені Г.І.Носова, Росія
Гініс Лариса Олександрівна, Південний федеральний університет, Росія
Гутова Світлана Георгіївна, Нижневартівський державний університет, Росія
Іванова Світлана Юріївна, Кемеровський державний університет, Росія
Івлєв Антон Васильович, Магнітогорський державний технічний університет імені Г.І.Носова, Росія
Идрисова Земфіра Назіповна, Уфимський державний авіаційний технічний університет, Росія
Ілієв Веселін, Болгарія
Кирилова Тетяна Климентіївна, Іркутський державний університет шляхів сполучення, Росія
Коваленко Тетяна Антольєвна, Поволзький державний університет телекомунікацій та інформатики, Росія
Котова Світлана Сергіївна, Російський державний професійно-педагогічний університет, Росія
Крест'янополь Любов Юріївна, Луцький державний технічний університет, Україна
Кухтенко Галина Павлівна, Національний фармацевтичний університет України, Україна
Лобачова Ольга Леонідівна, гірничий університет, Росія
Ляшенко Дмитро Олексійович, Національний транспортний університет, Україна
Макаренко Андрій Вікторович, Донбаський державний педагогічний університет, Україна
Мельников Олександр Юрійович, Донбаська державна машинобудівна академія, Україна
Мороз Людмила Іванівна, "Національний університет" "Львівська політехніка" "", Україна
Музилєв Дмитро Олександрович, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Україна
Надопта Тетяна Анатоліївна, Хмельницький національний університет, Україна
Напалков Сергій Васильович, Нижегородський державний університет імені Н.І. Лобачевського, Росія
Нікуліна Євгенія Вікторівна, Белгородський державний національний дослідницький університет, Росія
Орлова Анна Вікторівна, Белгородський державний національний дослідницький університет, Росія
Осипов Віктор Авенірович, Тюменський державний університет, Росія
Привалов Євген Євграфович, Ставропольський державний аграрний університет, Росія
Пижьянова Наталія Володимирівна, Україна
Сегін Любомир Васильович, Слов'янський державний педагогічний університет, Україна
Сергієнко Олександр Олексійович, Львівський національний медичний університет ім. Данила Галицького, Україна
Сочинська-Сибірцева Ірина Миколаївна, Кіровоградський державний технічний університет, Україна
Сисоєва Віра Олександрівна, Білоруський національний технічний університет, Білорусь
Тлеуов Асхат Халілович, Казахський агротехнічний університет, Казахстан
Толбатов Володимир Аронович, Сумський державний університет, Україна
Толбатов Сергій Володимирович, Сумський національний аграрний університет, Україна
Ходжаєва Гюльназ Казим кизи, Росія
Чигиринський Юлій Львович, Волгоградський державний технічний університет, Росія
Шехмірзова Анджела Мухарбієвна, Адигейський державний університет, Росія
Шпинковський Олександр Анатолійович, Одеський національний політехнічний університет, Україна

Expert-Peer Review Board of the journal

Abdulveleeva Rauza Rashitovna, Orenburg State University, Russia
 Antoshkina Elizaveta Grigorevna, South Ural State University, Russia
 Artyuhina Marina Vladimirovna, Slavic State Pedagogical University, Ukraine
 Afinskaya Zoya Nikolaevna, Moscow State University named after M.V. Lomonosov, Russia
 Bashlaj Sergej Viktorovich, Ukrainian Academy of Banking, Ukraine
 Belous Tatyana Mihajlovna, Bukovinian State Medical Academy, Ukraine
 Bondarenko Yuliya Sergeevna, PSU named after T.G. Shevcheckko Department of Psychology, Ukraine
 Butyrskij Aleksandr Gennadevich, Medical Academy named after S.I. Georgievsky, Russia
 Vasilishin Vitalij Yaroslavovich, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine
 Vojcehovskij Vladimir Ivanovich, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
 Gavrilova Irina Viktorovna, Magnitogorsk State Technical University named after G.I. Nosov, Russia
 Ginis Larisa Aleksandrovna, South Federal University, Russia
 Gutova Svetlana Georgievna, Nizhnevartovsk State University, Russia
 Ivanova Svetlana Yurevna, Kemerovo State University, Russia
 Ivlev Anton Vasilevich, Magnitogorsk State Technical University named after G.I. Nosov, Russia
 Idrisova Zemfira Nazipovna, Ufa State Aviation Technical University, Russia
 Iliev Veselin, Bulgaria
 Kirillova Tatyana Klimentevna, Irkutsk State Transport University, Russia
 Kovalenko Tatyana Antolevna, Volga State University of Telecommunications and Informatics, Russia
 Kotova Svetlana Sergeevna, Russian State Vocational Pedagogical University, Russia
 Krestyanpol Lyubov Yurevna, Lutsk State Technical University, Ukraine
 Kuhtenko Galina Pavlovna, National University of Pharmacy of Ukraine, Ukraine
 Lobacheva Olga Leonidovna, Mining University, Russia
 Lyashenko Dmitrij Alekseevich, National Transport University, Ukraine
 Makarenko Andrej Viktorovich, Donbass State Pedagogical University, Ukraine
 Melnikov Aleksandr Yurevich, Donbass State Engineering Academy, Ukraine
 Moroz Lyudmila Ivanovna, "National University" "Lviv Polytechnic" "", Ukraine
 Muzylyov Dmitrij Aleksandrovich, Kharkov National Technical University of Agriculture named after Petr Vasilenko, Ukraine
 Nadopta Tatyana Anatolievna, Khmelnytsky National University, Ukraine
 Napalkov Sergej Vasilevich, Nizhny Novgorod State University named after N.I. Lobachevsky, Russia
 Nikulina Evgeniya Viktorovna, Belgorod State National Research University, Russia
 Orlova Anna Viktorovna, Belgorod State National Research University, Russia
 Osipov Viktor Avenirovich, Tyumen State University, Russia
 Privalov Evgenij Evgrafovich, Stavropol State Agrarian University, Russia
 Pyzhanova Nataliya Vladimirovna, Ukraine
 Segin Lyubomir Vasilovich, Slavic State Pedagogical University, Ukraine
 Sergienko Aleksandr Alekseevich, Lviv National Medical University named after Daniil of Galitsky, Ukraine
 Sochinskaya-Sibirceva Irina Nikolaevna, Kirovograd State Technical University, Ukraine
 Sysoeva Vera Aleksandrovna, Belarusian National Technical University, Belarus
 Tleuov Ashat Halilovich, Kazakh Agro Technical University, Kazakhstan
 Tolbatov Volodimir Aronovich, Sumy State University, Ukraine
 Tolbatov Sergij Volodimirovich, Sumy National Agrarian University, Ukraine
 Hodzhaeva Gyulnaz Kazym kyzy, Russia
 Chigirinskij Yulij Lvovich, Volgograd State Technical University, Russia
 Shehmirezova Andzhela Muharbievna, Adygea State University, Russia
 Shpinkovskij Aleksandr Anatolevich, Odessa National Polytechnic University, Ukraine

СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

Образование и педагогика

Education and pedagogy

Освіта і педагогіка

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-013> 5

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE PREVENTION OF PSYCHOLOGICAL VIOLENCE IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT

РОЛЬ ПЕДАГОГА У ПРОФІЛАКТИЦІ ПСИХОЛОГІЧНОГО НАСИЛЬСТВА В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Nikolenko L.M. / Ніколенко Л.М., Vlasova Ye.R. / Власова Є.Р.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-016> 16

THE ADJUSTMENT OF ARTICULATION FOR STUDENTS MAJORING IN SPECIAL EDUCATION (SPEECH THERAPY. SPECIAL PSYCHOLOGY)

КОРЕКЦІЯ ЗВУКОВИМОВИ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА (ЛОГОПЕДІЯ. СПЕЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ)

Zelinska-Liubchenko K. / Зелінська-Любченко К., Stakhova L. / Стахова Л.

Kravchenko A. / Кравченко А., Moroz L. / Мороз Л.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-021> 22

READY OF THE FUTURE LANGUAGE TEACHER FOR INNOVATIVE ACTIVITY

ГОТОВНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МОВИ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Yatsiuk Y. / Яцюк Ю.А.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-027> 28

FORMATION OF WORLD VIEW CULTURE OF FUTURE NURSES BY MEANS OF IMPLEMENTATION OF DEONTOLOGICAL APPROACH: STRUCTURAL FUNCTIONAL FUNCTION

ФОРМУВАННЯ СВІТОГЛЯДНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР ЗАСОБАМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕОНТОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Zaluzhna A.E./ Залужна А.Є., Prokorchuk V.Yu. / Прокопчук В.Ю.,

Kovtun O.M. / Ковтун О.М.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-031> 36

PEDAGOGICAL LOCAL LORE AS A PHENOMENON

ПЕДАГОГІЧНЕ КРАЄЗНАВСТВА ЯК ФЕНОМЕН

Matijash V.V./Матіяш В.В.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-041> 39

PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS IN TRADITIONAL CHINESE MEDICINE IN UNIVERSITIES OF CHINA

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З ТРАДИЦІЙНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МЕДИЦИНИ В УНІВЕРСИТЕТАХ КИТАЮ

Dudina O.V. / Дудіна О.В.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-052>

43

ESP TEACHING WITH THE STUDENTS MAJORING IN AGRONOMY

*ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ У ГАЛУЗІ АГРОНОМІЇ В КОНТЕКСТІ
ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ*

Chaikovska O.V. / Чайковська О.В.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-056>

47

THEORETICAL BASES FOR FORMING THE SKILLS OF EVALUATING SUBJECT PLANNED RESULTS IN ELEMENTARY SCHOOL STUDENT

*ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ УМЕНИЙ ОЦЕНИВАНИЯ
ПРЕДМЕТНЫХ ПЛАНИРУЕМЫХ РЕЗУЛЬТАТОВ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ
ШКОЛЫ*

Mikeroва G.G. / Микерова Г.Г., Malashenko V.Yu. / Малащенко В.Ю.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-057>

50

THE INFLUENCE OF ACTIVE TEACHING METHODS ON ENHANCING COGNITIVE ACTIVITIES OF FUTURE TEACHERS

*ВПЛИВ АКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА АКТИВІЗАЦІЮ ПІЗНАВАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ*

Halusinska M. I. / Галузінська М. І., Slupitska S. M. / Слупицька С. М.

Poshtaruk L. I. / Поштарук Л. І.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-061>

59

FEATURES OF VOCAL-PEDAGOGICAL WORK IN A VOCAL-THEATER GROUP

*ОСОБЕННОСТИ ВОКАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ВОКАЛЬНО-
ТЕАТРАЛЬНОМ КОЛЛЕКТИВЕ*

Soldatkina Olga. / Солдаткина О.В., Marufenko Helen/ Маруфенко Е. В.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-062>

62

EDUCATIONAL INFORMATION ENVIRONMENT "VIRTUAL PHYSICS CLASSROOM" AND SMARTPHONES AS TOOLS IN PHYSICS

*НАВЧАЛЬНО ІНФОРМАЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ «ВІРТУАЛЬНИЙ КАБІНЕТ ФІЗИКИ»
ТА СМАРТФОНИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ*

Banak R. / Банак Р.Д.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-065>

69

ENSURING THE QUALITY OF TEACHER TRAINING IN GREAT BRITAIN

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Strelchenko L.V. / Стрельченко Л.В.

Физическое воспитание и спорт

Physical education and sport

Фізичне виховання і спорт

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-017>

73

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF STUDENT YOUTH

ПРОФЕСІОНАЛЬНЕ РАЗВИТИЕ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Sharipova G.K. / Шарипова Г.К., Makarova E.A. / Макарова Е.А.

<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-033>

76

EFFECTS OF EXERCISE ON THE HUMAN BODY*ВОЗДЕЙСТВИЕ ФИЗИЧЕСКИХ УПРАЖНЕНИЙ НА ОРГАНИЗМ ЧЕЛОВЕКА**Mustafina K.K. / Мустафина К.К., Dalibai B.T. / Далибаев Б.Т.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-034>

80

SPORTS TOURISM AND HEALTHY LIFESTYLE*СПОРТИВНЫЙ ТУРИЗМ И ЗДОРОВЫЙ ОБРАЗ ЖИЗНИ**Mustafina K.K. / Мустафина К.К., Умаров А.Х./ Umarov A. X, Bubeyev A.K./Бубеев А.К.***Психология и социология***Psychology and sociology**Психологія і соціологія*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-012>

84

ETHNIC PROCESSES IN THE REPUBLIC OF SAKHA (YAKUTIA)*ЭТНИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В РЕСПУБЛИКЕ САХА (ЯКУТИЯ)**(70-е годы XX в - начало XXI в.)**Bragina D.G. / Брагина Д.Г.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-040>

96

THE PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF YOUNG SINGLE PEOPLE*ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ САМОТНІХ МОЛОДИХ ОСІБ**Arshava I. / Аршава І. Ф., Monakhovych D. / Монахович Д. Р.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-050>

101

DIALOGUE AS A PREREQUISITE FOR EFFICIENT IN-DEPTH PSYCHE COGNITION*ДИАЛОГ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ГЛУБИННОГО ПОЗНАНИЯ ПСИХИКИ**Yatsenko T.S. / Яценко Т.С.***Философия***Philosophy**Філософія*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-051>

124

HARMONY: THE HUMAN DIMENSIONAL MEANING OF THE WESTERN EUROPEAN MODEL OF THE FAUSTIAN PERIOD*ГАРМОНІЯ: ЛЮДИНОМІРНИЙ СМИСЛ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ МОДЕЛІ ФАУСТІВСЬКОГО ПЕРІОДУ**Muliar V. I./ Муляр В. І.*

Филология, языковедение и литературоведение*Philology, linguistics and literary studies**Філологія, мовознавство і літературознавство*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-009>

132

ON THE REPRESENTATION OF THE ENGLISH TRADITIONAL ANTHROPONYMY IN DRAMA*К ВОПРОСУ О ПРЕДСТАВЛЕННОСТИ КОМПОНЕНТОВ АНГЛИЙСКОЙ ТРАДИЦИОННОЙ АНТРОПОНИМИКИ В ДРАМЕ**Slobodiak S.I. / Слободяк С.И.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-024>

136

TRANSLATION OF REALITIES: SEMANTIC ASPECT*ПЕРЕКЛАД РЕАЛІЙ: СЕМАНТИЧНИЙ АСПЕКТ**Dmytruk L. A. / Дмитрук Л. А., Ostapenko S. A. / Остапенко С. А.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-026>

142

LINGUOPRAGMATIC ANALYSIS OF NEW VOCABULARY*ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АНАЛІЗ НОВОЇ ЛЕКСИКИ**Udovichenko H.V. / Удовіченко Г.М.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-058>

150

RENAMING TOPONYMS AS A MEANS OF FORMING REGIONAL HISTORICAL MEMORY (ON THE EXAMPLE OF DNIPRO)*ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ ТОПОНІМІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ (НА ПРИКЛАДІ М. ДНІПРА)**Nakashydzhe I.S. / Накашидзе І.С., Vychyshyna D.O. / Вичишина Д.О.*<https://www.modscires.pro/index.php/msr/article/view/msr14-03-063>

158

SPIRITUAL CRISIS OF THE UKRAINIAN SOCIETY AND THE WAYS TO OVERCOME IT (A CASE STUDY OF THE HISTORICAL NOVEL BY LIUBOV VASYLIV-BAZIUK "NOVYMY STEZHKAMY")*ДУХОВНА КРИЗА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ІСТОРИЧНОЇ ПОВІСТІ ЛЮБОВІ ВАСИЛІВ-БАЗЮК «НОВИМИ СТЕЖКАМИ»)**Koliada E. K. / Коляда Е. К., Kalynovska I. M. / Калиновська І. М.**Odarchuk N. A. / Одарчук Н. А.*

Scientific publication

Международный периодический рецензируемый научный журнал
International periodic scientific journal

Modern scientific researches
Современные научные исследования
Issue №14
Part 3
December 2020

Indexed in INDEXCOPERNICUS (high impact-factor)

Development of the original layout - "Yolnat PE"

Signed: 30.12.2020

Yolnat PE
220092, Minsk, ul. Beruta, d.3B, room 72, room 4a
E-mail: orgcom@sworld.education

www.modscires.pro

The publisher is not responsible for the reliability of the information and scientific results presented in the articles

With the support of research project SWorld
www.sworld.education

www.modscires.pro

e-mail: editor@modscires.pro